

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**MAİDE SURESİNDE
BİREYSEL VE TOPLUMSAL KURALLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ali AKPINAR

HAZIRLAYAN

Fatma Betül GÖZEN

KONYA - 2010

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı	Fatma Betül GÖZEN
Numarası	084244012004
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tefsir İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
Tezin Adı	Maide Suresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma Betül GÖZEN
Öğrencinin imzası
(İmza)

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Betül GÖZEN		
	Numarası	084244012004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tefsir İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Tezin Adı		Maide Suresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Maide Suresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar başlıklı bu çalışma 02/08/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Ali AKPINAR	Danışman	
Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK	Üye	
Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	Üye	

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Fatma Betül GÖZEN

Numarası 084244012004

Ana Bilim / Bilim Dalı Tefsir İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Prof. Dr. Ali AKPINAR

Tezin Adı Maide Suresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar

ÖZET

İlahi vahyin son aşaması Kur'an-ı Kerimdir. Bu tartışma götürmez en büyük hakikattir. Bu büyük hakikat kitabının son halkalarından biri olan Mâide Sûresi, nihai teklifler bütünü olarak sunulmuştur. Bu eşsiz sureden sonra hüküm ifade eden başka bir surede gönderilmemiştir.

Bu tez çalışması giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm; Mâide Sûresinde Bireysel Kuralları,

İkinci Bölüm; Mâide Sûresinde Toplumsal Kuralları,

Üçüncü Bölüm; Kur'an perspektifinde kişisel ve toplumsal kuralların değerlendirilmesini içerir.

Giriş bölümünde, Konulu Tefsir hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, birinci bölümde Bireysel kurallar Kur'an ayetleri ve tefsirler ışığında işlenmiştir. Ayrıca bireyin dini, sosyal ve kültürel hayatında dikkat etmek zorunda olduğu kurallara yer verilmiştir. İkinci bölümde sosyal kurallar işlenirken, toplumun temelini oluşturan sosyal adalet ve hukuk ilkeleri incelenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise sure çerçevesinde işlenen bireysel ve toplumsal kurallar değerlendirilmiştir. Yaratılışa uygunluğu, süreklilik göstermesi, eğitici ve görsel oluşu, ahlaki, evrensel ve yapıcı ilkeler olması açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmamız sonuç ve bibliyografya ile sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Mâide Sûresi, Bireysel ve Toplumsal Kurallar, Ahde Vefa, Allah Korkusu, Sorumluluk, Cehalet, Yardımlaşma, Adalet.*

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Betül GÖZEN		
	Numarası	084244012004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tefsir İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Tezin İngilizce Adı		Individual and Social Rules in Sura of Maide.		

SUMMARY

Quran is the last phase of divine revelation. This is the greatest unassailable reality. Sura of Maide, one of the last link of this great real book, is presented as all of final bids. After this unique sura, another provision stated has not been submitted.

This study of thesis consists of three sections. In the first section, In Sura of Maide individual rules has been examined and also in the second section In Sura of Maide social rules has been examined. The third section also consists of evaluated individual and social rules in the perspective of Quran.

In the introduction a brief about subjectly interpretation. Then individual rules has been worked in the light of Quran verses and interpretations. Furthermore it has been refered to rules obligation to consider in religious, social and cultural life of person. While social rules were being worked, it was tried to examined for social justice and legal principles forming basis of community. In the last section, it has been evaluated individual and social rules worked in the context of sura. In addition to this, it has been evaluated in the way of suitability to the creation, persistence requirement and being educational-visual-ethic-universal and constructive principle.

Our study culminates in the conclusion and bibliography.

Key words: *Sura of Maide, Individual and Social Rules, To keep one's word, Fear of God, Responsibility, Ignorance, To help one another, Justice,*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂİDE SÛRESİNDE BİREYSEL KURALLAR

A. BİREYİN DİNİ HAYATI.....	5
1. FERDİ YÜCELME VE AHDE VEFA.....	5
1.a.Allah’a Verilen Sözü Yerine Getirme.....	5
1.b.Nimetler ve Ahde Vefa.....	6
2. TAKVÂ.....	9
2.a. Kur'an'da Takvânın Tanımları.....	11
2.b. İman, Takvâ ve İyi Amel.....	12
3. ALLAH’IN ADINI ANMA.....	14
4. ALLAH’A YAKLAŞMAK İÇİN VESİLE ARAMA.....	15
5. HAYAT KURTARMA.....	18
6. KİŞİSEL SORUMLULUK.....	20
B. BİREYİN SOSYAL HAYATI.....	24
1. YARDIMLAŞMA.....	24
2. DOST EDİNME.....	26
C. BİREYİN KÜLTÜREL HAYATI.....	30
1. CAHİLİYYE ADETLERİNDEN YÜZ ÇEVİRME.....	30

2. İMAN VE AMELDE TEVHİD	34
3. ÖĞRENMEK İÇİN SORMAK.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

MÂİDE SÛRESİNDE TOPLUMSAL KURALLAR

A. TOPLUMUN DİNİ HAYATI.....	45
1. TEÂVÛN	45
2. EMR-İ BİL-MA'RUF NEHYİ ANİ'L-MÛNKER.....	48
3. ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLARA DİKKAT ETME.....	53
4. NİMETLERİN FARKINDA OLMA.....	56
4.a.Müslümanlara Sunulan Nimetler	56
4.b.Diğer Milletlere Sunulan Nimetler	57
B. TOPLUMUN SİYASİ HAYATI	59
1. MİLLET OLARAK TESLİMİYET.....	59
2. ÜSTÜN OLAN MİLLET	61
C. TOPLUMUN HUKUKİ HAYATI.....	63
1. ADİL OLMA	63
2. MUTEDİL OLMA.....	67
D. TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLER	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL VE TOPLUMSAL KURALLARIN DEĞERLENDİRMESİ

A. FITRATA UYGUNLUĞU	73
1. HELALLER VE HARAMLAR.....	73
2. KİŞİSEL ZAFİYETLERLE MÜCADELE	74

B. SÜREKLİLİK GÖSTERMESİ	76
C. EĞİTİCİ OLMASI	77
D. GÖRSEL OLMASI.....	82
E. AHLÂKİ OLMASI	84
F. EVRENSEL OLMASI.....	85
G. YAPICI OLMASI.....	87
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	92

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
ans.	:Ansiklopedi
a.s.	:Aleyhisselam
b.	:Bin, ibn
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviri
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	:Hicrî
H.z.	:Hazreti
M.	:Miladi
md.	:Madde
nşr.	:Neşreden (Tahkik eden)
ö.	:Ölümü, ölüm tarihi
r.a.	:Radiyallahu anhu
s.	:Sayfa
s.a.v.	:Sallallahu aleyhi ve selem
SÜSBED	:Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
trc.	:Tercüme, tercüme eden
ts.	:Tarihsiz
thk.	:Tahkik eden
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri

ÖNSÖZ

İlahi vahyin son aşaması Kur'an-ı Kerim'dir. Bu tartışma götürmez en büyük hakikattir. Bu büyük hakikat kitabının son halkalarından biri olan Mâide Sûresi; nihaî teklifler bütünü olarak sunulmuştur. Bu eşsiz sûreden sonra hüküm ifade eden başka bir sûre de indirilmemiştir.

Hiç şüphesiz ki Kur'an'ın temel gayelerinden birisi yeryüzünde âdil ve ahlaki temellere dayanan, yaşanabilir bir toplumsal düzen kurmaktır. Bunu gerçekleştirmek için de Yüce Rabbimiz bir takım emirler ve yasaklar belirlemiştir. Bunları uygulamakla da bizleri birey ve toplum olarak mükellef kılmıştır. Kendimize, çevremizdekilere, Rabbimize verdiğimiz sözü hatırlatmış, bizi bağlayan her konuda nemelazımcılığı bir kenara bırakıp canla başla çalışmamızı emretmiştir.

Çalışmamızda konulu tefsirin amaçlarından biri olan Kur'an 'ı Müslümanların hayat alanlarına çekerek mevcut bağını kuvvetlendirmede etkisini örneklerle sunmaya çalıştık.

Kur'an-ı Kerim'in farklı sûre ve ayetler kapsamında değinilen "Bireysel ve Toplumsal Kuralları" Mâide Sûresi çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla ele almaya çalıştık. Bilinen bir gerçektir ki birey, toplumun en küçük yapı taşıdır. Bireyin eğitimi, toplumun eğitimi demektir. Bireyin mutluluk ve huzuru, toplumun mutluluk ve huzuru demektir. Bireyin refah ve düzeni toplumun refah ve düzeni demektir. Bu sebeple inşaya nasıl temelden başlanırsa; Mâide Sûresi'nin bireysel yaşamdan başlayarak toplumsal yaşama uzanan kural ve düzenlemeleriyle çalışmamızın temelini oluşturmaya çalıştık.

"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın! (siz kendinizden sorumlusunuz) Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez." Ayeti mucibince vahyin muhatabı olan insan ve toplum, görev ve sorumluluklarının idrakinde hareket etmesi

gerekir. Mâide Sûresinden alacağımız bireysel ve toplumsal kurallar bu sorumluluklarımızı takrir ve te'kid etmektedir.

Konumuzu işlerken gördük ki bireysel olarak nitelendirilen bütün kuralların aynı zamanda toplumsal bir yönü ve etkisi var. Mesela Sûre de mükerrer ayetlerde geçen “Takva” konusunun kişisel sorumluluk, kulluk bilinci, sakınma, Allah korkusu gibi anlamlar taşıması toplumsal hayattaki yansımasıyla önem kazanır. Çünkü birey ve toplum birbirinin aynası, birbirinin tamamlayıcısıdır.

Toplum da birey gibi canlı, değişken ve üretken bir yapıya sahiptir. Ancak bu yapıyı olumlu yönde korumak ve geliştirmek; Allah'ın indirdikleri ile amel etmekle sağlanabilir. Her türlü cahili alışkanlıklar, batıl inançlar, kişisel zafiyetler ve sosyal buhranlar Kur'ân ekseninde şifa bulacaktır.

Konumuzu işlerken:

Birinci bölümde; Mâide Sûresinde bireysel kuralları,

İkinci bölümde; Mâide Sûresinde toplumsal kuralları,

Üçüncü bölümde; Mâide Sûresinde bireysel ve toplumsal kuralları, Kur'an'ın temel hedefleri doğrultusunda değerlendirmeye çalışacağız.

Konumuzla ilgili olarak tefsir ve hadis kitaplarından istifade ederek ana başlıklar halinde bireysel ve toplumsal kuralları işlemeye, bunların önem ve etkisini açıklamaya; Mâide Sûresinin kavram haritasını özelden genele, tikelden tümele incelemeye çalıştık.

Çalışmalarım sırasında en başta rehberlik ve yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. M. Sait Şimşek'e akabinde tez yazım ve sunum konusunda bilgilerini bizimle paylaşan, yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ali Akpınar'a, maddi ve manevi açıdan destek olan kıymetli eşim Mehmet Gözen ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

FATMA BETÜL GÖZEN

Konya – 2010

GİRİŞ

Tefsir kavramı arap dilinde; açıklamak, beyan etmek, keşf etmek, izhar etmek, üzeri kapalı bir şeyi açmak, anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelir.¹ Konulu tefsir kavramının Arapça karşılığı “*et-tefsîru’l-mevduû*”dir. “*Vad*” kelimesi aşağı indirmek sabitleştirmek, atmak, bitişirmek, yapmak, bina etmek, yaratmak ve icad etmek gibi anlamlara gelir.² Tefsirde Kur’an’ın farklı yerlerinde bulunan ancak aynı anlama gelmeleri sebebiyle bir araya getirilen, birleştirilen konuları ifade etmektedir.³

Konulu tefsiri ıstılahi olarak:

1-Her hangi bir konunun Kur’an bütünlüğü içerisinde ele alınıp açıklanması,

2-Bir konuya ait bütün ayetleri bir araya toplayıp, nüzul sırasını göz önünde bulundurarak Kur’an’ın o konuyla ilgili olarak ne dediğinin ya da ne demek istediğinin tespit edilmesi,

3-Bir konu veya kavramın, Kur’an’ın bütünü veya herhangi bir sûresi çerçevesinde ancak onun temel ilke ve hedeflerine uygun olarak pratik hayata tatbik yönteminin araştırılması şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bütün bu tanımları birleştirerek şu şekilde genel bir tanım yapılabilir: ***Mevzûû Tefsir***, Kur’an’daki herhangi bir meseleyi –inanç, toplum, evren, hayat vb. -araştırma konusu yaparak değişik surelerde zikredilen nasları nüzul sırasına göre ele alıp usulüne uygun bir şekilde incelemek suretiyle onun pratik hayata uygunluğunu ortaya çıkarmak demektir.⁴

Konulu tefsir çalışmalarıyla, Kur’an’ı Kerim’in belirlenen konudaki görüşü derinlemesine ve tüm yönleriyle araştırılmış ve öğrenilmiş olacaktır.

¹ Rağîb el İsfehanî, *el Müfredat*, FSR md, I, 470.

² Rağîb el İsfehanî, *el Müfredat*, VAD’md, II, 525,526.

³ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s, 79; Güven Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 48,50.

⁴ Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, s. 48-54.

Konulu tefsirin tarihçesi de vahyin indirildiği döneme kadar uzanmaktadır. Hz. Muhammed döneminde “Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri”nin uygulandığına dair örnekleri mevcuttur. *İnanıp da imanlarına herhangi bir zulmü karıştırmayanlar*⁵ ayetindeki “zulüm” kelimesini, Hz. Peygamber “*doğrusu şirk büyük bir zulümdür*”.⁶ ayeti ile tefsir etmiştir.⁷

Konulu tefsir anlayışı Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi ashap ve tâbiun döneminde de artarak devam etmiştir. Bu iki nesil, değişen şartların getirdiği problemleri çözmek için; öncelikle Kur’an-ı Kerim’in kendisine, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen haberlere yöneliyorlardı. Bununla birlikte ictihat ve re’y onların tefsir kaynakları arasında yer alıyordu.⁸

Tedvin sonrası dönemde de Kur’an-ı Kerim’i bütüncül anlayışla yorumlamanın devam ettiğini görüyoruz. Tedvin sonrası dönemde konulu tefsir yönteminin daha çok fikhî alanda uygulandığı anlaşılmaktadır.⁹ Daha sonraki dönemlerde Kur’an ilimleri denilebilecek müstakil eserlerin te’lif edildiğini görmekteyiz. Meâni’l Kur’an, Mecazü’l Kur’an vb.

Konulu Tefsirin Kısımları:

A)Kur’an Çerçevesi Konulu Tefsir

a)Konu Tefsiri

b)Kavram Tefsiri

B)Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir

a)Tek Konu Tefsiri

b)Tüm Konuların Tefsiri

C)Ayet Çerçevesi Konulu Tefsir

⁵ En’am, 6/82.

⁶ Lokman, 31/13.

⁷ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 82.

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 69-129.

⁹ Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, s. 74.

Sûre Eksenli Çalışmalarda Araştırma Yöntemi

- 1)Sûre Hakkında Bilgiler Vermek
- 2)Sûrenin Temel Hedefini Belirlemek
- 3)Sûreyi Bir Bütün Olarak Ele Almak

Konulu Tefsirin Önemi:

1)Konulu tefsir her şeyden önce belirlenen konuya derinlik kazandırır ve daha kapsamlı anlaşılmasını sağlar.

2)Değişen toplum yapısı, yeni ihtiyaçlar, modern bilimsel teori alanlarının genişlemesi karşısında sağlıklı bakış açısı ve yeni çözüm önerileri getirecektir.

3)Bütüncül yöntemle yapılan bir araştırmayı okuyan kimse, o konuyu ihtiva eden nasları ve o naslarla ilgili açıklamaları bir arada bulma imkânına sahip olacaktır.

4)Günümüz meselelerine çözüm bulma ve günümüz insanına Kur'an'ın rehberliği konusunda ilmi çalışmalar ivme kazanacaktır.

5)Kur'an-ı Kerim'in çağımız insanı tarafından çok daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması sağlanacaktır.

Bizde bu çalışmamızda “Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir” olarak, Mâide Sûresinde Bireysel ve Toplumsal Kurallar'ı incelemeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂİDE SÛRESİNDE BİREYSEL KURALLAR

MÂİDE SÛRESİ HAKKINDA

Mâide Sûresi Medine’de inen uzun sûrelerden biridir. Bu sûre inançla ilgili konular ile Ehl-i Kitap kıssaları yanında çokça hukuki meseleleri kapsar. Ebu Meysere şöyle der: Mâide Sûresi, Kur’an’ın son inen sûrelerindedir. Bunda hükmü kaldırılmış bir âyet yoktur. Sûre içinde 18 farz vardır.¹

Bu sûre Rasûlullah Hudeybiye’den dönerken inmiştir. Genellikle dini, hukuki hükümleri kapsar. Çünkü İslam Devleti yeni kurulmaktadır. Onu yıkılmaktan koruyacak ve ona kuruluş ve istikrar yolunu çizecek ilahi prensiplere ihtiyaç vardır. İşte Mâide Sûresi yeni devleti, toplumu ve bireyleri şekillendirirken nelere hangi prensiplere dikkat edilmelidir? Bu esasları belirlemekte, sorumlulukları her bir fertten bütün bir topluma yaymaktadır. Bu sebeple de araştırmamız farklı bir önem arz etmektedir. Belki o dönemlerde yaşamıyoruz, belki şartlar, imkânlar ve insanlar değişti fakat yüce Allah’ın din olarak belirleyip, bizim için seçtiği İslam nimetini anlayıp yaşamaya bugün daha çok muhtacız.

Eldeki bütün deliller bu sûrenin, Hz. Peygamber’e vahyedilmiş olan Kur’an’ın son bölümlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu konudaki görüş birliği, sûrenin, H. 10. yılda, Hz. Peygamber’in Veda Haccı sırasında nazil olduğu şeklindedir. Sûrenin adı, Hz. İsa’nın havarileri tarafından talep edilen “*gök sofrası*”²ndan ve Hz. İsa’nın bununla ilgili duasından³ alınmıştır.⁴

Sûre, mü’minlere sosyal ve manevî sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısı ile başlar ve insanın “*göklerin, yerin ve onların arasındaki her şeyin hükümranlığı*”na sahip bulunan Allah’a kesin bağımlılığını hatırlatarak sona erer. Hz. Peygamber’e bahşedilen son vahiylerden biri olarak sûre, dinî vecibeler ve muhtelif sosyal yükümlülükler ile ilgili bir demet sunar: Ama aynı zamanda, Kur’an izleyicilerini, ilahî buyrukların alanını sübjektif kıyas yoluyla genişletmemeleri için uyarır.⁵ Çünkü böyle bir tavır, onların Allah’ın Şeriatı’na göre davranmalarını güçleştirebilir ve sonuçta vahyin doğruluğunu inkâr etmelerine yol açabilir.⁶

¹ Muhammed b. Ahmed Kurtubi, *el-Câmi’ li-Ahkâmî l-Kur’an*, 1-19 Cilt, (trc. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul, 1998.VI, 30.

² Mâide, 5/112.

³ Mâide, 5/114.

⁴ Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1-5 Cilt, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2 Baskı, Ankara, 2006.II, 199;Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 1543;Nihat Çetin ,(Mâide),DİA, VII, 197.

⁵ Mâide, 5/101.

⁶ Mâide, 5/102.

Onlar, ayrıca, Yahudileri ve Hıristiyanları kelimenin ahlakî anlamıyla “*dost*” edinmemeleri konusunda uyarılmışlardır: Bu, İslamî prensipleri terk ederek onların hayat tarzlarını taklit etmemeleri demektir.⁷ Bu sûrede sıkça vurgulanan, hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların peygamberleri tarafından kendilerine iletilen hakikatleri terk ettikleri ve çarpıttıkları, böylece Kitâb-ı Mukaddes'in, asıl mesajı ile artık bir ilgilerinin kalmadığı⁸ gerçeğinin bir sonucudur. Özellikle Yahudiler, “*hakikate karşı kör ve doğruya karşı sağır*”⁹ olmalarından dolayı Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın ilahî kaynaklı öğretisine açıkça ters düşerek o'nu tanrılaştırdıkları için sorumlu tutulmuşlardır.

Yüce Allah, Mâide 48. âyette, muhtelif dinî toplulukları kastederek şöyle buyurur: “*Sizden her birinize (her dönemde) tek bir din, fakat ayrı ayrı şartlar belirledik... Artık hepiniz (elçimizin bildirdiği şekilde)hayırlarda yarışın.*”¹⁰ Ve bir kez daha bütün mü'minlere -hangi kanaatte olurlarsa olsunlar- şu teminat verilmiştir: “*Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıp, doğru ve yararlı fiillerde bulunanlar ne korkacak ne de üzüleceklerdir.*”¹¹

Bütün sûrenin en çarpıcı ifadesi, vefatından kısa bir süre önce Hz. Peygamber'e indirilmiş olan âyettedir: “*Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, nimetlerimin tamamını size bahşettim ve Bana teslimiyeti (İslâm) sizin dininiz olarak belirledim.*”¹²

A. BİREYİN DİNİ HAYATI

1. FERDİ YÜCELME ve AHDE VEFA

1.a. Allaha Verilen Sözü Yerine Getirme:

Bu sûrenin diğerlerinde bulunmayan onsekiz farzı içine aldığı açıklanıyor. Ebu Hayyan'ın kaydettiği üzere, Arapların ilk filozofu meşhur El- Kindi'ye öğrencileri: “Ey filozof, bize şu Kur'ân'ın bir dengini yapiver” demişler. O da: “Peki, hepsinin değil ama bir kısmının benzerini yapayım” demiş, çekilip kapanmış, sonra çıkmış: “Vallahi” demiş “buna ne bizim kudretimiz yetecek, ne de başka birinin. Mushaf'ı açtım, Mâide Sûresi çıktı, baktım vefa (sözde durma)yı söylemiş, dönecliği yasaklamış, bir genel tahlil yapmış, sonra bir istisna eylemiş, sonra da kudret ve hikmetinden haber vermiş ve bütün bunları iki satıra sığdırmış, bunu ise hiç kimse ciltlerle yazı yazmadan ifade edemez.”¹³

⁷ Mâide, 5/51.

⁸ Mâide, 5/68.

⁹ Mâide, 5/70-71.

¹⁰ Yusuf Işıcık, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2008. s. 85.

¹¹ Mâide, 5/69.

¹² Mâide, 5/3.

¹³ Es Sabûnî, *Safiyetü't-Tefasir*, 1-7 Cilt (çev. Doç. Dr. Sadretin Gümüş, Dr. Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995, II, 75.

“*Ukud,*” akdin çoğuludur. “*Akd,*” belgeye bağlanmış anlaşma demektir ki, bir şeyi diğerine sağlam şekilde bağlayan bağ ve düğüme, mesela ip düğümüne benzetilmiştir. Akitleri yerine getirme hususunda Müslümanlara bir emir vardır.¹⁴ Yani anlaşma asıl lügatte sıkı bağlamak ve düğümlemek, sağlam bağ ve düğüm demek olup, bundan nakledilerek bir kimsenin bir şeyi benimsemesi veya başkasını susmaya mecbur ederek kendini veya diğerini bağlamasına veya karşılıklı bağlanmalarına akid adı verilmiştir ki, itikad da bundandır.¹⁵

Açık olan şudur ki cümle Müslümanların Allah’la ve insanlarla olan anlaşma ve sözleşmelerine her zaman saygılı olmalarını ve her halükarda onları ihmal etmemelerini ifade eden yüce ve sürekli bir talimat içermektedir.¹⁶

“*Allah’ın üzerinizdeki (dini-dünyevi sayısız) nimetini ve “işittik –itaat ettik” diyerek Allah’a verdiğiniz sağlam sözü (O’na iman etmenizi) hatırlayın ve Allah’a karşı görevlerinizi titizlikle yerine getirin. Şüphesiz ki Allah, göğüslerdekini bilendir.”*¹⁷ Kur’an’a ilk defa muhatap olan insanlar yüce Allahın bu dini göndermek suretiyle lütfettiği nimetlerin farkında idi. Onlar kendi şahıslarında hayatlarında cemiyetlerinde insanlarla olan ilişkilerinde bu nimetin hakikatini görüyorlardı. Bizleri de bu idrak seviyesine çıkartmak için yüce rabbimiz hem onun hem de O’na verdiğimiz ahitler karşısında “*İşittik ve itaat ettik*” diyerek verdiğimiz kulluk sözünü yerine getirmemizi istiyor. Ferdi yücelme ve kulluk; ahde vefa ile başlar sorumluluklarımızı yerine getirmemizle devam eder, rıza makamında sona erer. Buna ulaşmakta elbette müminlerin yükümlülüklerini inceden inceye yerine getirmeleri, nemelazımcılıktan uzak hasbi düşüncelerle çalışmasıyla gerçekleşir.

1.b. Nimetler ve Ahde Vefa:

“*Allah’ın üzerinizdeki (dini-dünyevi sayısız) nimetini ve “işittik –itaat ettik” diyerek Allah’a verdiğiniz sağlam sözü (O’na iman etmenizi) hatırlayın ve Allah’a karşı görevlerinizi titizlikle yerine getirin. Şüphesiz ki Allah, göğüslerdekini bilendir.”*

Allah bu âyette iki emir vermektedir. Allah’a iman etme ve amel etme.¹⁸ Birisi nimetlerinin ve verilen sözün hatırlanması, diğeri de Allah’tan sakınmaktır.

1) Allah’ın nimetini hatırlamak. Buradaki “*nimet*” kavramına özel manâda bakılıp yaklaşılacağı gibi, genel manâda da bakılabilir.

a) Özel manâda nimet. Allah’ın hidâyetine nail olmaktır. Müslümanlar hidâyete erdirilince mümin olmuşlardır. Şirk batağından kurtulup imana ermek, tevhid inancıyla tanışmak büyük bir nimettir. İnkâr psikolojisinden kurtulup, tevhid inancına geçmedeki değişim önemli

¹⁴ Derveze, *et Tefsirul Hadis*, VII,42.

¹⁵ Reşid Rıza, *Tefsirul Menar*, VI, 119.

¹⁶ Derveze, *et Tefsîrûl Hadis*, VII,43.

¹⁷ Mâide, 5/7.

¹⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîri Kebîr*, I, 446.

bir nimettir. Müşriklerin baskısından kurtulup, bağımsız bir devlet kurmaları da çok önemli bir nimettir. O zaman “*Allah’ın size olan nimetini hatırlayınız*” emri müslümanlara ait bir emir olacaktır. Diğer taraftan Hendek Savaşı’nda Allah’ın müslüman ordusuna göremedikleri askerlerle ve rüzgârla yardım etmesi de özel bir nimet olarak hatırlatılmaktadır.¹⁹

b) Genel manâda nimet. Nimeti genel manada alırsak “var olma”nın bir nimet olduğunu ve nimetlerin başında geldiğini söylemek zorundayız. Var olmak bizim için, yani bütün insanlık için Allah’ın bir nimetidir. İnsanın varlığını hatırlaması Allah’ın nimetini hatırlaması anlamına gelmektedir. 7. âyetin bu kısmını 6. âyetin sonuna bağlarsak, bu hatırlamanın şükürle olacağı anlaşılmış olacaktır. Allah’ın insana verdiği varlığı hatırlama ibadetinin bir şükür ibadeti olduğunun formülü bu iki âyetin sentezinden kolayca anlaşılmaktadır.

Razî’ye göre âyetten maksat Allah’ın nimetlerinin ne kadar çok olduğu değil Allah’tan başkasının veremeyeceği nimetleri hatırlatmaktır. Mesela hayat, sıhhat, akıl, hidayet, beladan korunma, hayrı nasip etme gibi.²⁰

Genel manâda akıl da bir nimettir. Akıl evrensel bir değer olduğu kadar evrensel bir nimettir de. Akıl nimetini hatırlamak, aklın gereklerini yapmakla gerçekleşecektir. Aklın gereğini yerine getirmek hem zikir hem de şükür olmaktadır. Deli ile akıllı olanın farkını anlamak ve akıllı olmanın şükrünü yapmak bu âyette emredilmektedir.

Şimdi 7. ve 6. âyeti alarak Mâide Sûresinin 3. âyetine gidebiliriz ve oradan nimetin ne olduğunu çıkarabiliriz. 3. âyete göre nimet Kur’an’dır. Kur’an’ın son âyetinin inmesiyle Allah nimetini tamamlamıştır. “*size (ihسان ettiği) nimetini tamamlamak ister.*”²¹ ifadesi “*üzerinize nimetimi (Kur’an nimetini) tamamladım*”²² ifadesi ile örtüşmektedir. 3 ve 6. âyette geçen nimet kavramlarını Kur’an anlamına alırsak, o zaman 6. âyetin sonundaki şükür kelimesine inanmak mânâsını verebiliriz. “*Allahın üzerinizdeki (dini dünyevî sayısız) nimetini ve “işittik itaat ettik” diyerek Allah’a verdiğiniz sağlam sözü (O’na iman etmenizi) hatırlayın ve Allah’a karşı görevlerinizi titizlikle yerine getirin.*”²³ Âyetinde geçen hatırlamak sözcüğü Kur’an’ı daima hatırdan tutarak davranmak anlamına gelmektedir. Burada Rububiyet ve kulluk ahdi hatırlatılır.²⁴

“*Allah’ın nimetini hatırlamak*” aynı zamanda insanın benliğini kıran ve Allah’ın yüceliğini kabul ettiren bir eğitici güce de sahiptir. Sahip olunan maddî ve manevî nimetlerin Allah’tan geldiğini bilmek ve hatırlamak, kendi benliğini, iradesini eksik gücünü aradan çekmek

¹⁹ Ahzâb, 33/9.

²⁰ Fahrüddin Er-Razî, *Tefsîru’l-Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), 1-22 Cilt, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988. VIII, 529.

²¹ Mâide, 5/6.

²² Mâide, 5/3.

²³ Mâide, 5/7.

²⁴ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsîru’l-Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), 1-22 Cilt, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988. VIII, 484; Mukatil b. Süleyman, *Tefsiri Kebir*, I, 445.

anlamına geleceğinden çok erdemli fikri ve îmanî bir davranış olacaktır. Demek ki Allah'ın nimeti denince genel olarak var olma, akıllı olma, hidâyette bulunma ve Kur'an'a sahip olma anlaşılmalıdır. Bunun yanında maddî nimetler de kavramın içine konabilir.²⁵

2) Allah'a vermiş olduğumuz taahhüdü de hatırlayınız. Bu âyetin eksen kavramı mîsaktır. Bu kelimenin manâsı Mâide sûresinin 1. âyetinde yer alan ukud yani "akidler" kavramıyla verilebilir. Mîsak "akid" anlamına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen muvâsaka "insanın anlaşma yaparak, sağlam bir şekilde bağlandığı akid" anlamını ifade etmektedir.

Bu âyetteki mîsak insanın Allah ile olan "işittik" ve "itaat" ettik şeklindeki antlaşması, yani akdidir. Burada şu soruyu sormak gerekir: İnsanlar Allah'a ne zaman "işittik" ve "itaat ettik" diyerek anlaşma yapmışlardır? Müfessirler buna çeşitli şekillerde cevap vermişlerdir. Râzî, Hudeybiye de "Şecere-i Rıdvân" denen ağacın altında Hz. Peygamber'e biat etmeleridir diyor.

Feth sûresinin 18. âyeti bu biata işaret etmektedir: "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederken Allah o mü'minlerden razı olmuştur."

Râzî, Hz. Peygamber'e biat etmenin, itaatte bulunmanın Allah'a verilen bir söz, bir akid olduğunu ileri sürmektedir.²⁶ Demek ki Hz. Peygamber'e "işittik" ve "itaat ettik" demeleri aslında Allah'a söylenmiş, îman akdidir.²⁷ O'na söylenen bu sözlerle yapılan akid, Allah'a söylenip yapılan akid durumuna gelmektedir.²⁸ Râzî'nin bu açıklamasını ve getirdiği delilleri, manidar bulmakla beraber "işittik" ve "itaat ettik" ifadesini başka bir âyete bağlamak gerekiyor. "Peygamber, rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de iman etti. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey rabbimiz, affına sığındık, dönüş sanadır dediler."²⁹ Taberî ise Müslümanların Allah'ın Rasulüne verilen sözü tutmaları konusunda ehli kitabın durumuna düşmemeleri için bir uyarı niteliğinde olduğunu belirtmiştir.³⁰

3) Allah'tan sakınınız. Nimeti ve Allah'a karşı verilen sözü tutmak takvayı da doğuruyor. Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olmak manasıyla takva, nimeti ve antlaşmayı hatırd tutmayı ve anmayı rahatlıkla temin edecektir.

4) Allah kalplerde gizli olanı da bilendir. Âyetin bu kısmında yer alan "sadr" kelimesi "gönül" manasına alınmalıdır. Allah insanın gönlünde cereyan eden bütün oluşumları

²⁵ Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, II, 227.

²⁶ Râzî, *Tefsîri Kebîr*, VIII, 530.

²⁷ Reşid Rıza, *Tefsîru'l Kur'an'il Hakîm (Tefsîru'l Menar)*, 1-12 Cilt, Beyrut, trs. VI, 119; Said Havva, *el Esas Fi't Tefsîr*, 1-16 Cilt, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1989.III, 439.

²⁸ Reşid Rıza, *Tefsîrul Menar*, VI, 271.

²⁹ Bakara, 2/285.

³⁰ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsîri*, 1-9 Cilt, (Terc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996. III, 239.

bilmektedir. Bu bilinci yakalayan insanın yanlış bir davranışta bulunması mümkün değildir. Allah'ın nimetlerini ve O'nunla yapılan antlaşmayı hatırlamak ve O'na karşı sorumluluğunun bilincinde olmak bir gönül işidir. Gönülde olan her şeyin Allah tarafından bilindiğinin bilincinde olmak, o eylemlerin yerine getirilmesini temin edecektir.

Açık olan şudur ki âyet Müslümanların Allah'la ve insanlarla olan anlaşma ve sözleşmelerine her zaman saygılı olmalarını, her halükarda emredilen hususların yerine getirilmesi için süreki ve yüce bir talimat içerir.³¹

Âyetteki akid yani mîsak, özel manâda alınacağı gibi genel manâda da alınabilir. Bu anlaşma şimdiki ve gelecekteki nesilleri de kapsamına almaktadır. Demek ki iman etmek Allah'a karşı bir taahhütte bulunmak, bir akid yapmak manâsına gelmektedir. İman Allah'ın söylediğini dinlemek ve itaat etmek demektir. Bu antlaşma daima hatırdadır tutulmalıdır.³² Kısacası kulluk yapmak ahde vefadır, verilen sözü yerine getirmektir.

2. TAKVÂ

“*Takvâ*” kelimesinin aslı “*veka*” fiilidir. Bu fiilin mastarı olan “*vikaye, tevkîye, vika*” kelimeleri, sözlükte; bir şeyi korumak, himâye etmek, zarar verecek şeylerden çekinmek, bir şeyi başka bir şeyle, bir tehlikeye karşı korumaya almak demektir. Bu bir anlamda zararlı şey ile kendi arasına bir engel koymaktır.³³

“Yarım hurma ile de olsa, sadaka vererek, kendinizi cehennemden koruyunuz (ittika ediniz).”³⁴ Hadisinde bu anlamda kullanılmıştır,

“*Veka*” fiili kökünden gelen “*ittika*” sözlükte; vikaye'yi kabul etmek, bir başka deyişle, vikayeye girmek, elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini korumaya almak anlamına gelir. Aynı kökten gelen “*tevekka*” da “*ittika*” anlamındadır. “*Takvâ*,” ‘ittika’nın ismidir ve sözlük anlamı olarak, kuvvetli himâyeye girmek, korunmak, kendini koruma altına almak demektir.

“*Müttekî*” ise, ittika eden, takvâ sahibi kimse demektir.³⁵ Kur'an gelmeden önce Arapça'da takva kelimesi, insan ve hayvan gibi bir canlı varlığın kendini, dışarıdan gelebilecek bir zarara karşı korunması anlamına gelmekte idi.

³¹ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis / Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsîri*, 1-7 Cilt, (Çev. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul, 1998.VII, 43.

³² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1-13 Cilt, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2006. V, 480-483.

³³ Mahmut Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı Mu'cemü'l-Müfehres Tercümesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.I, 559.

³⁴ Müslim, Zekât 20, hadis no: 1016, 2/703; Nesâî, Zekât 63, 5/56; İbn Mâce, Zekât 28, hadis no: 1843, 1/591.

³⁵ Mahmut Çanga, *Mu'cemü'l Müfehres*, I, 558.

“*Takvâ*,” korku duygusunu da içerisine alan bir çekinmenin, bir korunmanın ve bir saygının ahlâk ve ibâdet olarak gösterilmesidir. İslâm, insandaki bu korku ve ümit duygusunu işleterek, bu duyguların övülen bir sıfat haline gelmesini sağlıyor. Kur’an, insandaki sıradan korku ve sığınma hissini geliştirerek, kişinin mânevî olarak yücelmesinin yolunu açıyor. Evet, takvâ duygusu, sıradan bir korku değil, belki yaratılıştaki korkunun düzene konularak, bir korunma ahlâkı, bir yücelme faaliyeti, bir sorumluluk bilinci haline getirilmesidir.

Mâide Sûresi; Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Müşrik, Kâfir olan herkesi, her bireyi Allah’dan korkmaya davet ediyor. Bu; açık, net ve canlı bir davettir. Gizli aşikâr, iyi kötü, doğru yanlış, helal haram her şeyi hakkıyla ve en iyi şekilde bilen bir yaratıcının daveti. Gelip geçici fani zevklerin, günahların aldaticılığına kanmadan, görünmeyeni görüp bilinmeyeni bilen tek yaratıcının ebedi güzelliklere ve sonsuz nimetlere daveti. İşte bu davet icabet etmenin ilk şartı beklide en önemli şartı tekrar tekrar vurgulanıyor. “*Allah’tan korkun*” “*Allah’tan korkup kötülüklerden sakının.*”³⁶

Allah yolunda insanlığın saadeti için çalışıp hizmet etmek, kolay bir iş değildir. Davanın büyüklüğü, kutsallığı dikkate alınınca karşısına çıkacak engellerin ne korkunç ve şiddetli olacağını kabul etmemiz gerekir. Çünkü nîmet külfet karşılığıdır; saadet şiddetle orantılıdır. Allah’ın mü’minlere olan nimeti, başta İslâm ve Onun yüce Kitabı Kur’ân olmak üzere sayılmayacak kadar çoktur. Dinin kemâle erdirilmesi, Kur’ân’ın noksansız inip korunması, düşman tehlikesinin zaman zaman önlenmesi, zafer kapılarının açılması bu cümledendir. Yukarıdaki âyetle bunlardan bir kısmı hatırlatılarak, o günleri ve geçen şiddetli olayları, kasıp kavuran fitne ve fesat fırtınalarını görmeyen sonraki Müslümanlar uyarılıyor.

Ey müminler Allah’tan korkun, kitapta sizin için belirlenen nizama göre yaşamaya gayret edin.³⁷

Hazıra konmanın kıymetini çok iyi anlayıp takdir etmenin gereğine işaretle bulunuluyor. Mevcut yüce nimetlerin korunmasının bir ucu Allah’tan korkup kötülüklerden sakınmaya dayanır. Çünkü takva ölçüsünde dindarlığını sürdüremeyen mü’minlerin hizmet yolundan saptıkları çok görülmüştür. Bu durumda olan mü’minlerin başkalarına örnek olması düşünülemez. Çünkü Allah her zaman takva doğrultusunda hakkı savunan doğru ve kararlı kimselerden yanadır. Hem dindar görünüp, hem de din ile yaşamayan ve Allah yolunda hizmet etmeyenlerin başarılı olacaklarını, düşmanlarına üstünlük sağlayacaklarını söylemek safdillik olur.

Bunun için Kur’ân’da nimetler hatırlatıldıktan sonra hizmet şuuru içinde Allah’a güvenip

³⁶ Mâide, 5/2,4,8...

³⁷ Reşit Rıza, *Tefsirü'l Menâr*, VI, 132.

dayanma tek ölçü olarak sergilenmektedir.

2.a. Kur'an'da Takvânın Tanımları:

*“Elif Lam Mim. Bu, kendisinde şüphe olmayan, müttakiler için bir hidâyet kaynağı ve kılavuz olan bir kitaptır. O müttakiler ki, gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan infak ederler.”*³⁸

*“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz gerçek iyilik (birr, takva ve itaat) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere iman eden, ona olan sevgisine rağmen malı yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmışa), isteyip dilenenlere ve boyunduruk altında bulunan köle ve esirlere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır.”*³⁹

*“De ki, size bunlardan daha hayırlısını bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah’ın rızası, hoşnutluğu vardır. Allah kullarını hakkıyla görendir. Ki onlar, ‘Ey Rabbimiz! İman ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru’ derler. Sabrederler, doğru dürüst olurlar, huzurda boyun bükerekler, infak ederler (hayırda harcarlar) ve seher vaktinde Allah’tan bağışlanma dilerler.”*⁴⁰

*“Rabbinizin mağfiretine (bağışına) ve takva sahipleri için hazırlanmış olan, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete kavuşmak için yarışın, koşun. O takva sahipleri ki, bollukta da, darlıkta da Allah için infak edip harcarlar; öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da muhsinleri, güzel davranışta bulunanları, iyilik yapanları sever. Yine onlar, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp hemen günahlarından dolayı tevbe istiğfar eder, bağışlanma isterler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki? Yine onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler. İşte bunların mükâfatı, Rablerinin mağfireti ve içinde ebedi kalacakları altından ırmaklar akan cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!”*⁴¹

“Andolsun Biz, Musa ve Harun’a, takva sahipleri için bir aydınlık ve bir zikir (öğüt) olarak, hak ile bâtılı birbirinden ayıran Furkan’ı verdik. (O takva sahipleri ki) onlar, Rablerine

³⁸ Bakara, 2/1.5.

³⁹ Bakara, 2/177.

⁴⁰ Al-i İmran, 3/15-17.

⁴¹ Al-i İmran, 3/133-136.

karşı O'nu görmedikleri halde bir haşyet içinde O'na saygı gösterirler. Onlar, kıyametten içleri titreyip korkan kimselerdir.”⁴²

“Doğruyu getiren ve tasdik edip doğrulayanlar, işte onlar müttakilerdir.”⁴³

“Şüphesiz müttaki olanlar, Rablerinin kendilerine verdiği alarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar, bundan önce dünyada ihsanda bulunup güzel davrananlardı. Gece boyunca da pek az uyurlardı (Kalan saatlerinde de namaz kılar ve ibadet ederlerdi). Onlar seher vakitlerinde istiğfar ederlerdi. Onların mallarında dilenip isteyen ve (iffetinden dolayı istemeyip de) yoksul olan için bir hak olduğunu kabul ederlerdi.”⁴⁴

Şirkten sakınıp iman üzere olmaktır takva.⁴⁵ İsyandan sakınıp itaat üzere olmaktır takva.⁴⁶ Her eylemde Allah'ın rızasını aramak için Allah'a layık bir kul olmaya çalışmaktır takva.⁴⁷ Takva iman demektir.⁴⁸ Takva tevbe demektir.⁴⁹ Takva tâat anlamına gelir.⁵⁰ Takva günahları terk etmek anlamında da kullanılır.⁵¹ Takva ihlâs manasında kullanılır.⁵²

Kur'an'daki takva ile ilgili âyetlerden anlaşılmaktadır ki, Kur'anî tanımla takva, iman etmek ve Kitaba tâbî olmaktır. Takva, tevhid ve teslimiyettir. Kur'anî inanç ve salih ameldir.

2.b. İman, Takvâ ve İyi Amel

Mâide Sûresi 93. Âyet inanıp iyi işler yapanlara, bundan böyle (kötülüklerden) korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları, sonra yine korunup iyilik ettikleri takdirde, (daha önce) yediklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah güzel davrananları sever.

Bu âyetin iniş sebebi olarak şu soru öne sürülmektedir: İçkiyi haram kılan Mâide Sûresinin 90. Âyeti inince, sahabe müslüman kardeşlerinin Uhud gününde içki içtiklerini, daha sonra öldüklerini belirterek, onların durumunun bu âyete karşı ne olacağını sordu. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. Râzî ve diğer müfessirler bu iniş sebebi üzerinde durmaktadırlar.

Nüzul sebebi bağlamında âyetten şu genellemeleri çıkartabiliriz:

1) Kanunlar geçmişe doğru işletilemez, geleceğe doğru işletilirler. Sahabenin bu sorusunu Allah, “Geçmişte yenen haram şeylerin sorumluluğu yoktur” diyerek, alkolü, kumarı, dikili taşlan ve fal oklarını daha önce kullananların sorumlu tutulmayacaklarını, önemli olanın dönmeleri ve iyi amel işlemeleri olduğunu belirtmekte ve bunu bir ilke olarak koymaktadır.

⁴² Enbiya, 21/48-49.

⁴³ Zümer, 39/33.

⁴⁴ Zariyat, 51/15-19.

⁴⁵ Fetih, 48/26.

⁴⁶ Mâide, 5/65; A'raf, 7/96.

⁴⁷ Al-i İmran, 3/102.

⁴⁸ Fetih, 48/26; Hucurat, 49/3; Şuara, 26/11.

⁴⁹ A'raf, 7/96.

⁵⁰ Nahl, 16/2 ; Mü'minun, 23/52.

⁵¹ Bakara, 2/189.

⁵² Hac, 22/32; Bakara, 2/41.

Bu durum, modern hukuka önemli bir ilkeyi kazandırmıştır. Kanunlar geçmişe doğru değil, geleceğe yönelik işlerdir. Allah, bir eylemi yasaklamadan önce yapılan eylemlerden dolayı insanları sorumlu tutmamaktadır. “İman edip iyi işler yapanlarla, (daha önce) yediklerinden dolayı bir günah yoktur” bölümü, bunu ifade etmektedir. Günahı işledikten sonra gelen yasağa inanacak ve o yasağın doğrultusunda hareket edecektir. Bunun anlamı, yasağı getiren âyet, gerekli olan değişimi onun davranışlarında gerçekleştirmişse, geçmişe yönelik yanlışlardan dolayı sorgulanmayacaktır. Demek ki iyiden yana olan değişimin ödülü, geçmişin kötülüklerinde meydana gelen silinme olacaktır.

2) Takva, iman ve iyi davranış, Allah’ın sevgisini getirmektedir. Bu âyette iman üç kere, takva üç kere ve iyi iş işlemek de üç kere geçmektedir. İman, inkârdan tevhid inancına geçişin meydana getirdiği değişimin; takva, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde olmanın; iyi amel de kötülüklerin iyiye dönüşümünün adı olmaktadır. İmanda akıl, sevgi ve güven gibi önemli değerler yer alırken, takvada da akıl, sevgi sakınma duygusu, korku ve bilinç yer almaktadır. Bütün bunlar birleşince iyi amelden faydalı iş ve ahlâkî davranış üretmenin bir amaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

İman ahlakî, severek bir davranışı yapmayı, güvende olmayı getirmekte ve ona bu mayayı çalmaktadır. Muhammed Esed’in takvaya verdiği manâdan hareket edersek diyebiliriz ki, âyette takvanın üç defa geçmesi, Allah’a karşı sorumluluk bilincinin yoğunluk kazanması anlamına gelmektedir.⁵³ Üç katlanan takva denen bu sorumluluk bilincinden sonra, bir daha günaha dönüş imkânsız hale gelmektedir. İnsanın gönlündeki takva duygusunun üç kat derinliklere inmesi, onun bir daha sökülemeyeceğini ifade etmektedir. Üç kat derinliğe inen takva denen ahlâkî bilinçte, aklın üç kat daha fazla çalışıp insanın iliklerine kadar işlediğini, sevginin üç kat daha yoğunlaştığını, irâdenin üç kat daha kuvvetlendiğini, bilincin üç kat daha güçlendiğini görmekteyiz.

Âyette, imanın üç kere geçmesi, üç kere geçen takvayı üç kere mayalaması anlamına gelmektedir. İman mayası olmayan sakınma duygusu ve bilinç, takvaya dönüşemez. Süte maya çalınmadıkça, yoğurt elde edilmez, yoğurt olmayınca yağ alınmaz, ondan peynir elde edilemez. Üç kere iman mayası çalınan gönülden, takva denen bilinç çıkmaktadır. Ayrıca akli takvaya taşıyan da imandır. Akıl, imanın mayası, iman da takvanın mayası olmaktadır. Akıl mayası olmayan iman, fanatiklik doğurur, bölücülüğe götürür, din alanını düşmanlık alanı haline getirir.

Âyetteki üç iman, inkâra dönüşü olmayan ve ahlâkî çöküntüye geçit vermeyen imandır. Diğer taraftan âyette geçen üç iyi amel de, kâmil insan olmaya uzanan basamakları göstermektedir. Nefsin tekâmülünü göz önüne alırsak, birinci iyi amel, kendini kınayan emmâre

⁵³ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, I, 172.

nefis merhalesi; ikinci iyi amel, ilham alan mülhime nefis seviyesi; üçüncü iyi amel de doyuma ulaşmış mutmainne nefis merhalesini ifade etmektedir.

Dikkat edilirse üçüncü iyi amel, ihsana dönüşmektedir. Allah'ı görür gibi davranışta bulunmak, her zaman Allah'ı yanında hissederek davranmak, ihsan olmakta ve bu da ahlâkın doruk noktasını teşkil etmektedir. Bu âyet ihsanda bulunup takva sahibi olan kimsenin salih amel işleyen muttaki müminden daha faziletli olduğunun ihsan ecri ile buna üstün geldiğinin delilidir.⁵⁴

İmandan, takvaya, oradan iyi işe, oradan ihsan denen insân-ı kâmil seviyesine ulaşma merhalelerini geçen mümine, Allah, sevgisini ilân etmektedir. Yoğun iman, yoğun takva ve hatasız faydalı iş işleme, ilâhî âlem denen arş-ı âlâya çıkıyor ve oradan sevgiyi alıp yeryüzüne indiriyor. İnsanın şahsiyet, yani gelişimindeki potansiyel gücü, geometrik olarak arttırmakta ve kâmil insan seviyesine çıkarmaktadır. Kötü alışkanlıklardan yalandan kaçır gibi kaçmayı aşıl原因 bir gelişim süreci, âyette böyle üçlü sistemde açıklanmaktadır.⁵⁵

3. ALLAH'IN ADINI ANMA

Müslüman gerek özel yaşamında gerek sosyal yaşamında Allah'ın adını anmalıdır. *“Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki iyi ve temiz olanlar size helal kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden öğretilip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin).”*⁵⁶ Âyet-i kerimede avcı hayvan av üzerine salıverilirken besmele çekilmesi yani *“Bismillâh”* denilmesi gerektiğini ifade ediyor. Ancak biz özel bir sebeple verilmiş olan bu hükmü genelleyerek alacağız.

Kur'an-ı Kerimde Allah'ın adının değişik vesilelerle anılmasının emredilişine çevirerek Allah'ı anmanın bireysel yaşamda vazgeçilemez bir kural ve ilahi bir emir oluşuna değinmek istiyoruz. Gönderilen ilk vahiyde yaratan rabbinin adıyla oku! Emriyle başlayıp Hz. Nuh'un inananları gemiye sevk ederken *“Binin içine onun, akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır.”*⁵⁷ Hz. Süleyman'ın Belkıs'a gönderdiği mektup besmele ile başlamıştır. Kurban ve av konusunda da kesilecek kurbanın Allah'ın adı anılarak kesilmesi emredilmektedir. Allah'ın size öğrettiği şekilde eğiterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden yiyin ve üzerine Allahın adını anın. Kur'an-ı Kerimde pek çok âyette Allah'ın adını zikretmek, tesbih etmek geçmektedir.

⁵⁴ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l Münir*, IV, 48.

⁵⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VI, 150-152.

⁵⁶ Mâide, 5/4.

⁵⁷ Hud, 11/41.

Hız. Muhammed (s.a.v.) de bu âyetler uyarınca gerek günlük yaşamında gerek sosyal yaşamında Allah'ın adını anmayı düstur haline getirmiştir. Bir hadisinde: “Ey çocuk, Allah'ın adını an sağ elinle ye, önünden ye.” buyurmuştur.⁵⁸ Bizler içinde; ibadette, ilimde, avda, kurbanda, rızık temininde, sıkıntıda bollukta savaşta barışta Allah'ın adını anıp, hakkı gözetmek temel bir kural olmalıdır.

4. ALLAH'A YAKLAŞMAK İÇİN VESİLE ARAMA

“*Vesile*” kelimesi sözlükte “*paye, rütbe, derece, muhabbet ve yakınlık*” anlamlarına gelir.⁵⁹ Bir Hadis'i şerifte “*vesile cennette bir makamdır.*”⁶⁰ buyrulmuştur. Bu son anlamından hareketle kişiyi Allah'a yaklaştıran amele vesile denmiştir. Nitekim Hasen, Mücahid, Ata, Abdullah b.Kesir gibi birçok selef tefsircileri “yani yakınlık” “taat” diye tefsir etmişlerdir. Katade, Allah'a itaat ve hoşnut olacağı amel ile yaklaşınız, diye anlatmış; Süddi de Yani istemek ve yakınlık diye ifade etmiştir. İbnü Zeyd de “muhabbet (sevgi) ile Allah'a kendinizi sevdirmeye çalışınız” demiş ve İsra 17/57. âyeti okumuştur.

Şu halde âyetin mana özeti “Biz mü'miniz Allah bizi yalnız iman ile sever deyip de ciddiyetsiz olmayınız, Allah'dan korkunuz, kötü ahlaktan ve çirkin amelden sakınınız. Yalnız korkmakla da kalmayıp iradenizi sarfedip gerekli sebeplere de teşebbüs ediniz. Her fırsattan istifade ile kendi gönlünüz ve isteğinizle farzlar ve vacipler dışında güzel işler, Allah'ın rızasına uygun ameller kendinizi Allah'a sevdirmek isteyiniz, isteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız” demektir. Allah'a yaklaşma ve sevmeye arzusudur bu kast ile sebepleri araştırma, güzel ahlak ve güzel amel gibi Allah'ın rızasına uygun hoş vesileler hazırlamakla kulluk için koşmayı emretmektedir. Ve bunun içindir ki mücahede emri katılmıştır. İman, ittika ile; İttika vesileyi aramakla; vesile yi aramada mücahede ile tamam olur.⁶¹

Âyette kast olunan vesilenin, Allah'ın emrettiklerinin yerine getirilmesi ve yasakladıklarının terk edilmesi olduğunu belirtmiştir⁶². Kişiyi Allah'a yaklaştıracak ve O'nun rızasını kazanmaya yardım edecek her türlü ibadet ve eylemi vesile saymışlardır. Kutsi hadislerde kişiyi Allah'a yaklaştıran en önemli şeyin Allah'ın farz kıldığı ibadetler ve nafie ibadetler olduğu ifade buyrulmuştur.⁶³ Ayrıca vesile cennette sadece Hz. Peygambere verilecek olan bir makamın adıdır.⁶⁴

⁵⁸ Buhari, Etime, 2; Müslim, Eşribe, 107, 109.

⁵⁹ Ragıp el İsfehani, *Müfredat*, II, 864.

⁶⁰ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III, 83; Tac, I, 147; Vehbe Zuhayli, *Tefsîrul Munîr*, III, 444.

⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 234.

⁶² Razî, *Tefsîri Kebîr*, IX, 52.

⁶³ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IV, 187; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 1670.

⁶⁴ Buhari, Ezan; Müslim, Salât, 11.

Vesile ile aynı kökten türemiş olan tevessül ise yaklaşmak, hedeflenen ve arzulanan gayeye ulaşmak için bir şeyi vasıta kılmak demektir. Dini bir terim olarak “*tevessül*” Allah’a yaklaşmak, O’ndan yardım dilemek üzere bir söz veya davranışı aracı kılmak anlamına gelir. Ancak bu terim zamanla farklı bir anlam kazanmış; melekler, arş, kürsi vb. kutsal sayılan bazı varlıklarla peygamber ve velilerin Allah katındaki yüksek mertebeleri hürmetine dua etmeyi ve ahirete intikal etmiş salih insanlardan yardım istemeyi ifade eder hale gelmiştir. Kavrama yüklenen bu mana âlimler tarafından tartışılmış ve aşağıda ki üç tevessül ihtilafsız kabul edilmiştir Biz burada vesile konusunda ki tartışmalardan çok sûrede işaret edilen ve yüce yaratıcının bir emri, bireysel bir buyruk olarak konuya yer vereceğiz. Bu konuda tefsir kitaplarındaki çarpıcı görüşleri ve yorumları alacağız.

Meşru kabul edilen tevessül türleri;

1-Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarıyla tevessül ki Kur’an-ı Kerimde sık sık karşılaştığımız bolca örneğini okuduğumuz âyetlerdir.

2-Peygamber ve velilerin hayatta iken yaptıkları dualarla tevessül ki onların Kur’an’da da okuduğu beyan edilen me’sur dualarla tevessül

3- İyi ameller hürmetine tevessül.

“*Ey iman edenler! Allah’tan ittika edin (korkup sakının) ve O’na (yaklaşmaya) vesile arayın ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz*”.⁶⁵ Tefsirciler buradaki ‘vesile’yi, emirlerine itaat, yasaklarından kaçınmak, ya da O’nun rızasını kazandıracak sebeplerle mü’mini Allah’a yakınlaştıracak şey diye açıklamışlardır.⁶⁶

El-Vesile kelimesi Kur’an-ı Kerim’de iki yerde kullanılmıştır:

1. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “*Ey iman edenler! Allah’tan korkun. O’na (yaklaşmaya yol) vesile arayın ve yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz*.”⁶⁷

İbn Cerîr, âyeti şöyle tefsir eder; “*O’na vesile arayın*” yani “*onu hoşnut edecek ameller işleyerek ona yaklaşmayı dileyin*.”⁶⁸

Hâfız İbn Kesir de şunu kaydediyor: “*O’na vesile arayın*” İbn Abbas (r.a)’dan “*yaklaşma*” diye nakledilmiştir. O’na boyun eğerek ve onu hoşnut edecek ameller işleyerek ona yaklaşın.

2. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “*Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O’nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınmağa değer*.”⁶⁹

⁶⁵ Mâide, 5/35.

⁶⁶ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2269.

⁶⁷ Mâide, 5/35.

⁶⁸ Taberi, *Tefsir’üt-Taberî*, III, 285.

İbn Mes'ud (r.a) şöyle açıklar; (Âyet) bir grup Arap hakkında nâzil oldu. Bunlar bir kısım cinlere tapıyorlardı. Cinler müslüman oldular. Onlara tapmakta olan insanlar ise (bunu) anlamıyorlar. Diğer bir rivâyette ise “insanlar cinlere ibâdeti bırakmadılar” diye geçer.⁷⁰

İbn Kesir'in sözü dikkate alındığında görülüyor ki şu noktada müfessirler arasında herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Vesile'den kasıt; Allah'a boyun eğerek ve onu razı kılacak işler yaparak ona yaklaşımdır. Bunun da Kitap ve Sünnet dışında bir yerden anlaşılması olanaksızdır.

*“Kullarım sana Benden sorarlarsa ben (onlara) yakınım. Bana duâ edenin duâsına icabet ederim. O halde çağrıma karşılık versinler. Bana iman etsinler. Umulur ki doğru yola ererler.”*⁷¹ *“En güzel isimler Allah'ındır. Onlarla Allah'a duâ edin, isimlerinde ilhada düşenleri terk edin. Onlar yaptıklarının karşılığını göreceklerdir.”*⁷² *“Artık her kim, Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdetinde hiçbir şeyi ortak koşmasınç.”*⁷³ *“Mescidler Şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın.”*⁷⁴

*“De ki: ‘Öyleyse bana bildirin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, onun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar onun bu rahmetini önleyebilir mi? De ki: Bana Allah yeter. Güvenip dayanacaklar, ancak O'na güvenip dayanırlar.”*⁷⁵

Yüce Allah konumuz olan âyette müminlere hitap ederek yalnız iman etmekle yetinmemelerini, Allah'ın buyruklarını yerine getirmelerini, kötü huylardan ve yanlış davranışlardan sakınmalarını, Allah'a yaklaşmak için vesile aramalarını, yani farz, nafîle ve benzeri ibadetlerle O'nun sevgi ve rızâsını kazanmaya çalışmalarını emretmekte; müminlerin bunu gerçekleştirerek kurtuluşa erebilmeleri için gerek nefislerine gerekse dış engellere karşı mücadele etmelerini istemektedir.⁷⁶

⁶⁹ İsrâ, 17/57.

⁷⁰ Müslim, Tefsir, 28, 29, 30.

⁷¹ Bakara, 2/186.

⁷² A'râf, 7/180.

⁷³ Kehf, 18/110.

⁷⁴ Cin, 72/18.

⁷⁵ Zümer, 39/38.

⁷⁶ Vehbe Zuhaylî, *Tefsirul Münir*, III, 444; Taberi, *Taberi Tefsiri*, III, 271.

5. HAYAT KURTARMA

Yüce Allah gerek İslam'da gerek İslam'dan önceki dinlerde insan hayatının kutsal olduğunu bildirmiştir. On emirden biri olan “katletmeyeceksin” emri insanlara karşı ödev niteliğindedir.⁷⁷ On emir'in dördü Allah'a karşı ödevleri, altısı insanlara karşı ödevleri belirtmektedir.⁷⁸

“İşte bundan dolayı İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: ‘Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olmaksızın kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.’ Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”⁷⁹

Kendilerinden önce öldürmenin haram kılındığı ümmetler geçmiş olmakla beraber özel olarak israiloğullarının anılmasının sebebi insanların öldürülmesi dolayısıyla azap tehdidinin “yazılı olarak” üzerlerine indiği ilk ümmet israiloğullarıdır.⁸⁰

“Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kabul edilmeyen, ‘Andolsun seni öldüreceğim!’ dedi. O da dedi ki; Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.”⁸¹
“Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım.”⁸²
“Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur.”⁸³
“Sonunda nefsanî duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.”⁸⁴
“Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi, ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olamadım mı ki kardeşimin cesedini gömmeyi becereyim!’ dedi, ettiğine de pişman oldu.”⁸⁵

Allah' a kulluk konusunda kıskançlık yapan Hz. Âdem'in çocuklarından olan Kabil, kardeşinin yaşam hakkına tasallutta bulunarak yeryüzünde ilk kan döküp fitne çıkararak olmuştur. Hangi sebeple olursa olsun kıskançlık, haksızlık, bencillik, öfke, saldırganlık, haddi aşma vb 32. âyet gereği *“Kim bir kimseyi öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibi olur kim de bir canı*

⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, Ohan Matbaacılık, İstanbul,1995,Çıkış, 74,20/21, s. 74.

⁷⁸ DİA, Ömer Faruk Harman, “On Emir” md.

⁷⁹ Mâide, 5/32.

⁸⁰ Kurtubi, *el Cami li Ahkamil Kur'an*, VI, 178.

⁸¹ Mâide, 5/27.

⁸² Mâide, 5/28.

⁸³ Mâide, 5/29.

⁸⁴ Mâide, 5/30.

⁸⁵ Mâide, 5/31.

kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” İşte bu âyet insan hakları konusunda evrensel hüküm niteliği taşımaktadır.

Bu sebeple bir canı korumayı bütün insanlığı korumak kadar üstün bir fazilet saymış; bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar büyük bir cinâyet olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir insan türünü temsil eder ve insanlar birbirine eşittir. Bir insanın haksız yere öldürülmesi toplumda öldürme olaylarının yayılmasına neden olur. İnsanların birbirine düşmesine ve toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Hukuki bir gerekçe olmaksızın bir başkasının canına kıyan kimse, yalnızca o kişiye haksızlık etmiş olmaz, aynı zamanda insan hayatının kutsallığına inanmadığını ve başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını da göstermiş olur. Oysa insan hayatının korunabilmesi için insanların birbirine saygı göstermeleri, hayatın kutsal olduğuna inanıp korunmasına yardımcı olmaları ve katilleri korumamaları gerekir. Bütün dinler, hukuk ve ahlak sistemleri haksız yere adam öldürmenin cana kıymanın büyük bir suç olduğunda birleşmişlerdir. Ancak bu suçu önlemek amacıyla aldıkları caydırıcı tedbirler farklıdır. İslam, haksız yere adam öldürmeyi önlemek, toplumun can güvenliğini sağlamak, onları huzurlu ve mutlu yaşatmak için bu suçu işleyenlere dünyada “kısas” cezasını öngörmüş, ahirette ise katilin Allah’ın azabı ile cezalandırılacağını bildirmiştir. “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁸⁶ Allah Tealâ insan hayatının önemi ve bu hayata kıyanlara verilecek cezalar hakkındaki âyetlerini peygamberleri vasıtası ile göndermiş ve insanlara tebliğ etmiştir. Buna rağmen birçok insan yinede yeryüzünde fesat çıkarmaya kan dökmeye devam etmektedir. Yeryüzünde bu tür katiller ve fesatçılar sürekli olarak bulunduğu için İslam bunlara karşı sadece vicdani ve uhrevi ceza ile yetinmemiş, insanların hayat hakkını korumak ve huzurlarını sağlamak için caydırıcı dünyevi müeyyideler getirmiştir.

Bir canı kurtarmak, bir insanın yaşamasına katkıda bulunmak, bu amaca yönelik bütün eylemler yanında günümüzde –şartlarına uygun olarak – uygulanan kan, ilik, böbrek, kornea gibi organ nakli yapmayı ve organ bağışında bulunmayı da kapsar.⁸⁷

“Yoksa Câhiliyye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir!”⁸⁸ İnsan hayatını koruma ve bütün insanlara eşit muamele konusunda Allahtan daha adili olabilir mi?

⁸⁶ Nisa, 4/93.

⁸⁷ Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, DİA, II, 258.

⁸⁸ Mâide, 5/50.

6. KİŞİSEL SORUMLULUK

“Ey inananlar! Siz kendinize dikkat edin. Siz doğru yolda olduğunuz takdirde doğru yoldan sapanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah’adır...”⁸⁹ Elmalı Tefsirine göre bu âyette geçen “*aleyküm*” kelimesi zarf değil isim fiildir, lüzum ifade eder, üzerinize gereklidir, anlamını taşır, denmiştir.⁹⁰ Kendinizi isyan elbisesi ve gûnahtan koruyun talimatı verilmiştir.⁹¹ Nefsin insana olumsuz etkilerine karşı, nefislerinizi yeriniz “zemmediniz” buyrulmuştur.⁹²

Bu âyetin, mü’minlerin, iman çağrısına olumlu cevap vermeyen ve kötülükler içinde yüzmeye devam eden inkârcıların durumuna üzülmeleri üzerine nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Zamanla bazı Müslümanların bu âyeti, nemelazımcı bir anlayışa kapı aralayacak şekilde yorumlamaya başladıklarını görünce Hz. Ebu Bekir onları uyarıp özetle şunları söylemiştir: Ben Rasûlullah’ın “ İnsanlar bir kötülüğü görüp de onu engellemezlerse Allah’ın onlara genel bir azap göndermesi yakındır” buyurduğunu duydum.⁹³

Gerçekten Kur’an-ı Kerim ve Hz peygamber’in sünneti incelendiğinde, İslam’ın katı bir ferdiyetçilik anlayışını asla onaylamadığı görülür. Aksine İslam’ın bu iki temel kaynağı bir taraftan kişiyi din kardeşinin sevinç ve kederini paylaşmaya özendirilmiş, hatta “*onun mutluluğunu kendisinininkine tercih etmesi*” anlamına gelen “*isar*” kavramına ayrı bir değer vermiştir. Âyeti kerimede kişisel sorumluluk hatırlatılırken kişisel doğruluktan söz edilmiş, doğru bir kişiye sapanların zarar veremeyeceği bildirilmiştir. Doğru inanç, doğru bilgi ve doğru davranışlarla donanmış doğru müminin vekili Allah olacaktır. Bilinmektedir ki doğru yolda olmanın, doğru yolu tutmanın esaslarından biri de gücü yettiği kadar iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamaktır.

Âyet-i kerime bize şunu gösteriyor ki kurtuluş ve toplumun hidâyeti, kurtuluşun başlangıcı ve hidâyeti de ferdidir. Fertler doğru olunca toplumda doğrudur. Toplumu ıslah ve tazim etmek isteyen kişiler ilk önce kendilerini düzeltmeli, iyiliği emir ve kötülüğü nehyetmeye önce kendi şahıslarından başlamalıdır.⁹⁴ Her fert hak yolunu tutup kendini bizzat düzeltince, başkasına örnek olması, kurtuluş ve hidâyetinin diğerlerine tesiri kolay olur. Yüce Allh’ın insanı mükellef kılmasının sorumlu tutmasının güzel oluşunun sebebi “*Rububiyet ve Ubudiyettir*”.⁹⁵

⁸⁹ Mâide, 5/105.

⁹⁰ Elmalı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 350.

⁹¹ Razi, *Tefsiri Kebir*, IX, 257.

⁹² İbn. Aşur, *et Tahrir vet Tenvir*, IV,77.

⁹³ Ebu Davud, *Mesakin*,17;Tirmizi, *Fiten*,8;Tefsiru Sureti Maide,17.

⁹⁴ Elmalı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 351.

⁹⁵ Fahreddin Razi, *Mefatihul Ğayb*, VIII, 448.

Her insanda görülen bir zayıflığa karşı bir uyarıdır bu. Kendi nefsnizi koruyun onu ıslah etmeye çalışın, Yani kendinizi isyanlara dalmaktan ve ısrarla günah işlemekten koruyun. Bu ayet kişisel sorumluluk vurgusu yapmaktadır.⁹⁶Bazı insanlar başkalarında bir hata görsek de eleştirsek diye bakar dururlar. Burada bu tür kişiler böylesi kötülüğe karşı uyarılmakta ve kendilerinden başkalarının inanç ve davranışlarını araştırıp eleştirmek yerine, kendi hareketlerine, işlerine, ahlak ve inançlarına dikkat etmeleri istenmektedir. Eğer bir insan Allah'a itaat ediyor, Allah'a ve insanlara karşı yükümlülüklerini yerine getiriyor ve faziletin, hayrın yerleştirilip, şerrin yok edilmesini de kapsayan hak ve takva yolunda gidiyorsa, o zaman bir başkasının sapıklığı ve yanlışta oluşu hiç kuşkusuz kendisine zarar vermez.

Bu âyetin anlamı, kişi yalnızca kendi kurtuluşunu düşünsün ve başkalarını düzeltmeyi bir yana bıraksın demek değildir. Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a) bir hutbesinde ayağa kalktı Allah'a hamt ve sena ettikten sonra şöyle dedi: *“Ey insanlar, siz ey iman edenler kendinize bakın,kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar veremez”* âyeti kerimesini okuyor ve onu esas yerinden başka bir yere koyuyorsunuz, halbuki ben Rasûlullah (s.a.)dan işittim ki insanlar bir fenalığı görüp de onu değiştirmezlerse Allah Teala da kendi azabını onların arasında yaygınlaştırır.⁹⁷ İlk halife kendi zamanında bu âyetin yanlış yorumlandığını görerek hakikati doğruca açıklamıştır.

Bu, mü'minler ile diğer insanlar arasındaki ayrılık ve farklılıktır. Bu bir tek ümmet olmaları nedeniyle aralarında gerçekleşen dayanışma ve beraberliğin ifadesidir.⁹⁸ *“Ey mü'minler, siz kendinizden sorumlusunuz, eğer siz doğru yolda olursanız sapıklar size zarar veremez.”*⁹⁹

Siz diğer insanlardan ayrı bir birliksiniz. Aranızda dayanışma ve beraberlik içindediniz. Öyleyse siz kendinizden sorumlusunuz. Kendi nefsinizden sorumlusunuz, onu temizleyin ve arındırın. Siz doğru yolda olduktan sonra, başkasının sapıklığından dolayı size bir zarar gelmez. Siz başkasından apayrı bir birliksiniz. Siz kendi aranızda dayanışma içinde bir ümmetsiniz. Siz birbirinizin dostlarısınız.

Bu âyet-i kerime tek başına, İslâm ümmetinin karakterini ve diğer insan toplulukları ile ilişkilerinde ana ilkeleri belirlemektedir. Mü'minler için edeplendirme ve faydasız şeylerin sorulması hakkında bir yasaklamadır.¹⁰⁰

İslâm ümmetinin kendi arasında bir dayanışma içerisine girmesi, birbirine tavsiye ve öğütlerle destek olması gerekir. Allah'ın gösterdiği doğru yolu izleyerek diğer uluslardan

⁹⁶ Sabuni, *Safvetü't Tefasir*, II, 145; Zuhayli Vehbe, *Tefsirul Münir*, IV, 90-92.

⁹⁷ Kutup, *Fizûl-il Kur'an*, IV, 480;İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, II, 622.

⁹⁸ Kutup, *Fizûl-il Kur'an*, IV, 477.

⁹⁹ Mâide, 5/105.

¹⁰⁰ Taberi, *Tefsiru't Taberi*, III, 429.

bağımsız ve ayrı ümmet olması lazımdır. Bundan sonra kendisi doğru yolu izlediği müddetçe çevresindeki insanların sapıklığa düşmesi ona asla bir zarar vermez.

İslâm ümmetinin Allah'ın huzurunda yalnız kendisinden sorumlu olması, doğru yolu izledikten sonra sapıklığa düşenlerin ona zarar vermemesi, öncelikle kendi aralarında, sonra yeryüzünün tamamında iyiliği yaygınlaştırmak, kötülüğü ortadan kaldırmak konusundaki görevinde, kusur yaptığında hesaba çekilmeyeceği anlamına gelmez. En başta gelen özelliği Allah'a teslim olmak ve O'nun yasasını yürürlüğe koymaktır. Kötülüklerin başı ise cahiliyettir. Allah'ın hâkimiyeti ve yasasına karşı haddini aşmaktır.¹⁰¹

Bu âyet-i kerime ne ferdin ne de ümmetin kötülüğe karşı koyması, sapıklığa karşı direnmesi ve azgınlarla savaşması konusundaki sorumluluğunu kaldırmamaktadır. Bütün zulümlerin en büyüğü hiç kuşkusuz Allah'ın ilahlığına karşı haddini aşmak, hâkimiyetini gasp etmek ve insanları Allah'ın yasaları dışında başka yasalara boyun eğdirmektir. Bu öyle bir kötülüktür ki, bu kötülük ayakta durduğu müddetçe ne ferdin doğru yolda oluşu ne de ümmetin doğru yolda oluşu bir fayda verir.

Allah'ın ilahlığını yeryüzünde egemen kılacak, Allah'ın bu otoritesini gasp edenlerin elinden bu otoriteyi geri alacak, Allah'ın yasasını insanların hayatında yürürlüğe koyacak ve insanları buna göre yönlendirecek, çalışmalara kendini adayıp var gücüyle çalışan müslümanlara ihtiyaç vardır. İnsanların teker teker sapıklığa yuvarlandığı, yol gösterilmeye ve aydınlatılmaya muhtaç olduğu durumlarda, güzellikle onlara ulaşabilecek çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu sebeple bizler dini, dünyevi, uhrevi hayatta kendimizden, ailemizden, içinde yaşadığımız toplumdan sorumluyuz ve sorumluluklarının farkında bir insan olmalıyız.

“Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, size yapmış olduklarınızın içyüzünü bildirecektir.”¹⁰²

Bu âyetin bundan önceki buyruklarla ilişkisi, sakındırılması gereken şeylerden sakındırmak yönüyledir. Bu da bundan önce nitelikleri geçmiş bulunan ve dîni hususunda atalarının ve geçmişlerinin cahili davranışlarını taklitten sakındırmayı içermektedir.

Ebu Dâvud, Tirmizî ve başkaları, Kays b. Ebu Hazımdan şöyle dediğini rivâyet ederler: Ebu Bekir es-Sıddik (r.a) bize bir hutbe irâd edip dedi ki: Siz şu âyeti okuyor ve onu doğru olmayan bir şekilde te'vil ediyorsunuz: *“Ey İman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar veremez.”* Hiç şüphesiz ben de Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: *“Muhakkak ki insanlar zalimi gördükleri takdirde, eğer ellerini yakalamaz ve zulümden çekmez iseler, aradan fazla bir zaman geçmeksizin Allah kendi nezdinden onların*

¹⁰¹ Kutup, *Fızılal-il Kur'an*, IV, 479-480.

¹⁰² Mâide, 5/105.

hepsini kuşatacak bir azap gönderir.”¹⁰³

Eş-Şa'bânî dedi ki: Ebu Salebe el-Huşenî'ye varıp dedim ki: Sen şu âyeti nasıl anlamaktasın? O: Hangi âyet diye sorunca, ben de: Yüce Allah'ın: “*Ey mü'minler siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız, o sapanlar size zarar veremez*” buyruğu dedim. Şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, sen bu hususta bilen birisine sordun. Ben de bunu Rasûlullah (sav)'a sordum, dedi ki: “(Anladığınız gibi yapmayın). Aksine, birbirinize iyiliği emredin, kötülükten sakındırın. Nihâyet kendisine itaat olunan bir cimrilik, ardından gidilen bir heva, tercih olunan bir dünya ve her kişinin kendi görüşünü beğendiğini göreceksin, o takdirde özel olarak kendine bak ve umuma ait işlerle uğraşmayı bırak. Çünkü şüphe yok ki, ileride öyle günler gelecek ki, o günlerde sabretmek, avuçta ateş tutmak gibidir. O günlerde (hayırlı) amellerde bulunan kimseler için sizin ameliniz gibi amel yapan elli kişinin ecri kadar ecir verilir.” Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, bizden elli kişinin mi, yoksa onlardan elli kişinin mi ecri kadar? Hz. Peygamber: “Hayır, sizden elli kişinin ecri kadar...” diye, buyurdu.¹⁰⁴

Abdullah b. Mes'ud'un âyet ile ilgili şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kamçı ve kılıç buna engel olmadığı zaman iyiliği emredip münkerden alıkoyunuz. Eğer, bu durum olursa o takdirde kendinize bakınız.¹⁰⁵

İbn Ömer'e, fitne zamanlarından birisinde şöyle sorulmuş: Keşke şu günlerde söz söylemeyi bırakıp da iyiliği emredip kötülükten sakındırmasan. Şu cevabı verdi: Rasûlullah (sav) bize dedi ki: “Hazır bulunan, hazır bulunmayana tebliğ etsin.” Bizler ise hazır bulunduk. O bakımdan size tebliğ etmemiz gerekir. Yakında öyle bir zaman gelecek ki dönemde hak söylenecek olursa kabul olunmayacaktır. Bir rivâyette de Hz. Peygamber'in: “Hazır bulunan kimse hazır bulunmayana tebliğ etsin” buyruğundan sonra şöyle demiştir: işte hazır bulunanlar bizlerdik, hazır bulunmayanlar da sizlersiniz. Fakat bu âyet-i kerime bizden sonra gelecek bir takım kavimler içindir ki, onlar hakkı söyleyecek olurlarsa onlardan kabul olunmayacaktır.¹⁰⁶

İbnü'l Mübarek der ki: Yüce Allah'ın: “*Siz kendinize bakın*” buyruğu bütün mü'minlere bir hitaptır. Yani, siz kendi dininize mensup olanlara bakınız, onlara dikkat ediniz. Yüce Allah'ın: “*Kendinizi öldürmeyiniz*” buyruğu gibidir. Sanki biriniz Ötekine iyiliği emretsin ve biriniz diğerini kötülükten alıkoysun, demiş gibidir. O bakımdan bu buyruk, iyiliği emredip münkerden alıkoymanın vücubuna bir delildir.¹⁰⁷

Said b. el-Müseyyeb ise der ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur: Siz, iyiliği emredip münkerden alıkoyduktan sonra, hidâyet bulduğunuz takdirde, sapıtanların size hiçbir zararı

¹⁰³ Ebû Dâvud, Melahim 17; Tirmizî, Fiten 8, Tefsir 5. sûre 17; İbn. Mâce, Fiten, 20; Mûsned, I, 2, 5, 7, 9.

¹⁰⁴ Tirmizî, Tefsir 5. sûre 18; Ebu Davud Melahim, 17; İbn Mâce, Fiten 21.

¹⁰⁵ Suyuti, *Durru'l-Mensûr*, III, 216-219.

¹⁰⁶ Suyuti, *Durru'l-Mensûr*, III, 216-217; Taberi, *Tefsiri Taberi*, III, 429, 430.

¹⁰⁷ Kurtubi, *el Cami li Ahkami'l -Kur'an*, IV, 468.

olmaz. İyiliği emredip, münkerden sakındırmanın mümkün olmayacağı bir zamanı kastetmiş olması da mümkündür. O takdirde kalbiyle o münkeri reddeder ve bizzat kendisini ıslah etmekle meşgul olur.¹⁰⁸

Cabir b. Zeyd dedi ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur; Ey şu Bahîra'nın kulaklarını yaran ve Sâibe develeri başıboş bırakanların evlatları, din üzere istikamet hususunda siz kendinize bakın. Siz hidâyet bulduğunuz takdirde, geçmişlerin sapıklıklarının size bir zararı olmaz. (Cabir) der ki: Kişi İslama girdi mi, kâfirler ona şöyle derlerdi: Böylelikle alalarını beyinsizlikle suçlamış oldun, onların sapık olduklarını iddia ettin ve şunu yaptın. Bunun üzerine yüce Allah bu sebepten dolayı bu âyet-i kerimeyi indirdi. Şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerime, öğüt vermenin kendilerine hiç bir fayda sağlamadığı hevâ ehli kimseler hakkındadır.

Yine şöyle denilmiştir: Âyet-i kerime, bazıları irtidat edecek noktaya gelinceye kadar müşriklerin işkenceye tabi tuttıkları esir kimseler hakkında nazil olmuştur, İslam üzere kalmaya devam edenlere de: Siz kendinize bakınız. Arkadaşlarınızın irtidat etmelerinin size bir zararı olmaz, denilmektedir.¹⁰⁹

İslam'a göre şahsi sorumluluk, insanın diğer varlıklardan farklı olarak akıl ve idrakle temayüz etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. bu özellik insanı lider ve Allah'ın halifesi kılmıştır.¹¹⁰

B. BİREYİN SOSYAL HAYATI

1. YARDIMLAŞMA

Sorumluluk alma “tekâfüliyyet” ve mükemmelleşme “tekâmüliyyet” bizlere okul sıralarında öğretilmiş; fertle başlayıp toplumla anlam ve önem kazanan iki kavramdır. Bu sebeple bu konuyu hem bireysel hem de toplumsal kurallar bölümünde işlemeye çalıştık Bu bölümde biraz daha sığ işlediğimizi düşündüğüm konumuzu II. Bölümde biraz daha ayrıntılı işlemeye çalışacağız.

Rivâyet edildiğine göre bu âyetin iniş sebebi Benu Dubey'a b. Salebe 'den Hutam b. Hindi Bekri olayı olmuştur.

Hutam b. Bekri Medine'ye gelmiş, atlarını Medine dışında bir yere bırakmış, yalnız başına Peygamberimizin yanına varmış, bir kavmin davetçisi olduğunu ve arkadaşlarıyla beraber gelip Müslüman olacaklarını vaat etmiş. Çıktığı zaman Rasûlullah: “Bu adam bir günahkâr yüzüyle girdi ve bir hain kafasıyla çıktı” buyurmuş. Sonra Medine'den çıkmış, Medine halkının yayılmakta olan develerine rast gelmiş, sürmüş götürmüş.

¹⁰⁸ Kurtubi, *el Cami li Ahkamil Kur'an*, IV,469.

¹⁰⁹ Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmil Kur'an*, VI, 466-470.

¹¹⁰ Muhammed el -Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, s.158, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1995.

Haber alınca takip edilmiş, yetişilememiş, ertesi sene yani kaza Umresi senesi Bekir b. Vail hacıları yanında Yemame'den çıkmış hacca gelmiş ve beraberinde hayli ticaret malı varmış. Sürüp götürdüğü develerin birçoğunu gerdanlıklarla süsleyip Kâbe'ye hediye olarak sevk etmiş. Müslümanlar karşıdan bunların geldiklerini işitince karşılayıp vurmak için Rasûlullah'tan izin istemişler, bu âyet inmiş ve izin verilmemiş.¹¹¹

Böylece Allah Nebi'ye(s.a.v.)onlarla savaşmayı yasakladı fakat daha sonra onlardan Müslüman olmak dışında hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini bildirerek “*o müşrikleri nerede bulursanız öldürün*” hükmü ile nesh edilmiştir.¹¹²

Kaza umresi zilkade ayında vaki olduğundan eş-şehral haram önceden ve bizzat buna işaret demektir. Diğer taraftan İbnü Zeydın rivâyetine göre Mekke ‘nin fethi senesi müşrikler de Kabeyi ziyaret ediyorlardı ve umreye geliyorlardı. Müslümanlar “Ey Allah’ın Rasûlü bunlar müşrik, biz de bunları bırakmayalım baskın edelim” demişler. “*Kâbe’ye doğru gelenlere engel olmayın*”¹¹³ âyeti nazil olmuş, Hudeybiye’yi hatırlatan, bir zamanlar sizi mescid-i haramdan yasaklamaları sebebiyle bir kavme olan buğz (kızgınlık) sizi kendilerine taaruz ve tecavüzünüzle günaha sokmasın, şeaire hürmetsizlik etmek cürümüne düşürmesin.

Âyet-i kerimenin taşıdığı hükmün geçerlimi yoksa mensuh mu olduğuna dair tartışma ve yorumlara girmeksizin âyetin devamında gelen: “*iyilikte ve takva da yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın*”¹¹⁴ emri üzerinde duracağız. Şüphesiz ki o belde bir emniyet mıntıkasıdır hele kişi ihrama girmiş ve de haram aylarda ise tabî ki de Allah’ın şeairene dikkat etmelidir. Âyet-i kerime bizleri görev başına çağırıyor akitlerimizi hakkıyla yerine getirmemizi istiyor ve bir sorumluluğumuzu daha hatırlatıyor; “yardımlaşma”. Çünkü yardımlaşma sevginin ouşmasını sağlar, “*birr*” kişiyi takvaya götürür. Ayette kötülük ve düşmanlığın yasaklanması dahi “*birr*”i tekid içindir.¹¹⁵

Bütün şahsi çıkarları, kızgınlıkları, öfkeyi, maddi ve manevi zararları bir kenara bırakarak ulvi bir gaye için yardımlaşmaya davet var. İşte nefsi zapt etmek ve kalbi müsamahaya alıştırmak için konulan en şaheser kaide! İşte beşeriyete liderlik ve şahitlik vazifesi! İşte İslam nimetinin insanları cezbeden sosyal yönü Yardımlaşma! Âyet mü’minleri iyilik ve takvada yardımlaşmaya çağırırken; Allah rızası, günah işlemek ve aşırı gitme konusunda uyarıyor ve gerekli olan kıstası ortaya koyuyor. Cahiliyye döneminde yaygın olan “İster zalim olsun ister mazlum olsun, kardeşine yardım et!” anlayışında bir inkılâp yaptı. Milliyetçi, hizipçi anlayışı, kavmiyetçiliği ön plandan çekip, Hak için ayağa kalkmaya, iyilik ve takvada yardımlaşmaya

¹¹¹ Et –Taberi, *Camiul-Beyan fi Tefsiril Kur’an*, VI, 38–39.

¹¹² Tevbe, 9/5; Mukatil b. Süleyman, *Tefsiri Kebir*, I, 438.

¹¹³ Mâide, 5/2.

¹¹⁴ Mâide, 5/2.

¹¹⁵ İbn.Aşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, IV, 87.

canlı bir davet yapılmıştır. “*Birr*” kelimesi Kur’an’da “İyilik, erdemlilik, ihsan etmek, İtaat etmek ve doğruluk” gibi anlamlara gelir.¹¹⁶ Sözlükte hayırlı işleri genişçe yaymak ve Allah’a bağlılığın derinliğini ifade eder.¹¹⁷ Allah için kullanıldığında; mükâfat ve sevap vermek, kul için kullanıldığında ise itaat etmek ve bağlılık göstermek demektir.

Sözlükte “günah, günaha verilen ceza, şarap, kumar” anlamlarına gelen “*ism*” kelimesi terim olarak, “İşleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil veya bundan doğan sorumluluk” şeklinde tanımlanır.¹¹⁸ Kur’an’da kırk bir defa geçen İsm kelimesi, genel anlamından başka küfür ve inkârı, düşmanlığı; yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır.

İlk âyette akidlerin yerine getirilmesi emredildikten sonra, İslâm’ın en temel ahlâk ve hukuk ilkelerinden birini ortaya koyan 2. âyette dinin kutsal değerlerinin çiğnenmesi yasaklanmış, ardından intikam duygularının insan haklarına tecavüze sebep olmaması gerektiği bildirilmiş; müslümanların iyilik ve takva hususunda birbirlerine yardım etmeleri; günah işlemek, intikam almak, düşmanlık gütmek, insan haklarının çiğnemek gibi amaçlara yönelik faaliyetlerinde birbirlerine yardım etmemeleri ve Allah’a karşı saygılı olmaları buyurmuş; aksi takdirde uğrayacakları azabın şiddetli olacağı haber verilmiştir.

Şüphesiz yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın bir gereğidir. Ancak bu yardımlaşma hukuk ve ahlâk kurallarına, insanlığın İslam da benimsediği ortak değerlerine aykırı olmamalıdır. Hukuk ve ahlâk ilkeleri gözetilmeden yapılan yardımlaşmanın İslâm nazarında hiçbir değeri yoktur; aksine İslâm haksızlığa yardımı zulüm sayar ve engellenmesini emreder. Hz. Peygamber, “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!” buyurunca, “Ey Allah’ın Rasûlü! Kardeşim mazlum ise yardım ederim, zalim ise nasıl yardım edeyim?” diye sorulmuş, Rasûlullah da “Onu zulmetmekten engellersin, senin ona yardımın budur” cevabını vermiştir¹¹⁹

2. DOST EDİNME

Müslüman kimi, niçin dost edinmelidir? Veya kimi, niçin dost edinmemelidir?

*“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır.”*¹²⁰

*“Sizin veliniz ancak Allah’tır, peygamberidir, bir de Allah’ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı veren mü’minlerdir.”*¹²¹

¹¹⁶ Bakara, 2/177; Bakara 2/197.

¹¹⁷ Ragıp el İsfehani, *Müfredat*, I, 121.

¹¹⁸ Ragıp el İsfehani, *Müfredat*, I, 45.

¹¹⁹ Buhârî, “*Mezalim*,” 4; “*İkrah*,” 7.

¹²⁰ Mâide, 5/51.

¹²¹ Mâide, 5/55.

Yukarıdaki sorularımızın cevaplarını ihtiva eden bu âyetleri anlamaya çalışalım. Şöyle ki içinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağı bizleri bütün dünya milletleri ile karşı karşıya getiriyor. Bizler bu âyet gereğince onları hiç mi muhatap kabul etmeyeceğiz yoksa bu muhataplığı seviyesindeki ana kıstas ne olmalıdır. İşte âyetlerin tefsirinde arayacağımız cevap bu olacaktır.

Konuya âyette geçen “*vela*” (vely) kavramı üzerinde durarak başlamak istiyorum.

Veli: İki şeyin aralarına yabancıнын giremeyeceği kadar birbirine yakınlığı ifade eden bir kavramdır vela (veya vely) kökünden türemiş olup (çoğulu evliya) terimidir. Bu da dost, arkadaş yardımcı, destekçi ve yakın anlamlarında kullanılmaktadır.¹²² Aynı kökten olup sevgi dostluk yetki ve yardım anlamlarında kullanılan velâyet terimi ise başkaları adına onların izni alınmaksızın hukuki işlemde bulunma yetkisini ifade eder. Bu yetkiyi taşıyan kimseye “veli” denir.¹²³

Bu kelimenin geçtiği âyetlerin çoğunda insanların gerçek dostunun Allah olduğu, O’nun insanlara, müminlere ve peygambere yardımcı olacak, onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak ve irşat edecek olan gerçek dost olduğu belirtilmiştir. İnsanların O’na inanmaları, dayanıp güvenmeleri gerektiği; ayrıca kâfirlerin, zalimlerin Yahudi ve Hıristiyanların ancak birbirlerinin ve şeytanın dostları olabilecekleri bildirilmiştir. Dînî ve ahlâkî inanç ve anlayışların sosyal ilişkiler üzerindeki etkileri vurgulanmış, dostlukların tesisinde kan bağı yerine inanç birliğinin esas alınması gerektiği bildirilmiştir.¹²⁴

Kur’ân-ı Kerîm’e göre dostun, sevdiği kişi için bir yardımcı olması, onu koruyup kollaması, maddî ve manevî sıkıntılardan kurtarması, yüceltmesi, iyiliğe yöneltmesi, bu sûretle dostluğun sevgiye dayanması ve pratik ahlâkî sonuçlar doğurması gerektiğine işaret edilmiştir. Nitekim en büyük dost olan Allah, bu dostluğunun birer belirtisi olarak insanlar için koruyucu, yardımcı, bağışlayıcı, merhametli aydınlatıcıdır; “Allah’ın ahlakıyla bezenme”yi emreden hadis uyarınca müslümanlar arasındaki dostlukların da bu olumlu meyveleri vermesi gerekir. Müminlerin kardeş olduklarını¹²⁵ bildiren âyetler de geniş kapsamlı dostluğun önemini anlatmaktadır.¹²⁶

“*Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin.*”¹²⁷ Âyetinde onlara veli olmayınız değil, onları dost tutmayınız, itimat edip de yar tanımayınız, yarıklık etmeyiniz denmektedir. Velâyetlerine, hükümlerine yardımlarına müracaat etmek, mühim işlerin başına getirmek şurada

¹²² Mahmut Çanga, *Mucemül Müfrehes*, I, 563; Rağıp el-İsfahani, *Müfredât*, II, 906.

¹²³ Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİA, II, 291.

¹²⁴ Tevbe, 9/23.

¹²⁵ Hucurât, 49/10; Âl-i İmrân 3/103.

¹²⁶ Bilgi için bkz. Mustafa- Çağrı, “Dostluk”, İFAV Ans., I, 419.

¹²⁷ Mâide, 5/51.

dursun, onlara gerçek bir dost gibi tam bir samimiyetle itimat edip de kendinizi kaptırmayınız buyrulmaktadır.

Özetle; Ey iman edenler onları dost olur sanıp da yakın dostlarınız gibi sıkı fıkı beraberliklere dalmayınız, tuzaklarına düşmeyiniz, isteklerine iştirak etmeyiniz. Âyet-i kerimede öyle güzel bir incelik var ki onlara dost olmayınız değil onları dost edinmeyiniz emredilmekte. Bu manayı destekler şekilde “Allah sizi din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez.”¹²⁸ buyrulmuştur. Bu durumun sebebine gelince “nihâyet bazıları bazılarının dostları, birbirlerinin yârânı(dostları)dırlar.”

Gerçek yaşamda Yahudi ve Hıristiyanlar ancak birbirlerinin dostları olabilir Müslümanların değil.¹²⁹ “Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin.”¹³⁰ Görülüyor ki önceki yasak umumî şekilde yalnız yahudi ve hıristiyanlara mahsus idi. Burada ise yasak bütün kâfirlere genelleştirilmiştir. Ve aynı zamanda bu yasak, kitap ehlinin İslâm dinini alaya alan ve küçük görenlerine tahsis olunmuştur. Bunun nüzul sebebinde deniliyor ki, Rifâa b. Zeyd ile Süveyd b. Hâris görünüşte müslüman olmuşlar, müslüman olmuş gibi görünmüşler, sonra münafıklığa girişmişler, müslümanlardan birtakım kimselerin de bunlara sevgisi varmış, bu âyet bunlar hakkında inmiştir. Şu halde dıştan müslüman görünüp içinden küfür ve nifak taşımak, dini çirkin maksatlara alet yapmak, dini eğlence ve oyuncak yerine koymaktır ve bununla önce müslümanlığını açığa vurarak, müslümanlara içlerinden fesat saçmak isteyen dönme kâfirlere dikkat nazarı celbedilmiştir. Bununla beraber sebep hass (özel) olmakla beraber hüküm âmm (genel)dır ve her çeşit alayı içine alır. Bunun için bu mutlak sözden sonra alay etmenin özel bir çeşidini belirterek

“O kâfirleri de dost edinmeyiniz ki, namaza çağırdığınız, yani ezan okuduğunuz zaman o ezan veya namazı eğlence ve oyun yerine tutar, alay ederler.”¹³¹

Bu âyet önce ezanın meşru olduğuna, ikinci olarak onunla alay etmenin ve hafife almanın küfür olduğuna delalet etmektedir. Bunun için ezana icabet etmek vacibtir. Bu âyetin iniş sebebinde de şu iki rivâyet vardır: Ezan okununca müslümanlar namaza kalktıklarında yahudiler gülüp alay ederek “Kalktılar, kalkmaz olsunlar; kıldılar, kılmaz olsunlar; rûkû ettiler, etmez olsunlar” derlermiş. Süddi’nin rivâyetine göre Medine’de bir Hıristiyan, müezzinin “Ben şahitlik ederim ki, muhakkak Muhammed Allah’ın Rasûlüdür” dediğini işittiği zaman “Allah yalancıyı

¹²⁸ Mümtehne, 60/8.

¹²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 265.

¹³⁰ Mâide, 5/57.

¹³¹ Mâide, 5/58.

yaksın” dermiş. Bir gece hizmetçisi elinde bir ateş ile odasına giderken bir kıvılcım sıçramış, hane halkı da uykuda imiş, derken bir yangın çıkmış, hıristiyan da bütün ailesi ile beraber yanmış gitmiş, bu âyet de bunun üzerine inmiştir. Ezanı bu şekilde alay konusu yapmaları onların anlayışsızlıklarının açık bir delilidir. Çünkü akıllı bir insan şekli ne olursa olsun her hangi bir kişinin Allah’a yaptığı ibadetle eğlenmeyi aklından bile geçirmez.¹³²

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah’tır, Rasûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler.”¹³³

Şu halde ey mü’minler, dininizin kıymetini biliniz, hiçbir toplumun tekelinde olmayı kabullenmeyen bu geniş Hakk’ın feyzini, bu ilâhî lûtfu, bu yüksek hürriyeti bırakıp da başkalarının dostluğu arkasına düşmeyiniz. Sizin her mânâsıyla veliniz (dostunuz), âmiriniz, sevgiliniz, yardımcınız başkası değil, ancak Allah ve Allah’a tâbi olarak Rasûlü, Allah’a ve Rasûlüne tâbi olan müminlerdir. Öyle müminler ki, Allah’a ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek rekâtlarıyla güzelce namaz kılarlar ve Allah’ın emrine uyarak, isteyerek, rıza göstererek zekâtlarını verirler yahut rükûda oldukları halde zekât verirler.

Bu âyetin iniş sebebi hakkında birkaç rivâyet vardır: Birincisi, Ubâde b. Sâmî hazretlerinin yukarda nakledilen sözü ve müminlerden maksad umumdur. İkincisi, İkrime’nin rivâyetine göre Hz. Ebu Bekir’dir. Üçüncüsü, Ata’nın İbnü Abbas’dan rivâyetine göre de Hz. Ali’dir. Ebu Zerr’den de: “Bir gün mescidde öğle namazını kılmıştık, bir dilenci: ‘Ey Rabbim şahid ol Rasûlullah’ın mescidine geldim, dilendim, kimse bana bir şey vermedi’ diye şikâyet etti. Hz. Ali daha namaz kılıyordu ve rükûda idi. Dilenciye serçe parmağındaki bir yüzüğü işaret etti, o da gitti aldı, Rasûlullah bakıyordu: Allah’ım, kardeşim Musa senden: “*Rabbim! benim göğsümü aç, bana işimi kolaylaştır, dilimden düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar, bana âilemden bir vezir ver, kardeşim Harun’u; onunla arkamı kuvvetlendir, onu işime ortak yap.*”¹³⁴ diye niyaz etti, sen de: “*Senin pazunu kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve ikinize bir yetki vereceğiz.*”¹³⁵ diye Tevrat’ı indirdin. Allahım, ben de peygamberin Muhammed’im, benim de göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da ailemden Ali’yi vezir yap ve bununla arkama kuvvet ver’ dedi. Henüz bu kelimeleri tamamlamadan Cebrâil indi, Ey Muhammed oku! dedi.” diye bir rivâyet vardır. Bu iki rivâyete göre (iman edenler) den maksat belli şahıstır diyenler olmuş ve bundan dolayıdır ki Şîa, Hz. Ali’nin imameti meselesinde bu âyet ile istidlâl etmek istemişlerdir.¹³⁶

¹³² Mevdûdî, *Tefhimül Kur’an*, I, 494.

¹³³ Mâide, 5/55.

¹³⁴ Tâhâ, 20/25-32.

¹³⁵ Kasas, 28/35.

¹³⁶ İbn.Aşur, *et Tahrir ve’t Tenvir*, IV, 240.

*“Kim Allah’ı, Rasûlünü ve müminleri dost edinirse (bilsin ki) Allah’ın taraftarları galip geleceklerdir.”*¹³⁷

Hizb, lugatta aynı hedefe yönelmiş taife, birlik, taraftarlar, bölük parti¹³⁸ bir şahsın fikrine tâbi olup kendisiyle beraber bulunan arkadaşlarıdır ki, kendilerini sıkıştıran bir iş için toplanmış kimseler demektir. “Hizbullah” tabirini tefsirciler, “Allah’ın taraftarı”, “Allah’ın yardımcısı”, “Allah’ın dostları”, “Allah’ın ordusu” diye çeşitli şekillerde yorumlamışlardır.¹³⁹ Yani gerçekte galip olanlar, ancak Allah ordusu veya Allah dostları yahut Allah yardımcısı ya da Allah taraftarları, Allah fırkasıdır. Asıl velâyet Allah’ındır. Diğerlerinin üstünlüğü görünüşte veya geçicidir.

C. BİREYİN KÜLTÜREL HAYATI

1. CAHİLİYYE ADETLERİNDEN YÜZ ÇEVİRME

Câhiliyye kelimesi, sözlükte bilgisizlik anlamına gelen cehl kökünden türetilmiş olup, “bilgiden yoksun olmak, bir konuda doğru olanın tersine inanmak, yapılması gerekenin tersini yapmak” demektir.¹⁴⁰ Beyinsizliği ve hamâkati de içine alır. Genellikle İslâm’ın hâkim olmasından önceki hayatı içine alır. İslâm’ın ortaya çıkmasından önceki küfür ve sapıklık hali anlamında kullanılır. Allah’ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip bunların yerine insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere inanmaktır.

*“Yoksa onlar câhiliyye hükmünü, yönetimini mi istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, Allah’tan daha güzel hükmü/yönetimi olan kim olabilir?”*¹⁴¹

Mukatîl der ki: Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak gönderilmezden önce Kurayzaoğulları ile Nadîroğulları arasında bazı öldürme olayları geçmişti. Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak gönderilince bunlar gelip onun hakemliğine başvurdular. Kurayzaoğulları: “Nadîroğulları bizim kardeşlerimizdir; babamız bir, dinimiz birdir. Ama Nadîroğulları bizden birini öldürdüğünde onlar bize 70 vesak hurma verdiler, biz onlardan birini öldürdük mü de onlar bizden yüz kırk vesak hurma aldılar. Biz onlardan birisini öldürdük mü onlar bunun karşılığında bizden iki kişi öldürdüler. Biz onlardan bir kadını öldürdük mü onun karşılığında bizden bir erkek öldürdüler. Yaraların diyetinde de bizim yaralarımızın diyeti onların yaralarının diyetinin yarısı oldu. Şimdi onlarla bizim aramızda sen hüküm ver.” dediler. Allah’ın Rasûlü (s.a.): “Ben hükmediyorum ki Kurayzalıının kanı Nadirinin kanına eşittir; Nadirinin kanı da Kurayzalıının kanına eşittir. Ne kısasta, ne diyette, ne yaralarda birinin diğerine hiçbir üstünlüğü

¹³⁷ Mâide, 5/56.

¹³⁸ Rağıb el-İsfahani, *Müfredat*, “hzb” md. I, 304

¹³⁹ Kurtubî, *el Cami*, VI, 291.

¹⁴⁰ İsfahani, *Müfredât*, “chl” md. I, 270.; *Mucemül Müfehres*, I, 130.

¹⁴¹ Mâide, 5/50.

yoktur.” buyurunca Nadîroğulları kızdılar ve: “Senin hükmüne razı olmayacağız, emrine de itaat etmeyeceğiz, hiç şüphesiz sen bizim düşmanımızsın.” dediler de Allah Tealâ “*Cahiliyye hükmünü mü istiyorlar?...*” âyet-i kerimesini indirdi.¹⁴² Veda Hutbesinde de “cahiliye dönemi çirkin adetlerin hepsi ayağımın altındadır” diyerek Peygamber Efendimizin Kur’an-ı Kerîm’de emredildiği gibi cehle karşı büyük bir mücadele verdiğini anlıyoruz.

İslâmî dönemde ortaya çıkmış olan câhiliyye kelimesi özel olarak, Arapların İslâm’dan önceki dinî ve sosyal hayat telakkilerini, genel olarak da kişilerin ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir terimdir. Kur’an’da dört yerde geçen câhiliyye terimi¹⁴³ Arapların İslâm’dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genel olarak Arapların İslâm’dan önceki dönemine Câhiliyye veya Câhiliyye çağı denilmektedir.¹⁴⁴

Burada Câhiliyye terimi ile yalnızca İslâm’dan önceki tarihsel zaman dilimi kastedilmemektedir. O dönemin insanlar arasında farklı uygulamalar doğuran haksız ve zalim zihniyetine, kişisel ve toplumsal olguların sadece menfaat açısından yararlı olup olmadığı endişesinin karakterize ettiği ahlâkî eksikliğe dikkat çekilmektedir.¹⁴⁵ Özellikle Araplardan etkilenerek Tevrat’ın hükmünü bırakıp onlarda mevcut olan eşitsizlik ve üstün ırk anlayışını yahudi kabileleri arasında dahi uygulayan Nâdiroğulları’na işaret edilmekte ve onlar kınanmaktadır. Allah’tan daha üstün bir hâkim ve O’nun verdiği hükmünden daha güzel ve daha âdil bir hüküm yoktur. Bunu ancak hakka, adalete ve eşitliğe inanan toplumlar anlayabilirler. Kalplerinde hastalık olup ahlaken sapmış olanlar bunu anlayamazlar. Dolayısıyla, haksızlığı ve zulmü; hakka ve adalete tercih edebilirler. Bu tür ahlâkî sapmalar daima ortaya çıkabileceği için Hz. Peygamber, câhiliyye dönemine geçmişte kalan bir zaman dilimi olarak bakmamış, aksine bu dönemdeki anlayışın her fırsatta tekrar ortaya çıkabileceğini düşünerek uyarılarda bulunmuştur.¹⁴⁶

Kur’an’da genellikle bu anlamda yer almıştır. Nitekim “*Onlar hâlâ câhiliyye devrinin hükmünü mü arzu ediyorlar? Şüphesiz doğru bir kanaate sahip olanlar için, hükmü Allah’tan daha güzel olan kim olabilir?*”¹⁴⁷ buyrulmuştur. Dikkat edilirse bu âyette iki hüküm ve bu hükümlerin mahiyetleri ifade edilmektedir. İnsanlar ya câhiliyye hükmüne; ya da Allah’ın hükmüne boyun eğeceklerdir. Bu iki hükmün dışında, herhangi bir hükümden söz etmek

¹⁴² İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1384/1965, XI, 267; Bedreddin Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, I, 317; Râzî, *Tefsîri Kebîr*, XII, 15; Mukatil b. Süleyman, *Tefsîri Kebîr*, I, 480.

¹⁴³ Âl-i İmrân, 3/154; Mâide 5/50; Ahzâb 33/33; Feth 48/26.

¹⁴⁴ Mustafa Fayda, “Câhiliyye”, DİA, VII, 17.

¹⁴⁵ Kutup, *Fizılal-il Kur’an*, III, 433.

¹⁴⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 39,40, “Menâkıb”, 8; Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, DİA, II, 231-232.

¹⁴⁷ Mâide, 5/50.

imkânsızdır. Allah'ın koyduğu hükmü, hududu dikkate almayan bütün sistemler, câhiliyye'ye dayanmaktadır. Helal ve haram hudutlarını önemsemeyen bütün ekonomik kuruluşlar, câhilî sermayeye dayanmak durumundadır. İnsanları Allah'ın dinine göre eğitmeyen bütün eğitim sistemleri de câhilî eğitim durumundadır. Câhiliyye kavramı, hakka ve hakikate dayanmayan her türlü itikadî ve amelî unsurları içine alan bir kavramdır.

Câhiliyye, “bilgisiz olma”yla eş anlamlı görünmüş olsa da, temelde bir düşünme biçimi, bir sistem, bir yaşantı şeklidir. Kur'an'ın İslâm dışı toplumların ve kişilerin tutum, davranış, yaşantı ve kurdukları sistemi tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Değer yargılarını, ahlâk kurallarını, inanç, düşünme ve davranış biçimlerini bünyesinde toplayan ve kendine bağlı insanların yaşayışlarına yön veren iki sistemden biri İslâm; diğeri hangi ad altında olursa olsun “câhiliyye”dir. Şirk ve küfür, bu sisteme inanç ve itikad yönüyle ad olurken, câhiliyye de, kabul edilen değer yargıları ve davranış biçimleri, yani sosyolojik yönüyle ad olur.

Câhiliyye, “bilgisiz olmak”tır. Esas bilinmesi gerekeni bilmemek, yanlış bilgi sahibi olup, bilmediğini de bilmemek, hevâya, kuruntuya, zanna uymaktır. Esas bilinmesi gereken Hakk'ı hak olarak bilmemektir.¹⁴⁸

Câhiliyye, belli bir döneme ait bir olgu değil; insan hayatında sürekli var olan dinamik ve yaşayan bir olgudur. Peygamberimizden önceki dönem câhiliyye devri olduğu gibi; günümüz modern câhiliyyesi de en büyük ve en ilkel câhiliyyedir. Câhiliyyenin, kendine göre (Allah'a dayanmayan) inanç sistemi, yaşayış biçimi, ahlâk anlayışı ve devlet görüşü vardır. Câhiliyye kelimesi, Kur'an'da dört yerde geçer. Kur'an'da câhiliyye kelimesinin geçtiği dört âyet, câhiliyyenin temel dört görünüşünü ifade eder:

a- Câhiliyyenin inanç sistemi, Allah hakkındaki zannı: “...*Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah hakkında haksız olarak câhiliyye zannına kapılıyorlardı...*”¹⁴⁹ Dolayısıyla vahye/ilme dayanan bir inanç değil; zanna ve cehâlete dayanan bir inanç câhiliyyenin özelliğidir. Sûre kapsamında bununla mücadele edildiğini görüyoruz Yahudi ve Hıristiyanların (Teslis ve Milli Tanrı, Üstün Millet) anlayışları yerine Tevhid'in bütün dinlerin esası olarak açıklandığını görüyoruz.

b- Câhilî yaşayış biçimi, câhiliyye taassub ve barbarlığı: “*O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliyyet taassubunu yerleştirmişlerdi...*”¹⁵⁰ Dolayısıyla câhiliyyenin kendine has, İslâm dışı bir hayat tarzı, dünya görüşü söz konusudur. Sûre kapsamında Müslümanlara kendilerini karşı cahili taassupla Kâbe'den men edenlere karşı aynı cahili

¹⁴⁸ İbn. Aşur, *et Tahrir ve't Tenvir*, IV, 227.

¹⁴⁹ Âl-i İmran, 3/154.

¹⁵⁰ Fetih, 48/26.

taassupla muamele etmemeleri isteniyor.¹⁵¹ Cahiliyye adet ve yaşayış biçimlerine dair ne varsa içki, kumar, fal, dikili taşlar, haksız yere adam öldürme, ifrat-tefrit, hırsızlık, yeryüzünde fesat çıkarma gibi pek çok uygulama yasaklanmıştır.

c- Câhiliyye ahlâk anlayışı, ahlâksızlığı: “(Ey peygamber hanımları!) evlerinizde vakarınızla oturun, ilk câhiliyye (devri kadınları)nın açılıp saçılarak, zînetlerini göstererek yürüyüşü gibi yürümeyin...”¹⁵² İslâm ahlâkıyla bağdaşmayan modern bazı tavır ve giysilerin eski câhiliyyenin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Konumuz kapsamında iki yüzlülük, çıkarıcılık, haddi aşma, kötülükte yardımlaşma, Peygambere karşı serkeşlik ve emre karşı korkak tavır gösterme hepsi cahilî tavır ve davranışlar olarak yerilmiş. Bunların yerine “iman ahlakı”nı yerleştirecek temel prensip ve kurallar getirilmiştir.

d- Câhiliyyenin hüküm, yönetim ve devlet anlayışı: “Yoksa onlar câhiliyye idaresini mi istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükmü/hükümranlığı Allah’tan daha güzel olan kimdir?”¹⁵³ İslam dini insanı kula kul olmaktan, batıl hükümlerden kurtarıp hürriyetini vermiştir.¹⁵⁴ İnsanları cehaletten kurtarmak için iki büyük rehber Kutsal Kitap ve peygamberlerin gönderildiğini ifade eder.¹⁵⁵

Günümüzde Câhiliyye:

Câhiliyye’yi, yalnızca İslâm’dan önceki dönem diye çevirme yanlış olacaktır. O dönemin adı da ‘câhiliyye’dir. Ancak bu kavram, câhilî davranış ve inançların genel adıdır. Firavun nasıl, haddi aşan, azan, kibirlenip kendini Allah’a muhtaç görmeyen, zulmün ve tuğyanın (sapıtmanın) sembolü ise; câhiliyye de bilgisizliğin, bilgisizce hareket etmenin, yaptığı şeyin sonucunu düşünmemenin, Allah’ı ve O’nun âyetlerini anlamamanın, Allah’a isyan etmenin ne kadar kötü olduğunu idrâk edememenin sembol kavramıdır.

İnsanların hevâlarına uyduğu, nefislerinin, isteklerinin kulu oldukları, Allah’ın hükümlerinin kabul edilmediği, çeşitli ilâhlara ibâdet edildiği, sömürü ve zulmün bulunduğu, kavmiyetçilik ve asabiyyenin (tarafgirliğin) yaygın olduğu, hüküm vermede hakkın ve adâletin uygulanmadığı her yer ve zamanda câhiliyye var demektir.

Gün geçmiyor ki medyada basın yayın organlarından birinde cehaletinin kurbanı olmuş veya birilerini cahilliğine kurban etmiş bireylerin haberlerini okumayalım. İşte Kur’an-ı kerim cehalet çukuruna düşmüş, kaybolan hayatlar için “cahiliyye adetleri ve cahiliyye yaşamın” yerine gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için “En güzel hükümleri içeren Kur’an hükümlerini” sunmakta. Böylece günümüz hastalıklarından biri daha Kur’an ikliminde iyileşmiş,

¹⁵¹ Mâide, 5/2.

¹⁵² Ahzâb, 33/33.

¹⁵³ Mâide, 5/50.

¹⁵⁴ Kutup, *Fîzılâl-il Kur’an*, IV, 242.

¹⁵⁵ Mâide, 5/15.16.19.

hastalar şifa bulmuş olacaktır.

2. İMAN VE AMELDE TEVHİD

İman ve amelde tevhid; nifak ve alametlerinin temizlenmesi ile mümkündür. Bilinen bir gerçektir ki; doğru bilgi doğru inanca; doğru inanç ta doğru davranışın kazanılmasını sağlar. Bu açıdan baktığımızda Mâide Sûresinde de en başta inanç konusunda insanlar uyarılmış arkasından doğru davranışlar ifade edilmiştir. Hastalık teşhis edilmiş onların iki yüzlülük yapma sebebi İmanın kalplerine yerleşmemiş olmasıdır. Âyetlerin akışı içerisinde ayrıca, o gün yaşanmakta olan bir olguya değiniliyor. Zaten bu âyetler de bu bağlamda bir uyarı olmak üzere indirilmiştir:

*“Kalpleri hasta olanların, ‘Başımıza bela gelir diye korkuyoruz’ diyerek onlara koştuklarını görürsün”*¹⁵⁶

Bu konuda İbn Cerîr’in rivâyetine bakıyoruz: Bizlere Ebû Kureyb ile İdris’in aktardıkları bir hadise göre, İdris şöyle dedi: Babamın bana aktardığına göre Atıyye bin Said şu olayı anlatmıştır: Hâris bin Hazrec oğullarından Ubade bin Sâmit peygamberimizin yanına gelerek; “Ey Allah’ın Rasûlü” dedi, “Benim çok sayıda yahudi dostum var. Ama ben yahudilerle dost olmaktan Allah’a ve peygamberine sığınır ve de kendime sadece Allah’ı ve peygamberini dost bilirim”. (Münafıkların başını çeken) Abdullah bin Ubeyy ise şöyle dedi: “Ben başıma bir bela gelmesinden korkan bir kişiyim. Bu nedenle arkadaşlarımla mevcut dostluğumu bozamam.” Bunun üzerine peygamberimiz ise şöyle buyurdu: “Ey Abdullah bin Ubey! Ubade bin Sâmit’e karşı cimrilik edip, yahudilerle dost olmayı tercih ediyorsun. Oysa onların dostluğu senin için daha önemsizdir.” Abdullah bin Ubey ise peygamberimizin bu sözünü “Kabulümdür” diyerek yanıtladı. Allah da bu olay üzerine, *“Ey müminler! yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyiniz”*¹⁵⁷ âyetini indirdi.

Kalplerinde hastalık bulunan kişilerden biri olan Abdullah bin Ubey bin Selûl, yahudilerle dost kalma çabasına ve sevgisine, ayrıca onlarla dayanışmasına mazeret olarak; “Bir insan olarak ben başımı belaya sokmak istemekten korkarım” diyordu. Bunlar, kalpteki hastalığın, imandaki zayıflığın göstergesidir. Dost, Allah’tır. Yardım edecek olan Allah’tır. O’ndan başkasının yardımına bel bağlamak sapıklıktır, boşa kürek çekmektir. Ne var ki İbn Selûl’ün ileriye sürdüğü mazeretler, tarih boyunca pek çok kimse tarafından yinelenenecektir. Kalplerinde hastalık bulunan her münafığın düşüncesi, İbn Ubey’in düşüncesiyle aynı olacaktır. Hiçbir münafık, iman gerçeğini kavrayamayacaktır. Ama öte yandan Ubade bin Samit, yahudilerin yapıp ettiklerini görünce onlara dostluktan nefret ediyor. Çünkü kalbinde iman

¹⁵⁶ Mâide, 5/52.

¹⁵⁷ Mâide, 5/51.

vardır. Bunun için yahudilerle dostluğu tamamen bıraktı. O kalbini Allah'ın' buyruklarına açarken Abdullah bin Ubey bin Selul ise onun bu tutumuna tepki olarak öfkeyle dişlerini gıcırdatıyordu.

*“Bunlar, ey müminler size geldikleri zaman “inandık” derler, inanmış görünürler, hâlbuki kâfir girer, kâfir çıkarlar. Gönüllerinde ne küfürler, ne fesatlar gizlerler ve düşünmezler ki, bu gizledikleri küfür ve münafıklıktan Allah gafil değil, onları kendilerinden daha çok bilir.”*¹⁵⁸

Müminler, münafıkların, kâfirlerin ve benzerlerinin desiseleri karşısında dikkatli ve korunmada olmalı ve yalnızca gerçekten mümin olanlara güvenmelidirler.

*“Ey peygamber! Kalpleri inanmamış olduğu halde ağızlarıyla “inandık” diyenlerden ve yahudilerden inkârda yarışircasına koşanlar seni üzmesin. Onlar daima yalana ve sana gelmeyenlere kulak verirler. Kelimeleri yerlerinden değiştirirler. “Eğer size şu verilirse, hemen alınız, o verilmezse sakınınız” derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır. Ve âhirette onlara ait büyük bir azap vardır.”*¹⁵⁹

Bu âyet müslümanlara karşı olanları, müslümanların aleyhinde casusluk yapanları ve davranışlarıyla fitneye sebep olanları ele almakta, onların inanç, düşünce ve davranışlarının analizini yapmaktadır.

1. Dili ile gönlü ayrı olanlar. Yüce Allah münafıkların öne çıkan özelliklerinden birine dikkat çekmekte ve bunun ağızlarıyla inandık deyip kalpleriyle inanmamaları olduğuna işaret etmektedir. *“Kalpleriyle inanmamış oldukları halde ağızlarıyla inandık derler.”*¹⁶⁰ Âyetin bu kısmı, Âl-i Imrân sûresinin 167. âyetinde şöyle geçmişti: *“Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı”*. Aynı zamanda *“Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler”*¹⁶¹ açıklamasıyla da örtüşmektedir. Dili ile gönlü arasında bile çifte standartta başvuranlar, bir grup oluştururlar. Onların birbirlerini bulmaları ve bir grup oluşturmaları zor değildir. İnsanlar onlardan çok çekmiş ve çekmektedirler.

2. Casusluk edenler. Yüce Allah, âyetin ikinci kısmında, münafıklarla aynı davranışı ve inanişi paylaşan grubu ele almaktadır: *“Ve yahudilerden inkârda yarışircasına koşanlar seni üzmesin! Onlar daima yalana ve sana gelmeyenlere kulak verirler.”*¹⁶²

Küfürde yarışanların birinci grubu münafıklar, ikinci grubu da casusluk yapan yahudilerdir. “Her türlü yalanı can kulağı ile dinleyen” ifadesinin anlamı, casusluk yapmaktır.

¹⁵⁸ Mâide, 5/61.

¹⁵⁹ Mâide, 5/41.

¹⁶⁰ Mâide, 5/41.

¹⁶¹ Fetih, 48/11.

¹⁶² Mâide, 5/41.

Hız Muhammed ve onun getirdiği mesaj hakkında konuşulan iftiralara ve yalanlara kulak verir, onları dinleyip başkalarına götürürler. “*Sana gelmek yerine başkalarına kulak verirler.*”¹⁶³

Bunun anlamını iki şekilde vermek mümkündür: Birincisi casusluk ederler, ikincisi aydınlanmak için peygambere değil de başkalarına giderler. Başkalarının yalanına değer verirler, ama peygamberin getirdiği mesaja değer vermezler.

Bu iki grup inkârda yarışmaktadırlar. İnkârda yarışmak; imana karşı amansız saldırıda yarışmak demektir. Dili ile gönlü ayrı olan münafıklarla, yalana kulak verip peygambere itibar etmeyen yahudiler, küfürde yarışmaktadırlar. Bu geçmişte böyle olmuş, bugün olmakta ve gelecekte de böyle olacaktır.

Bunların bu eylemlerine karşılık peygamberin üzülmemesi istenmektedir, ama tedbir de alınacaktır. Âyetin bu iki bölümü ile münafığın psikolojik davranışının analizi yapılarak peygamberin ve bütün inananların önüne konulmaktadır.

3. Kelimeleri değiştirirler. Âyetin üçüncü basamağında daha önce Bakara sûresinin 79, Âl-i İmrân sûresinin 78, Nisa sûresinin 46, Mâide sûresinin 13. âyetlerinde açıklandığı gibi, kutsal kitapta değişiklik konusu ele alınmaktadır. “Kelimeyi yerinden kaydırıp değiştirmek”, ilâhî vahyin âyetlerini değiştirmek anlamına geldiği gibi, kanunları kendi menfaatlerine değiştirmeyi de ifade etmektedir. Ayrıca “Aldıkları haberi değiştirerek nakledeleler” manâsına gelmektedir. Bu tip insanların idarecilere danışman olduğunu, basın mensubu olduklarını düşünürsek, yüce Allah, ne kadar önemli bir uyarıda bulunduğu anlaşılabilir olacaktır.

4. Kendi görüşlerini merkeze alırlar. Bu insanların fikrî saplantıları vardır. Kur’ân mesajı o saplantılara uygun düşüyorsa, onu alırlar ve başkalarına almalarını tavsiye ederler, ama kendi saplantılarına ters düşerse, ondan sakınılmasını isterler. Bir bakıma, insanlara saplantılarını ihraç ederek bulaştırmaya çalışırlar.

Bu tip insanlar zihnî saplantılarını baz olarak merkeze koyarlar. İlâhî mesajı, kendi düşüncelerine göre doğru ve yanlış diye ayırırlar. Böylece, ilâhî mesaja ikinci derecede değer verirler. İşte gerçek anlamda dîni istismar budur.

5. Bunlara yardım fayda vermez. Yüce Allah âyetin devamında, “*Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, sen Allah’a karşı onun lehine hiçbir şey yapamazsın.*”¹⁶⁴

Kalbi ile dili bütünleşmeyen münafıklar, her türlü yalanı can kulağı ile dinleyenler, aydınlanmak için peygambere değil de başkasına gidip inkârda yarışanlar, kelimeleri değiştirenler, kendi saplantılarını merkeze alıp ilâhî vahyi onunla değerlendirenler, ilâhî takdîri saptırma yönünde çabalayanlardır.

¹⁶³ Mâide, 5/41.

¹⁶⁴ Mâide, 5/41.

6. İlâhî eğitimin dışındadırlar. “*Onlar, Allah’ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir.*”¹⁶⁵ Küfürde yarışmaları, onları öyle bir duruma getirmektedir ki, ilâhî eğitimin etkisini hissetmemekte ve gönüllerinin devamlı kirli kalmasına sebep olmaktadır.

Âyetin bu kısmından, “Allah’ın gönüllerini temizlemek istediği insanların olduğu” ilkesine de ulaşıyoruz. Demek ki ilâhî eğitimin yoğunlaştığı merkezlerden biri kalplerin temizlenmesidir. Kalp temizliği, ilâhî muradın kapsamı alanına girmektedir. İlâhî amaçlardan biri, kalpleri temizlemek olduğuna göre, beşerî eğitimin ve özellikle din eğitiminin hedefleri arasında kalbi temizlemek mutlaka olmalıdır.

Kalp denen manevî çevrenin kirletilmemesi bir eylem, kirlenen bu çevreyi temizlemek de başka bir faaliyet olmaktadır. Temizlenmesini Allah’ın murat ettiği gönül çevresi olduğu gibi, temizlemesini murat etmediği gönül de vardır. Burada rolü oynayan kalpteki kirliliğin çeşididir.

7. Dünya ve âhiret cezası vardır. Yardım edilemeyen, kalplerinin Allah tarafından temizlenmesi murat edilmeyen ve küfürde yarışan bu insanların dünyadaki cezaları alçaklık, âhiretteki cezaları da büyük azaptır. Buradaki cezanın gelecek nesiller için caydırıcı bir özelliğini söylemekte yarar vardır.

Netice olarak insanın gönlü, dili, kulakları, tutumları, davranışları, zihnî saplantıları, dünyada alçaklığı, âhirette de azabı getirmektedir. Bunlara üzölmeye değmez, çünkü Allah da onları terk etmiştir. Demek ki insanların manevî açıdan eğitilmeleri mümkün değildir. Kalplerinin kiri silinmeyecek bir durum arz etmektedir.

Yüce Allah kimin eğitilemeyeceğini, kimin eğitilebileceğini ortaya koymuştur. Gönül alanı ya da boyutu, eğitimin en zor uğraş vereceği bir alandır. Kirli gönle sahip insana hiçbir eğitici fikir, öğreti ve ilke yararlı olamaz.¹⁶⁶

(*O zaman*) iman edenler: “*Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?*” diyeceklerdir. *Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir de kaybedenlerden olmuşlardır.*¹⁶⁷

Âyeti iki kısma ayırarak açıklamayı uygun buluyoruz:

1. “*İman edenler: ‘Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?’ diyecekler.*”

Gönül hastası olup yahudi ve Hıristiyanların içine dalan, onların beraberliğini uman müslümanlara karşı, diğer müminlerin sorduğu soru budur. Bu hatayı yapan müminler, yahudi ve Hıristiyanların kendileriyle beraber olacaklarına yemin ettiklerini öne sürmüşlerdi.

¹⁶⁵ Mâide, 5/41.

¹⁶⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, VI, 26-30.

¹⁶⁷ Mâide, 5/53.

Bu durum halen devam etmekte ve gelecekte de devam edecektir. İkili oynayan insanlar, daima hayal kırıklığı yarattıklarından, insanın doğasına ters düşmektedirler. Onların beraberliklerine, desteklerine, yeminlerine asla güvenilemez. Onların ağız ile gönül ikiliği sosyal hayat-larındaki ilişkilerinde de görülür. Sadâkat, sözünde durmak, sağlam bir çizgiyi takip etmek gibi erdemli davranış ve tutumların onların hayatında yeri yoktur. Bu tür insanlar, milletler arası ilişkilerdeki siyasî davranışı da kirletir ve siyaset sanatının değerini düşürürler.

2. *“Bütün yaptıkları boşa çıkmıştır ve kaybedenlerden olmuşlardır.”* Âyetin bu kısmına, müminlerin sözü olabileceği gibi, Allah’ın sözü de olabilir, yorumunu getirmek yanlıştır, çünkü amellerin boşa çıkması değerlendirmesini insan yapamaz. Bu alan tamamen Allah’a aittir, âyetin sonundaki değerlendirme de Allah’tan gelmektedir.

Buradan şu genellemeye varabiliriz: İnsanlara yemin ederek onlarla beraber olduklarını söyleyenler, bu yeminlerini tutmazlarsa, amelleri boşa gitmekte ve manen iflâs etmektedirler. Çünkü bunlar hem Allah katında hem de kullar katında güven kaybına uğramışlardır. Güven kaybı, değer kaybına sebep olacaktır. İşte manevî iflâsın en ağırı da budur.

Demek ki insan, sözünün eri, sadık, vefalı, beraberliğine güvenilen, anlaşmasına bağlı insanı aramaktadır. Bu âyetlerden maksat geçmiş olayları anlatmak değil, geçmişten geleceğe ışık tutmaktır. Bu tip insanların her dönemde olacağını düşünürsek, Allah müminleri ve bütün insanlığı bilinçlendirmekte ve bu konuda eğitim faaliyetini sürdürmektedir.¹⁶⁸

*“Yanınıza inkârla girip inkârla çıktıkları halde, size geldiklerinde ‘inandık’ derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir.”*¹⁶⁹

Bu âyet onların maymun davranışında olduklarını göstermektedir, yani maymun gibi önceden ne yaptıkların bilinemez, bir daldan ötekine, ötekinden berikine atlarlar. Bu insanların inanç ve fikir yapılarında istikrar yoktur. Hangi fikri ve inancı takip ettikleri belli değildir. Müslümanlarla karşılaşınca “İman ettik” derler, ama geldikleri gibi kâfir olarak çıkarlar. Bakara sûresinin 8-14. âyetleri arasında açıklanan münafıklık alâmetlerini taşımaktadırlar. “Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir” ifadesiyle Allah, onları içeriden ve dışarıdan ilmi ile kuşattığına işaret etmektedir.

Bunun anlamı şudur: Münafık yahudiler, belki müslümanları kandırabilirler, ama her şeyi bilen Allah’ı kandıramayacaklardır. Böylece onların Allah konusundaki imanlarındaki zaaf da ortaya çıkmaktadır. Allah’ın içlerindeki bildiğine inansalardı, böylesine ikili oynamazlardı.

Onlar ne yaptıysa yaptılar. Peki, bunları müslümanlara anlatmanın amacı nedir? diye soracak olursak, bunun iki amacı olduğunu görüyoruz: Birincisi müslümanların sosyal ilişkilerde

¹⁶⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, VI, 62-63.

¹⁶⁹ Mâide, 5/61.

aldanmalarını önlemek, ikincisi de onların durumunu anlatarak müslümanların da ikili oynamalarını önlemek için gerekli olan terbiyeyi vermektir.

Âyet, müslümana, hangi davranışlarıyla münafıkların durumuna düşeceğini anlatmakta, dille gönlün birliğinin, söylenenle davranışın örtüşmesinin önemini ilke olarak koymakta ve bu ilkeye ters düşmenin ne denli yerileceğine dikkat çekmektedir¹⁷⁰

3. ÖĞRENMEK İÇİN SORMAK:

*“Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur’an indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir. Bu tür soruları sizden önce de bir topluluk sormuş, fakat sonunda bunları inkâr eder olmuştu.”*¹⁷¹

Âyetlerin nüzul sebebi olarak zikredilen olaylardan biri şudur; Haccın farz olduğunu bildiren âyet indiğinde Hz. Peygamber bir hutbe okumuş, Allahu Teala’ya hamd ve senadan sonra Allah size haccı farz kıldı buyurmuştu. Bir sahabe “Her yıl mı ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordu. Rasûlullah soruyu duymazdan geldi. Sorunun üçüncü defa tekrar edilmesi üzerine Hz. Peygamber “Şâyet evet deseydim (her yıl haccetmeniz) farz olurdu. Siz ise buna tahammül edemezsiniz. Benim değinmediğim konularda soru sormayın. Sizden önce bazı kavimler peygamberlerine çok soru sormaktan ve sonra da bunlar üzerinde ihtilafa düşmekten dolayı helak olmuşlardır. Şu halde size bir şeyi emrettiğimde onu olabildiğince yerine getirmeye çalışın, size yasakladıklarımın da kaçının” buyurmuştur.¹⁷²

Buradaki uyarının temel noktası şudur: Din Allah’ın iradesine mutlak teslimiyeti ifade eder. Peygamberler vasıtasıyla bildirilenlerle yetinmeyip ister onları zorlayarak yeni yükümlülüklerin gelmesine yol açmak, ister bazı düşünce ve davranışları Allah’ın isteğiymiş gibi göstererek dine ilaveler yapmak, Allah’ın çizdiği yolu yetersiz bulup beşer iradesini ilahi iradenin üstüne çıkarmaya çalışmak anlamına gelir. Bu takdirde de din ve dindarlık gerçek anlamını yitirmiş olur.¹⁷³

İbn. Kesir tefsirinde şöyle der: bu âyet Allah Teala’dan kullarına bir tehdittir. Kendileri için faydalı olmayan şeyleri araştırıp sormaktan nehidir. Çünkü kendileri için faydalı olmayan şeyleri araştırıp soruşturacak olurlarsa, belki de hoşlarına gitmeyecek ve kendilerine ağır gelecek

¹⁷⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, VI, 77-78.

¹⁷¹ Mâide, 5/101,102.

¹⁷² Müslim, Hac, 412; İbn. Mace, “Menasik, 2 ; Buhari, Hac, 1.

¹⁷³ Hayrettin Karaman (Heyet), *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, DİA, II, 350.

şekilde izahlar getirilecekti. Nitekim hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) : Sizden biriniz; birinize benden bir şey tebliğ etmesin. Çünkü ben, sizin karşınıza selim bir kalple çıkmak istiyorum.¹⁷⁴

Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) halkı sırf soru sormuş olmak için soru sormaktan men etmiştir. Bir hadislerinde “Müslümanlar karşısında en büyük suçlu, haram değilken sorusu nedeniyle bir şeyin haram kılınmasına yol açandır” uyarısında bulunmuşlardır. Bir başka hadislerinde ise “Allah sizin için bazı şeyleri farz kıldı; bunları yerine getirmeye çalışın ve bazı şeyleri de haram kıldı; onlara yaklaşmayın. Bazı sınırlar koydu, onları aşmayın. Bazı şeyler hakkında ise söz etmedi, unuttuğundan değil; o halde böylesi şeylere dalmaya çalışmayın.” buyurmuşlardır.¹⁷⁵

Yukarıdaki iki hadiste oldukça önemli bir konuda dikkat çekilmektedir. Muğlak bırakılıp ayrıntıları açıklanmamış bazı şeyler ve hükümler vardır. Bu kanun koyucunun ayrıntıları ortaya koymayı ve bunları özelleştirmeyi unuttuğundan değil, fakat insanlar için geniş bir alan bırakmak amacıyla bunları sınırlamak istememesindedir. Bu yüzden, eğer kişi birbiri ardına gereksiz ve yersiz sorular sorar ve böylece sınırlamalar getirir, özelleştirmelerde bulunursa, insanları gereksiz güçlüklerle iter. Aynı şekilde “akıl yürütme “gücüyle ayrıntılar ortaya koymaya çabalar ve genelleri özelleştirmeden, belirsizleri belirlemeden rahat edemezse, Müslümanları büyük bir şaşkınlığın içine yuvarlar. Söz gelimi, gayb ve ahiret hakkında ne kadar ayrıntıya dalarsak, o kadar şüpheler yaratacağımız gibi, aynı şekilde, hükümlerle ilgili olarak ne kadar sınırlamalar getirirsek, onları o kadar çok çiğneme durumu ortaya çıkacaktır.

Yersiz ve gereksiz soru sormakla küfre dalanlar Yahudiler idi. Önce iman ve hükümlerin ayrıntıları konusunda gereksiz sorular sorarak kılı kırk yarmaya giriştiler. Ardından üzerlerine bu tür sınırlamaların konmasına yardım ettiler. Fakat bu sınırları çiğnedikleri için küfr ve itaatsizlik suçunu işlediler.

*“Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayınız. Eğer Kur’ân indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. (Açıklamadığına göre) Allah onları affetmiştir. Zira Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir.”*¹⁷⁶

*“Sizden önceki insanlar da böyle sorular sormuş ve sonuçta onları inkâr etmişlerdi.”*¹⁷⁷

Kur’ân sorulan soruları cevaplandırmayı gaye edinmiş, pek çok hükmünü de soru sorulma üzerine bina etmiştir. Bu konu Bakara sûresinin 219. âyetinde açıklandı. İniş sebebi kendi içeriğinden belli olan Mâide sûresinin 101. âyetinde, soru sorma zamanı ve âdabı ele alınmaktadır. Hz. Peygamber’e sorulan soruların zamansız, yersiz ve keyfiyetsiz olması se-

¹⁷⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, II, 617.

¹⁷⁵ Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an*, I, 516.

¹⁷⁶ Mâide, 5/101.

¹⁷⁷ Mâide, 5/102.

bebiyle bu âyet indirilmiştir.

Alay için sorular sordukları gibi,¹⁷⁸ sahabe peygamberden neseplerini, haccın her yıl farz olup olmadığını, ölmüş babalarının âhiretteki yerinin ne olduğu gibi sorular sorarlardı.¹⁷⁹ Bu davranış ve soruların ardından söz konusu âyetlerin indirildiği rivâyet edilmektedir. Hâdislerin, âyete uygun düşmesi sebebiyle doğruluklarına kanaat getiriyoruz.

Hz. Peygamber'e, dinin sınırlarını zorlayan, talî konularda zorlama sorular soruluyordu. Dinde ayrıntılar üzerinde durup onları ana konular gibi göstermenin doğru olmayacağını vurgulamak için bu âyetlerin gönderildiği şu hadîsten de anlaşılmaktadır: “Helâl, Allah’ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da kitabında haram kıldığı şeylerdir. Allah’ın kitabında bildirmediği şeyler, muaf tuttuklarındandır. Kendinizi zorlamayınız.”¹⁸⁰ “Müslümanların içinde suçu en büyük olan, bir helalin haram kılınmasına sebep olandır.”¹⁸¹ Mâide sûresinin 101. âyetinden şunu da anlıyoruz: Öyle sorular vardır ki, câhil insanlara açıklanırsa, onlar için inanç bakımından tehlike oluşturabilir. “Kur’ân inerken sorarsanız size açıklanır”¹⁸² ifadesiyle, Kur’ân eğitiminden geçen insanın böyle gizemli soruların cevabından dolayı inanç bakımından tehlikeye düşmeyeceğini anlıyoruz. Ayrıca o sorulara peygamberin değil de Allah’ın cevap vereceğine de bir işaret vardır.

Bu âyet, öğretmen öğrenci ilişkilerinde ders anında gelişigüzel soru sormanın yanlışlığını ortaya koyan bir işaret vermektedir. Soruların konunun anlatımından sonra sorulması doğru olanıdır. Çünkü sorulacak soruya, konuyu anlatım anında değinilmiş olabilir.

Başka bir açıdan bakarsak burada müslümanlara bir uyarı vardır. “Kur’ân inerken bu soruları sorsaydınız size açıklanacaktı, ama Kur’ân tamamlanınca peygamberi sıkıştırmak için kendinizi sıkıntıya sokacak konularda, ayrıntılarda soru sormayınız” mesajını vermektedir. Böylece âyet “*Bugün sizin dininizi tanıladım*” diyen Mâide sûresinin 3. ve 99. âyetinde yer alan “*Peygambere düşen ancak tebliğdir*” ifadesine bağlı olarak ele alınmalıdır. “Peygamber, Kur’ân’ı sadece tebliğ eder, helâl ve haramı Allah koyar” anlamına gelmektedir. Hâdiste belirtildiği gibi, helâl ve haramı Allah’ın kitabında aramak gerekiyor.

Âyetinin devamında, “*Allah, bu konuda (sizi her türlü yükümlülükten) azat etmiştir*”¹⁸³ denilmektedir. Âyetin bu kısmından çıkaracağımız genellemeler şunlardır:

1. Daha önce gereksiz ve zamansız yere sorduğunuz sorulardan dolayı yaptığınız hatâyı başışladı. Buradan öğretmenler için önemli bir kural çıkarabiliriz: Öğrenciler, dersin dışında

¹⁷⁸ Buhârî, “Tefsir, Tefsîrû'l-Mâide”.

¹⁷⁹ Buhârî, “Mevâkıt”, 11; Müslim, “İman”, 7.

¹⁸⁰ İbn Mâce, Et'ime, 60.

¹⁸¹ Tirmizî, Libâs, 6; İbn Mâce, Et'ime, 60.

¹⁸² Buhari, “Tefsir”, 111; İbn. Mace, “Menasik”, 2, Tirmizi, “Kur’an’ın Tefsiri”.

¹⁸³ Mâide, 5/101.

veya ders esnasında, kasıtlı veya kasıtsız kendilerini aşan gereksiz sorular sorabilirler ve bu soru öğretmeni zor duruma düşürebilir. Böyle durumlarda öğretmen onların bu yakışıksız davranışlarını affedici olmalıdır.

2. Âyetin bu kısmını, âyetin önceki bölümüyle hukukî anlamda irtibatlandırma imkânına sığınarak da açıklamak mümkündür.

Müslümanlar şunu iyi bilmelidirler: Kur'ân ile din tamamlandı, Kur'ân'ın dışında insan aklına da bir alan bırakıldı. İnsan aklına bırakılan bu boş alanda bilgi üretilmesinde, din için bir sakınca yoktur. Çünkü bu alanı ona Kur'ân'ın kendisi vermiştir. Akıl bu alanda faaliyet gösterirken şu ilkedен hareket eder: Kur'ân'ın âyetleri lafız olarak statiktir, yani durağandır, değişmezdir; ama bu âyetlerin, ya da kelimelerin manâları durağan değil, hareket halindedir, doğurgandır. Çünkü Kur'ân'ın kelimeleri ve onların oluşturduğu âyetler devamlı konuşmaktadırlar. O kelime ve âyetler düşünen insana konuşmakta ve hayattaki problemler konusunda hukuk üretmesi için akla yardım etmektedir.

Akıl, kendine bırakılan bu boş alanda hukuk üretirken, ürettiklerini din değil, o dinin kültürü olarak nitelendirir. Çünkü din tamamlanmış ve sınırlan çizilmiştir.¹⁸⁴ Mademki din ve onu tebliğ eden peygamber ayrıntılar üzerinde durmamış ve bu alanı akla bırakmıştır, o zaman ayrıntılar üzerinde yürüttüğü hükümlerden dolayı aklın yükümlü olmaması gerekir.

Din âlimleri bu alanda ihtilâf ederler, birbirlerinin fikrini kabul etmezler ama kâfir de olmazlar. Dinin sınırları dışında yapılan tartışmalar, din adına onlara bir yükümlülük getirmez. Fakat görüşlerini din olarak karşı tarafa sundukları zaman Allah'a iftira etmiş olacaklarından, çok büyük hata yapmış olurlar.

Demek ki akıl, Kur'ân'ın hükümlerini anlar, dinin sınırları dışında kalan alanda asrın gereklerine göre hükümler koyar. Akıl bu faaliyetini yaparken devreye nefis girebilir ve akli devre dışı bırakabilir, bunun neticesinde de insanlığa zararlı olan ve evrensel hukukla çatışan hükümler koyabilir. Allah, vahyi ile bu yanlışların düzelmesini temin etmekte olduğunu Bakara Sûresinin 213. âyetinde açıklamaktadır.

Birinci çıkarımdan hareket edersek yersiz, zamansız ve gereksiz konularda geçmişte sorulan hatalı soruların affedildiği gündeme getirilmekte ve Allah'ın bunu affedici ve halîm sıfatının bir gereği olarak yaptığı âyetin sonunda söylenmektedir. Bu ilâhî uyarıyı, anne babalar, öğretici ve siyasetçiler uygulamalıdır. Yersiz, zamansız ve gereksiz soru soranlara karşı affedici olmalıdırlar. Anne babalar çocuklarının zamansız, yersiz ve gereksiz soruları karşısında onların onurlarını kırmamalıdırlar. Bu uygulama, toplumun her kesiminde işlemeli ve işletilmelidir.

¹⁸⁴ Mâide, 5/3.

Yüce Allah gereksiz ve zamansız soruların bazen çok tehlikeli boyutlara ulaşabildiğini ve soranları inkâra götürdüğünü gündeme getirmektedir:

*“Sizden önce gelen bir toplum sormuştu da, sonra onları inkâr eder olmuşlardı”*¹⁸⁵

Bu âyetteki “soru sorma” yüklemine, istemek manâsına da alabiliriz. Bir bakıma soru sormak, bir şeyi istemek anlamına gelmektedir. Geçmiş kavimlerden bir kavim ne sordu ki, sonra onu inkâr etti. Âyette “bir kavim” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyi “insanlar” olarak tercüme etmek mümkündür. Bu manâyı verince, geçmişte sadece bir kavim, yani bir topluluk değil, pek çok topluluk böyle hatâlara düşmüşlerdir. Peki, âyette geçen “bir topluluk” ifadesini, “insanlar” şeklinde nasıl manâlandırabiliriz ve bu konuda delilimiz ne olur? Bu soruya âyetin kendini delil olarak getirebiliriz. “Sonra onu inkâr ettiler” derken, asbeha ve “kâfir” kelimelerini çoğul getirmektedir. Böylece kavim kavramının insanlar manâsına alınma imkânını doğurmuştur.

Bu soru sorma hatasını bir topluluk değil, pek çok topluluk yapmıştır, yani böyle yanlış isteklerde bulunmuşlardır. Geçmiş kavimlerin neler sorduklarına, yani neler istediklerine bakmakta fayda vardır:

Kitap ehli (İsrâiloğulları), Hz. Musa’dan Allah’ı apaçık göstermesini istediler. Bu istekleri Allah tarafından zulüm olarak değerlendirilmiş ve onları hemen yıldırım çarpmıştı.¹⁸⁶ Hz. Musa’dan sonra ileri gelenler, İsrâiloğulları’na gönderilen bir peygamberden, bir hükümdar göndermelerini istediler. Bu hükümdarla Allah yolunda savaşacaklarını söylediler. Allah onlara savaşı yazınca, hemen yüz çevirdiler.¹⁸⁷ Hükümranlığa ondan daha lâyük olduklarını söyleyerek onu küçümsediler¹⁸⁸

Havariler, Hz. İsa’dan Allah’ın onlara gökten bir sofrayı indirmesini istediler, sonra onu inkâr ettiler.¹⁸⁹ Kitap ehli, Hz. Peygamber’den kendilerine bir kitap indirmesini istediler.¹⁹⁰ Bunlara Semûd kavminin Hz. Salih’ten mucize olarak bir devenin verilmesini istemelerini, ama sonra o deveyi boğazlamaları olgusunu da ekleyebiliriz.¹⁹¹

Mâide sûresinin 102. âyetinden çıkaracağımız önemli ilke şudur: Mâide sûresinin 101. âyetinde zamansız, yersiz ve gereksiz soru sormanın, istekte bulunmanın doğru olmayacağını söylemiş ve bunun daha önce yaşanan olgularla ispatını yapmıştır. Geçmişteki insanların hayat tecrübesinden, hal ve geleceğe ışık tutmuştur. Böylece tarihî olguların ne işe yaradığına da

¹⁸⁵ Mâide, 5/102.

¹⁸⁶ Nisa, 4/153.

¹⁸⁷ Bakara, 2/246.

¹⁸⁸ Bakara, 2/247.

¹⁸⁹ Mâide, 5/112-115.

¹⁹⁰ Nisa, 4/153.

¹⁹¹ Şems, 91/11-15.

açıklık getirilmiş olmaktadır.

Hız. Peygamber, kendine hacla ilgili soru sorana karşı bu âyeti delil getirerek, yanlış soru sormalarını önleme yoluna gitmiştir.¹⁹² Kısaca diyebiliriz ki, soru sormanın bir edebi vardır.¹⁹³

Yüce Allah: “Sizden evvel de bir kavim onları sordular. Sonra da onları inkâr eden kimseler oldular” buyruğu ile bizden önce bunun gibi birtakım âyetler hakkında soru sormuş, (ya da mucizeler istemişi bir topluluktan haber vermektedir. “Bu topluluk” istekleri yerine getirilip, hükümleri üzerlerine farz kılındığı halde onları inkâr ettiler ve bunlar Allah’tan değildir dediler. Salih kavminin dişi deve mucizesini istemeleri, bu Hız. İsa’nın arkadaşlarının gökten bir sofraya indirilmesini istemeleri bu kabilindedir. İşte bu da geçmiş ümmetlerin yaptıklarının benzerini yapmaktan bir sakındırmadın. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.¹⁹⁴

Birisi dese ki: Burada sözünü ettiğiniz soru sormanın mekruhluğu ile bunun yasaklanmış olması iddiasına, yüce Allah’ın “Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz.”¹⁹⁵ ile çelişkili gibidir.

Buna şöyle cevap verilir: Allah’ın kullarına vermiş olduğu bu emir, onlar için gereğince amel etmelerinin vacip olduğu kesinleşmiş ve sabit olmuş şeylerdir. Yasak ise, yüce Allah’ın onları yerine getirmekle kullarının kendisine ibadet etmelerini istemediği ve Kitabında da söz konusu etmediği şeylerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.¹⁹⁶

Müslim’in rivâyetine göre, Âmir b. Sa’d, babasından Sa’d b. Ebî Vakkas’tan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: “Müslümanlar arasında günahı en ağır olan müslüman kişi, müslümanlara haram kılınmamış bir şey hakkında soru sorup da, onun bu soru sorması dolayısıyla onlara o şeyin haram kılınmasına sebep teşkil edendir.”¹⁹⁷

Ebu’l-Ferec el-Cevzî de şöyle demektedir: Bu, bir şey hakkında işi yokuşa sürmek ve boşa iştiğal etmek için soru sorup bu kötü maksadı dolayısıyla hakkında sorduğu şeyin haram kılınması ile cezalandırılan kimse hakkında hamledilir. Bu durumda haram kılınan şey ise, herkes hakkında umumi bir hüküm halini alır.¹⁹⁸

¹⁹² Buhârî, Mevâkıt, 11.

¹⁹³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, VI, 169-174.

¹⁹⁴ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmil’l-Kur’an*, VI, 454.

¹⁹⁵ En-Nahl, 16/43 ve el-Enbiyâ, 21/7.

¹⁹⁶ Buhârî, İ’tisam 3; Müslim, Fedâil 132. 133; Ebû Dâvud. Sünne 6; Müsned. 7. 176. 179.

¹⁹⁷ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmil’l-Kur’an*, 6/454.

¹⁹⁸ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmil’l-Kur’an*, 6/455.

İKİNCİ BÖLÜM

MÂİDE SÛRESİNDE TOPLUMSAL KURALLAR

A. TOPLUMUN DİNİ HAYATI

Kur'an'ın sunduğu toplumsal düzen hukuki, siyasi ve iktisadi unsurlardan oluşur. Yasama faaliyeti toplumsal hayatı oluşturan bütün süreçleri kapsar. Bunun için Kur'an'daki hukuki düzenlemeler kişi ve toplum hayatını veri olarak alır. Kişi ve toplum hayatında görülen yanlış ve çarpık uygulamaları yok edip yerine doğru ve istendik davranışları kazandırma yollarını bizlere sunmaktadır. Bu anlamda Mâide Sûresi'ni anlamaya, toplumsal yapıyı inşa ve imar konusunda getirdiği prensipleri sebep ve sonuçlarıyla görmeye çalışacağız.

1. TEAVÜN

Yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın bir gereğidir. Ancak bu yardımlaşma hukuk ve ahlak kurallarına aykırı olmamalıdır. Hukuk ve ahlak kuralları gözetilmeden yapılan yardımlaşmanın İslam nazarında hiçbir değeri yoktur. Hz. Peygamber “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et” buyurunca, “Ey Allah'ın Rasûlü! Kardeşim mazlum ise yardım ederim, zalim ise nasıl yardım edeyim?” diye sorulmuş. Rasûlullah da “Onu zulmetmekten engellersin, senin ona yardımın budur” cevabını vermiştir.¹

Konu ile ilgili ayetin iniş sebebi Benu Dubey'a b. Salebe 'den Hutam b.Hindi Bekrî olayı olmuştur. Hutam Medine'ye gelir, Peygamberimizin huzuruna çıkar, kavminin davetçisi olduğunu ve müslüman olacaklarını söyler. Medine 'den çıkarken hlkın yayılmakta olan develerini sürer götürür. Kaza umresi senesi götürdüğü develerden birçoğunu süsleyip Kâbe'ye sevk eder. Müslümanlar karşıdan bunların geldiklerini görünce cezalandırıp vurmak için Peygamberimizden izin isterler ve bu ayet nazil olur izin verilmez.² Müslümanların kişisel öfkeleri, menfaatleri ve kızgınlıklarının onları kötülük üzerine yardımlaşmalarına engel olur.³

Yardımlaşmanın Esası:

Yüce Allah'ın: “İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın.”⁴ Bu, bütün insanlara iyilik ve takva üzere yardımlaşmaya dair bir emirdir. Yani, yüce Allah'ın emrettiği hususlar üzere birbirinize yardımcı olunuz ve birbirinize bunu teşvik ediniz bunlar gereğince amel ediniz. Allah'ın yasakladıklarından da birbirinizi vazgeçiriniz ve uzak tutunuz. Bu da Peygamber

¹ Buharî, Mezalim,4;İkrah,7.

² Taberî, *Taberî tefsiri*, III, 194;Kurubi, *Camiul- Beyan fi Tefsiril Kur'an*, VI, 38-39.

³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 148.

⁴ Mâide, 5/2.

(s.a.v.)'den gelen şu rivayete uygun düşmektedir: “Bir hayrı gösteren, onu işleyen kimse gibidir.” Şerri gösteren de onu işleyen gibidir, denilmiştir.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: “Birr”⁵ ve takva aynı anlama gelen iki lafızdır. Farklı lafızlar ile bu anlamı te'kid etmek ve mübalağa kastıyla tekrarlanmışlardır. Çünkü her bir “birr (iyilik)” aynı zamanda takvadır, her bir takva da birr dir.

İbn Atiyye ise der ki: Ancak bu açıklamada bir dereceye kadar müsamaha söz konusudur. Zîra bu iki lafzın delâletinde bilinen şu ki; birr, vacibi ve mendubu da kapsamına almakla birlikte, takva, vacib olan şeylere riayeti ihtiva eder Bunlardan biri ötekisinin yerine kullanılması, kelimenin anlamlarını aşmak suretiyle mümkün olur.

El-Maverdî ise der ki: Şanı yüce Allah, iyilik üzere yardımlaşmaya teşvikte bulunup bunu, kendisine karşı takvalı olmakla birlikte zikretmektedir. Çünkü takvada yüce Allah'ın rızası söz konusudur. Birr (iyilik) de ise insanların rızası söz konusudur. Yüce Allah'ın rızası ile insanları hoşnut etmeyi bir arada bulunduran kimse ise, tam anlamı ile mutlu olur, elde ettiği nimet de umumi bir nimet olur.

İyilik ve takva üzere yardımlaşmak çeşitli şekillerde olur. Âlim olan kimsenin, ilmi ile insanlara yardım edip onlara öğretmesi îcâb eder. Zengin olan da insanlara malıyla yardımcı olur, kahraman olan kimse de Allah yolunda gösterdiği kahramanlıkla yardımcı olur. Ve müslümanlar tek bir el gibi birbirini destekleyen kimseler olmalıdırlar.⁶ “Mü'minlerin kanları birbirine denktir, Onların en aşağılarda olanları dahi onların sorumluluklarını yerine getirmeye çalışır, onlar kendilerinin dışında kalanlara karşı tek bir el gibidirler.”⁷ Haksızlık yapandan yüz çevirmek, ona yardımcı olmayı terk edip içinde bulunduğu durumdan da onu döndürmek îcabeder.

Daha sonra yüce Allah: “Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın.” diye buyurarak, bize yasaklamada bulunmaktadır. (İsm: günah)⁸ işlenen suçlardan dolayı kişiyi bulan hükümdür. “Haddi aşmak: udvan” ise insanlara zulmetmek demektir.⁹ Arkasından yüce Allah genel bir ifade ile yine takvayı emredip tehditte bulunarak: “Allah'tan korkun, şüphesiz Allah cezası pek şiddetli olandır” diye buyurmaktadır.¹⁰

“İyilik ve takva üzerinde yardımlaşınız; günah ve düşmanlık üzerinde

⁵ Rağıp el İsfahani, 38.

⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 32.

⁷ Ebû Dâvût, Cihâd 147, Diyât 11, Nesaî, Kasâme 10,13;İbn Mâce, Diyât 31;Müsned, I, 119,122; II, 180,192,211,215.

⁸ Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, 5.

⁹ Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, 553,554.

¹⁰ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 31-32.

yardımlaşmayınız."¹¹

Âyetin bu kısmı da, yukarıdaki sorunun başka bir açıdan cevabı olmaktadır. Kötülüğü ortadan kaldırmak için bir araya gelip yardımlaşanların niyeti iyilik ve takva olacak, günah ve düşmanlık değil. Hatta sadece yardımlaşma değil hayırlı işlerde yarışmak da emredilmektedir.¹²

Âyetin bu kısmının bir önceki bölümünün açıklaması mahiyetinde olduğunu söyledikten sonra başka bir açılımına geçebiliriz: Bu âyetin bu kısmının öne sürdüğü kanun, sosyal müesseselerin hangi değerlerin temelleri üzerine kurulacağını esasa bağlamaktadır. Siyasî parti, sendika, öğretim kurumu, dernek, aile gibi sosyal kurumların temelinde iyi denen erdemle, toplumu kötülükten sakındıracak takva denen bilinç bulunmalıdır. Aksi takdirde kötülük ve düşmanlık, bu kurumların temelinde yer alacaktır. Âyetin bu kısmındaki iyi, günahın; takva da düşmanlığın karşıtı olmaktadır. İyi, kötülüğün olmadığı yerde, takva da düşmanlığın olmadığı yerde ortaya çıkacağı gerçeğine işaret etmektedir. Allah'tan sakınınız; çünkü Allah'ın cezası çetindir. Âyetin sonundaki azâb kavramı yukarıda verilen emirlerin yerine getirilmesi konusunda bir teşvik; ihmal edilmelerinden de caydırma amacını taşımaktadır. Âyetin başındaki hitap mü'minlere olduğuna göre, âyetin içeriğinde yasaklanan davranışları müslümanların çoğaltma ihtimalini gündeme getirmektedir. Demek ki iman edenlerin Allah'ın insanlarına, harama, kurbanı, gerdanlıklara; Allah'ın lütuf ve ihsanını aramak maksadıyla Kâbe'yi ziyaret etmek isteyenlere hürmetsizlik yapma ihtimali vardır.

Bu durum bizi şu neticeye götürür: Müslümanlar arasında farklı devletler oluşacak, bunlardan Kâbe'yi topraklarında bulduran ülkenin insanları diğer müslümanlara bu şekilde davranabilirler. Müslümanların kötülük ve düşmanlık duygulan etrafında toplanıp yardımlaşma ve sosyal müessese kurma ihtimali de vardır.

Bu âyet, müslümanlara saygıyı eksik etmemesi gereken değerleri anlattığı; ne zaman ve nerede nasıl davranılacağına eğitimi verdiği; sosyal ilişkilerde kin duygusuna yer vermemesinin önemini belirlediği; sosyal müesseselerin hangi değerler üzerine kurulacağını tesbit ettiği geniş yelpazede bir eğitim öğretim faaliyeti yapmaktadır. İbadet özgürlüğü ve mâbedlere saygı gibi insan haklarının önemli konularının temellerini atıp günümüze ışık tutmaktadır.¹³

¹¹ Mâide, 5/2.

¹² Mâide, 5/48.

¹³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, V, 459-465.

2. EMR-İ BİL MA'RUF NEHYİ ANİL MÜNKER

Maruf ve münker kavramları anlamları geniş kelimelerdir. Ma'ruf kelimesi, hem fert hem topluma faydası olan, hem fert hem toplumun iyiliğini içeren; zulüm, haksızlık, ifrat ve tefritten uzak ahlak, gelenek ve davranışların tamamıdır.¹⁴ Münker: selim akılla kötülüğü bilinen, zararlı olan her şey.¹⁵ Münker, ma'rufun zıttı olup hem fert hem de topluma zararı dokunan ahlak, gelenek ve davranışların tamamıdır. Münkerde zulüm, haksızlık, ifrat ve tefrit vardır.¹⁶ Kur'an-ı Kerim'de "Emr-i bil ma'ruf nehyi anil münker" azmül umur diye nitelendirilmiştir.¹⁷ Yani iyiliği emredip kötülükten menetmek, akli başında her insana bireysel olarak emredilmiş en önemli görevlerden biridir.¹⁸

a) İlim Adamlarının Görevi: İlimin hedefi iyiyi, doğruyu, gerçeği ve güzeli bulmak, zararlı ve yararlı şeyleri birbirinden ayırmak ve insanları bu hususta ciddi anlamda eğitmektir. Gerçi Batılı bilim adamlarına göre, ilim, ahlâk ve faziletin yolunu açmaz, beşer vicdanını geliştirmez. Ama İslâm'a göre, ilim hakkı ve doğruyu bulmanın yollarını açar, imân ile birleşip insan hayatını yine onun ruhunun yüceliğiyle uyum sağlar -ölçü ve anlamda- düzenler. Çünkü Kur'ân ilmin her dalında ana fikirleri sergilerken mutlaka onu ahlâk ve faziletin suyuyla sular, rengiyle renklendirir.

O halde ilim adamının görevi, tecrübe ve müşahede sonucu elde ettiği buluşları ilâhî kudretin bir tezahürü olarak görmeli, O'nun varlık âlemine koymuş olduğu kanunların tabii sonuçları olduğunu anlamalı ve sonra onu imân potasında şekillendirip insanlara sunmalıdır.

Allah'tan ve O'nun saadet va'deden dininden güç ve ışığını almayan bir ilim, herhalde saadet va'detmez; gözlem ve deneyle bir yol izler. Bazen elde ettiği buluş, insanlık için felâket olabilir.

O nedenle Kur'ân'da yol gösteren, uyarıp doğruyu telkin eden ilim adamlarına Rebbaniyyûn ve Ahbar denilmiştir. Birinci deyim Rabbe mensup olanı, O'nun için bilgi lambasını yakarı ve sadece haktan yana irşat görevini yerine getireni sembolize eder. İkinci deyim, dinde derinleşen geniş kültürlü din âlimlerine delâlet eder. Kur'ân'da ilgili üç âyetle, toplumu uyarıp eğitime görevi daha çok bu iki gruba veriliyor. Hakkı söylemek, doğru yolu göstermek ne büyük şeref! Bildiği halde hakkı gizlemek, doğru yolu göstermemek ne zillet! "Hakkı söylemeyip susan kimse dilsiz şeytandır." buyurdu, Peygamber (a.s.).¹⁹

"Din adamları ve âlimleri, onları günâh olan sözleri söylemekten ve haram yemekten

¹⁴ Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, I, 560-561.

¹⁵ Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, I, 823.

¹⁶ M. Said Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s. 231.

¹⁷ Lokman, 31/17.

¹⁸ Zeki Duman, *Beyanül Hak*, III, 533.

¹⁹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IV, 1732.

menetselerdi ya! İşledikleri ne kötüdür!”²⁰

Âyette geçen rabbânî kavramı, İbrânîce'de yahudilerin bilginlerine verilen bir isimdir. Hibr veya habr kelimelerinin çoğulu olan ahbâr da “fıkıh âlimleri” anlamını ifade etmektedir. “Divit, mürekkep, hokka” anlamlarına gelen hibr kelimesinin fiil hali “süslemek, güzelleştirmek, mürekkep koymak” anlamına gelmektedir. İsim olarak ahbâr “âlim, haham, din reisi ve nimet” mânasını ifade etmektedir. Bütün bu mânaları bir araya getirince ahbâr, “kitap yazacak kadar bilgisi olan, insanların şahsiyetlerini süsleyen, güzelleştiren, onları bilgi nimetinden istifade ettiren din adamı veya din âlimi” demektir. Başka bir ifade ile din eğitimcisi mânasını kazanmaktadır.

Rabbânî, “öğreten, terbiye eden, bilgiyle amel eden, helâli ve haramı, emir ve nehyi bilen, basiret bilgisi ile siyaset ilmini birleştiren,” Sîbeveyh’in ifadesi ile “Allah’ı bilen ve ona itaat eden” anlamlarını taşımaktadır. Rabbânî kelimesinin “terbiye”den alındığını iddia edenler de vardır. Bu sebeple Hâzin, Âl-i İmrân sûresinin 79. âyetinde geçen “*rabbânî*” kavramına “İdareci, âlim, insanlara iyiyi, Allah'a itaati ve kulluğu öğreten olunuz” mânasını vermiştir. Bu kelimenin İbrânîce veya Süryânîce olduğu söylenmektedir. Nereden gelirse gelsin; bilgi, bildiği ile amel etmek ve insanlara iyinin yolunu öğretmek anlamındadır.

Yüce Allah din adamları ve din âlimlerinin görevlerini yapmadıklarını gündeme getirerek, sebepler zincirinin ilk halkasına ulaşmaktadır. Onların yalan konuşmalarını ve haram lokma yemelerini eğitilmemişliklerine vermektedir. Din adamları ve din âlimleri, onları bu yanlış davranışlardan alıkoyamadılar, yani halkı bu konuda eğitmediler.

Böylece Allah onların görevlerinin bir kısmını hatırlatmaktadır. Halkı yalandan ve haram yemekten alıkoyacak insanların din âlimi ve din adamlarının olduğunu söyleyerek, onların sosyal işlevlerini tespit etmektedir. Yalan ve haram lokmanın ne olduğu, sosyal zararlarının boyutları öğretilmedikçe, halkın onlardan geri kalması mümkün değildir.

Yüce Allah yahudi din adamı ve âlimlerinin ne yapmadıklarını bize niçin anlatıyor? Bir bakıma müslüman din adamı ve din âlimlerini uyarmakta, onlara görevlerinin neler olduğunu açıklamaktadır. Eğitim vasıtasıyla topluma bazı değerleri öğretip sahip çıkmalarının önemine dikkat çekmektedir.

Âyetin sonundaki “*Ne kötü sanat icra ediyorlar!*” ifadesinden, eğitimin bir sanat olduğunu anlıyoruz. Neticede din adamı ve âlimlerinin eğitim sanatını yerine getirmemeleri, halkın günâha, düşmanlığa, yalana, haram lokmaya yarış halinde koşmalarına sebep olmuştur.²¹

b) İlim adamlarının yanlışları: Günümüzde Batının teknik alandaki ilerlemesi, demir

²⁰ Mâide, 5/63.

²¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, 2006, İstanbul, VI, 80-81.

perde gerisi ülkelerin korkunç silahlar imâl etmesi bütün bir insanlığı tehdit etmektedir. Din ve imânla barış halinde olmayan bir ilim ve tekniğin felâkete kapı açacağı muhakkaktır. Bugün dünya bu felâketin korkulu rüyasını görmekte ve kurtuluş yollarını, çarelerini aramaktadır.²²

Mü'minler İslâmı gerçek anlamıyla yaşadıkları, imân aksiyonunu taşıdıkları takdirde, kendilerine düşeni yapmış olurlar. Çünkü böyle bir tavır ve tutumda birlik ve beraberlik ruhu üstün gelir. Küfür ehlinin zararı İse, yarı yolda kalır. O halde her fert İslâm'ı yaşadığı, toplum da ahlâkî ve sosyal meselelerini İslâmî doğrultuda çözmeğe çalıştığı gün korku ve endişe kalkmış sayılır.

O halde ortada insanlara ışık tutan, yol gösteren bir gerçek vardır; o da müslümanların İslâm'ı dosdoğru yaşamalarıdır.²³

“İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı. Yaptıkları ne fena idi!”²⁴

Toplumlarda ahlâkî değerlerin erozyona uğraması ve ahlakın çökmesi maşerî vicdanda duyarlılığın azalma eğilimi göstermesi ile yakından ilgilidir. Bu da bireylerin kötülükler karşısında rahatsızlık duymama alışkanlığı kazanmaya başlamasıyla olur. Kısa sürede bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan bu alışkanlık toplumsal refleksleri şaşkına uğratar. Âyette *“İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı”* buyrulur, bu hastalığın yayılmasına karşı bütün bireylerin duyarlılık göstermeleri ve karşılıklı ikaz görevinin sistemli bir biçimde sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Müslümanların benzeri bir konuma düşmemeleri için birçok âyette ve hadiste “emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker” (iyiliği özendirme ve kötülükten caydırma) görevinin önemi üzerinde durulmuş ve bu görevin kurumsallaştırılması ideal bir müslüman toplumun övülen nitelikleri arasında anılmıştır²⁵

“Birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı” diye çevirdiğimiz *“lâ yetenâhev-ne”* ifadesindeki fiilin kökünde iki farklı anlam bulunduğu için, bunu *“İşledikleri kötülüklere son vermiyorlar, bunlardan vazgeçmiyorlardı”* şeklinde de anlamak mümkündür; fakat müfessirlerin çoğunluğu bireylerin karşılıklı uyarı görevini öne çıkaran birinci mânayı daha güçlü bulmuşlardır. Hz. Peygamber'in İsrâiloğulları hakkındaki bazı açıklamalar da çoğunluğun görüşünü desteklemektedir. Meselâ Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetine göre: Râsûlullah, isrâiloğulları arasında kötü davranışların yaygınlaşmaya başlamasını şöyle tasvir etmiştir: Bir kimse günah işleyen birine rastladığında ona “Allah'tan kork! Bu işi yapma, sana helâl değildir” der, ertesi gün onu aynı halde görse de onunla birlikte oturabilmek ve yiyip içebilmek için artık

²² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1986, IV, 1732.

²³ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IV, 1808-1810.

²⁴ Mâide, 5/79.

²⁵ Ahmed bin Hanbel, *El-Musned*, I, 13,54,170,183,186; Müslim, “Eyman” 1,4,5,7,10.; Taberi, *Taberi Tefsiri*, III, 337.

ikaz etmezdi. Hepsi böyle yapar hale gelince Allah onların kalplerini de (ahlâk ve duygularını da) birbirine uygun hale getirdi. Rivayete göre Hz. Peygamber bu açıklamayı takiben tefsir etmekte olduğumuz âyeti okumuş sonra şöyle buyurmuştur: “Aman dikkat edin! Allah'a andolsun sizler de ya iyiliği emredip kötülükten sakındırır- ve zalime zulmünden vazgeçinceye kadar baskı yaparsınız ya da Allah sizin de kalplerinizi birbirine benzetir, onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder.”²⁶

Peygamber (a.s.) Hz. İbrahim'in savunduğu tevhid inancının kökleşmesi için gönderildiğini bildirmiş, Tevrat ve İncil'in İlâhî kitaplar olduğunu kabul etmiş olmasına rağmen Yahudilerden birçoğu Râsûlullah'a sıcak ilgi göstermek biryana O'na karşı husumeti körüklemek üzere inkârcılarla dostluklar kurup onlarla iş birliği yapmaya çalışıyorlardı. Burada “inkârcılar” kelimesiyle hem Mekke müşriklerinin hem de Medine'de yaşayan ve iman etmiş gibi görünüp gerçekte inanmamış olan münafıkların kastedilmiş olması muhtemeldir.²⁷

c) Uyarmayı terk eden bir millet helak mi olur?

“Yaptıkları fenalıklardan birbirlerini uyarıp menetmezlerdi.”²⁸

Yani onların bir kısmı, diğerini işlemiş olduğu çirkinden ve yasaktan menetmiyordu. Bazı tefsir âlimleri, âyetin mânâsı “Onlar münkeri tekrar tekrar işlemekten birbirlerini menetmezlerdi. Münkerdeki ısrardan birbirlerini alıkoymaya çalışmazlardı demektir” dedi. Bazı tefsir âlimleri de; “âyette bahsi geçen Münker den maksat, cumartesi günü balık avlamak fiilleridir.” dedi. Bazıları da: “Hükümde rüşvet almalarıdır,” demişler.

Bazıları da, “faiz ve yenmesi, haram olan iç yağların parasını almalarıdır,” demişlerdir. Fakat en iyisi, münkeri genelleştirmektir. Yani bütün çeşitleri dâhil olmak sûretiyle almaktır. Münker kelimesindeki tenvin şahsi birliği değil de nev'i birliği ifade eder. Yani işledikleri bir çeşit münkerden birbirlerini alıkoymuyorlar ve nehyetmiyorlardı demek oluyor.

“Yemin olsun ki, yaptıkları pek çirkin şeylerdi.”²⁹

Bu âyeti celîlede Emri bil maruf ve nehyi anil münkeri terkeden bir insan için büyük bir azarlama vardır.

İmam Ahmed, Adiy bin Umreyre'den rivayet etti: Allah Râsûlü'nden dinledim: “Şüphesiz ki Allah havasın ameliyle avamı azab etmez. Ancak, avamı-halk münkeri aralarında görüp o münkere karşı çıkmaya güçleri olduğu halde karşı çıkmayınca eder... Evet, bunu yaptıkları zaman, Cenab-ı Hak hem havası hem de avamı azaba duçar edecektir.” dedi.

Hatib, Ebi Seleme'nin tarikiyle, o da babasından, o da Allah'ın Râsûlü'nden rivayet etti:

²⁶ Tirmizi/nezir: 9; Ahmed bin Hanbel, *El-Musned*, I, 17-II, 34, 67, 69.

²⁷ Tirmizi/nezir: 8; Ahmed bin Hanbel, *El-Musned*, II, 7.

²⁸ Mâide, 5/79.

²⁹ Mâide, 5/79.

“Muhammed’in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, benim ümmetinden bazı insanlar kabirlerinden maymun ve domuz sûretinde çıkacaklar veya çıkartılacaklardır. Böyle olmalarının tek sebebi, günahkârlara yağcılık ve müdâhale yapmamaları, güçleri yettiği halde onları günah işlemekten menetmemeleridir.” Bu hususta hadisler pek çoktur. Ve bu âyet ve hadislerde büyük bir korku vardır. Kötülükleri yasaklamaktan yüz çeviren müslümanların vay haline. Kötülük yapanların kötülüğüne pek önem vermeyen ve onlarla ilgilenmeyen ve onları kötülük yapmaktan alıkoymaya çalışmayan müslümanların vay haline. İmam Ahmed, Abdullah tarikiyle rivayet etti. Allah’ın Rasûlü: “İsrailoğulları günahlara daldıkları zaman, âlimleri onlara karşı çıkıp onları menetmeye çalıştılar. Fakat onlar bir türlü günahları bırakmadılar. Sonra âlimler onların meclislerinde oturdular. Veya onların çarşı-pazarlarında oturdular. Onlarla yediler, içtiler. Böylece Allah onların bir kısmının kalplerini diğer kısmın kalpleriyle vuruşturdu. Davud ve Meryem’in oğlu İsa’nın dilleri üzerinde onlara lanet etti”³⁰ dedi...

İbni Ebi-Hâtim, Abdullah bin Mesud târikiyle rivayet etti: “İsrailoğullarından bir kişi diğer bir gün kardeşini günâh işlerken gördüğü zaman, onu günahından kaçtırmak için nasihat ediyordu. Ertesi gün olunca, daha dün gördüğü o adamla oturup yemekten ve sohbet etmekten çekinmiyordu. Cenab-ı Hak, bunu onlardan gördükten sonra, onların bir kısmının kalplerini diğer kısmının kalpleriyle vuruşturdu. Onlara peygamberlerinin (yani Davud ve Meryem’in oğlu İsa’nın) dilleri üzerinde lanet etti. Bu lanet onların isyan edip hududu aştıklarından ötürüydü.”³¹

Bunları söyledikten sonra Rasûlullah şöyle devam etti: “Nefsim yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki ya siz marufu (yani bilineni, şer'an ve dinen makbul olanı) emredeceksiniz. Ve münkeri (kötüyü) yasaklayacaksınız. Kötülük yapanın elini tutacak, yapma imkânını ona vermeyeceksiniz. Onu hakka mecbur edeceksiniz. Veya Allah bazılarınızın kalbini diğerinin kalbine vuracak veya İsrailoğullarına lanet ettiği gibi size lanet edecektir.”

Müslim, Sahih'te el-A'meş'in tarikiyle Ebu Said el Hudri'den şu hadisi rivayet etti: “Sizden kim bir münkeri görürse, onu eliyle bozmaya çalışsın. Eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle bozmaya çalışsın. Eğer buna da gücü yetmiyorsa, kalbiyle bozmaya çalışsın. Kalple bozmaya çalışmak imanın en zayıf mertebesidir.”³²

Ebu Davud, El Ars İbni Ümeyre tarikiyle Rasûlullah'tan rivayet etti: “Yeryüzünde hata işlendiği zaman orada bulunan ondan hoşlanmazsa veya o doğru değildir diye onu inkâra kalkışırsa, sanki orada değilmiş gibi, orada bulunmayan bir kimse gibidir. Ondandır razı olursa,

³⁰ İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2430.

³¹ İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2430.

³² İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2431.

sanki oradaymış gibi oluyor.”³³

İbni-Mace, Said el Hudri'nin târikiyla: Rasûlullah kalkıp bir hutbe okudu. Hutbesinin bir parçası şu idi: “Dikkat edilsin! Herhangi bir kişi halkın korkusundan bildiği hakkı söylememelik yapmasın.”³⁴ diye rivayet etti.

İbni Mace, Ebu-Ümame tarikiyle rivayet ediyor. Birinci Cemre³⁵'nin yanında bir kişi Rasûlullah'ın önüne çıkarak sordu: “Ey Allah'ın Rasûlü! Cihadın hangisi daha üstündür?” Cenab-ı Peygamber cevap vermedi. İkinci cemreye Peygamber taşıdığı zaman yine adam Peygamberden aynı suali sordu. Peygamber sükût etti. Rasûlü Ekrem, Cemretü'l Akabe'ye taşlar attıktan sonra ayağını özengiye koyup binmek üzereyken: “Benden sual soran nerededir?” diye sordu. Adam: “Ey Allah'ın Rasûlü işte buradayım.” diye cevap verdi. Cenab-ı Peygamber: “Cihadın en efdali zalim bir sultanın katında söylenen hak bir kelimedir” buyurdu.³⁶

Hak adalet ve hürriyetin yerleşmesi, buna karşılık kötülük zulüm, dayatma ve ihtirasın ortadan kalkması, adalet sahibi idarecilerin yönetime gelmesi, dayatmacı zalim yöneticilerin iş başına gelmemeleri için çalışmak da iyiliği emretmek ve kötülükten men etmek kapsamına girmektedir. Aynı şekilde fakir ve kimsesizlere yardım etmek, merhamet etmek, sosyal hayatı âdil ve ahlâki değerlere kavuşturmak da ma'rufu emretmek ve münkerden sakındırmaktır. Kısacası hem toplum hem de fert için bütün iyilikler ma'ruf, aksi olan kötülükler de münker kapsamına girmektedir.³⁷

3. ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLARA DİKKAT ETME

Yüce Allah'ın koyduğu sınırlar “*helaller ve haramlar*”dır.³⁸ Haramla helal bir değildir.³⁹ Bu sebeple insana düşen görev bu sınırları öğrenmek ve haddi aşmadan kulluk etmektir. İnsan yüce kitabımızda “*eşrefi mahlûkat*” olarak nitelendirilmiştir onun “*esfeli safiline*”⁴⁰ dönüşmemesi için insanlığına yakışan, fitratına uygun ilahi bir plan program çizilmiştir. İşte bu program Allah'ın koyduğu “Had”lerdir. Bu programda insana haddi bildirilmiştir. Bu sebeple de insanın üzerine düşen görevi yerine getirmesi lazımdır.

“*Ey ehl-i kitap! Dininizde haksız yere aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da*

³³ İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, II, 2432.

³⁴ İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, II, 2431.

³⁵ Cemre, esasında hacılar tarafından Mina'da üç belli yerlere atılan taşlardır. Fakat zamanla taşların atıldığı o yerlerin adı olmuştur.

³⁶ İbn-Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, II, 2432.

³⁷ M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s, 231.

³⁸ Mâide, 5/87.

³⁹ Mâide, 5/100.

⁴⁰ Tin, 95/5.

*saptırmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş bir kavmin keyiflerine uymayın.*⁴¹

*“İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir.. Bu onların isyan etme ve aşırı gitmeleri nedeniyledir.”*⁴²

Yukarda ilk ayette geçen “gulüv” kelimesi oku ileri atmaktır. Bundan her hangi bir şeyin kadrini menziline geçmek, sınırı aşmak anlamında kullanılır. Anlaşılan o ki dinin sınırı haktır. Haksız aşırılık sebep ne olursa olsun yasaklanmıştır. Kör bir taklit, tutuculuk, ifrat ve tefrit, apaçık delilleri yok saymak, hakikatleri görmezlikten gelmek, şüphelerin peşine düşmek “haksız gulüv” demektir haddi aşmaktır ve İslam dini bunu yasaklamıştır. Bunun birde olumlu yönü var ki; dinî hassasiyeti ifade etmektedir. Dinin hakikatlerini öğrenme, araştırma ve tatbik etme konusunda görülen “haklı gulüv” ittika, vera, gayret, mücadele ve dinî hamiyeti ifade eder bu durum desteklenmiştir.⁴³

Kur’an’da anlatılan ve milletler incelendiğinde görülen bir gerçek; Hıristiyanların dini konularda “ifrat”, yahudilerin ise “tefrit” durumunda olduklarıdır Kur’an’ın evrensel çağrısı ise tüm insanlığa “vasat ümmet” “vasat toplum” “hayırlı toplum” “mutedil ölçülü toplum” olma yönündedir.⁴⁴

Taberî, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (s.a.v.)'in Ashabından bazı kimseler kendilerini iğdiş ettirmek, et yemeği ve kadınlarla münasebeti terketmek istediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.⁴⁵

İslam, insanları ifrat ve tefritten uzak ve dengeli olmaya çağırır.⁴⁶ Bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*“Allah’ın size helal ve temiz olarak verdiği azıklardan yeyin.”*⁴⁷

Teshil yazarı şöyle der: “Helal olan yiyeceklerden, kadınlardan ve diğer nimetlerden yararlanın” demektir. İnsanın en büyük ihtiyacı yemek olduğu için burada özellikle o zikredilmiştir.⁴⁸ Kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun. Bu âyet en güzel bir şekilde, insanları takvaya çağırılmaktadır. Sanki şöyle diyor: Yüce Allah'a itaat hususunda kusur göstererek imanınızı zayi etmeyiniz. Sonra büyük pişmanlık duyarsınız. Çünkü Allah'a iman etmek, O'na karşı son derece takvalı davranmayı gerektirir.⁴⁹

⁴¹ Mâide, 5/77.

⁴² Mâide, 5/78.

⁴³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 319.

⁴⁴ M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, s.181,186.

⁴⁵ Taberî, I/514.

⁴⁶ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, II, 140.

⁴⁷ Mâide, 5/88.

⁴⁸ Et-Teshil, II, 186.

⁴⁹ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, II, 140.

Mubah Olanları Haram Etmenin Hükümü

“Ey iman edenler! Sakın, Allah’ın sizin için helâl kıldığına, temiz şeylerini haram kılmayın ve hududu aşmayın...”⁵⁰

İbn Cüreyc İkrime’den Naklen der ki; Osman İbn Maz’un, Ali İbn Ebu Talip, Abdullah İbn Mesûd, Ebu Huzeyfe’nin kölesi Salim ile bir topluluk bekar kalmak istediler. Evlerde oturdular. Kadınlardan ayrıldılar. Rahip elbisesi giydiler. Hadımlaşmak istediler. Geceleri Kaim gündüzleri Saim olmak istediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur denilir.⁵¹ Bu mânâda birçok hadis de varid olmuştur.⁵²

Öteden beri insanlar kendi iradeleri ile bazı yasaklar koyup bunları gelenek haline getirir ve çoğu defa tanrının isteğiymiş gibi takdim ederek onlara dini bir karakter kazandırmak isterler.⁵³ Bu zihniyet Kur’an da reddedilmiştir. Bu tür anlayışlar günümüzde dünyanın birçok yerinde dini inanç biçiminde yaşandığı ve modern toplumlarda bireysel batıl inanışlar tarzında yaygınlaşmıştır. Böylece Allah’ın kulları için helal ve temiz kıldığı şeylerin kullar tarafından haram kılınmasına bir yasak getirilmiştir.⁵⁴

Taberi: “Hiçbir müslümana Allah’ın mü’minler için helâl kılmış olduğu nimetlerden herhangi birisini nefesine haram etmek caiz değildir, diyor.”⁵⁵

Bir kişi Hasan Basri’ye geldi ve şunu söyledi: “Benim bir komşum vardır, helvayı yemiyor.” Hasani Basri: “Niçin yemiyor?” diye sordu. Kişi: “Diyor ki, ben onu yersem şükürünü edâ edemem.” Hasan Basri: “Acaba senin komşun soğuk su içer mi?”

Kişi: “Evet içer.” Hasan Basri: “O halde senin komşun cahildir. Çünkü Cenab-ı Hakkın soğuk sudaki nimeti helva yemekteki nimetinden daha fazladır.”⁵⁶

İslâm’da Aşırılık Haram Mıdır?

“Sakın hududu aşmayın.” Yani hududu aşıp Allah’ın haram ettiğini helâl etmeye kalkışmayın. Ve Cenab-ı Hakkın ruhsatlı kılıp helâl beyan ettiğini de, haram kılmayınız. Yani iki tarafta da tefritten ve ifrattan kaçınınız demektir. Bu tefsir, Hasan Basri’den rivayet edilmiştir.⁵⁷ Ebu Hanife: “Bir kimse, herhangi bir şeyi haram kılsa, o şey ona haram olur. Buna rağmen onu yaparsa veya yerse kefarete lâzım gelir” demiştir.⁵⁸

Helaller ve haramlara riayet prensibinin toplumda hâkim olması halinde “meşruiyet”

⁵⁰ Mâide, 5/87.

⁵¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, II, 602,603.

⁵² Mukatil b. Süleyman, *Tefsiri Kebir*, I, 498.

⁵³ En’âm, 6/143,144.

⁵⁴ Karaman (heyet), *Kur’an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 329.

⁵⁵ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kur’an*, VI, 346; Taberî, *Taberî Tefsiri*, III, 370, 372.

⁵⁶ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kur’an*, VI, 348.

⁵⁷ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kur’an*, VI, 349.

⁵⁸ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kur’an*, VI, 349.

çerçevesi içinde bireysel hayatta da ölçü ve itidal olacaktır. Böylece hem birey hem toplum sahip oldukları nimetlerden, ibadetlerinden ve zamandan azami düzeyde istifade edebileceklerdir.

4. NİMETLERİN FARKINDA OLMA

Aşağıda zikredeceğimiz ayetler İslam ümmetine, Yahudi ve Hıristiyan milletine sunulan nimetler hakkında bildiri niteliği taşımaktadır. Bu bildirimleri okuyup geçme değil; üzerinde tefekkür ve teşekkür etme; muhafaza ve idame etme şeklinde ele alınmalıdır. Sûre bu anlamda da milletleri iş başına çağırılmaktadır. Allah'ın nimetleri tabî ki sayılamayacak kadar çoktur. Fakat nimetlerin hatırlatılması insanlara bir uyarı, nimetin gereğini yapmaya bir çağrıdır.

4.a-Müslümanlara Sunulan Nimetler

*“Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım,”*⁵⁹

Razi ayette geçen “nimet” kelimesini Allah'tan başkasının veremeyeceği; iman, akıl, sağlık, korunma, hayrı nasib etme vb nimetleri hatırlatma vardır diyor.⁶⁰ İbn Aşur ise tamamlanmış nimet olarak “zorluk ve zahmeti olmayan” İslam dini şeklinde yorumlar.⁶¹ Şu halde yüce Allah'ın Müslümanlara nasip ettiği en mükemmel ve tam nimet “İslam dinidir.”⁶² Yüce Allah sûrenin ilk âyetinde mü'minlere hitap ederek akidlerini yerine getirmelerini emretmişti. Burada da onlara lütfettiği güç, şeref, ilim, din ve vatan gibi nimetlerini hatırlatarak onlardan verdikleri sözü yerine getirmelerini istemektedir.

*“Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, - başlarınızı meshedip - topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz yıkayıp temizlenin; şayet hasta veya yolculukta iseniz veya ayakyolundan gelmişseniz yahut kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez, Allah sizi arıtıp üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*⁶³

*“Allah'ın üzerinizdeki (dini dünyevi sayısız) nimetini ve işittik-itaat ettik diyerek Allah'a verdiğiniz sağlam sözü (O'na iman etmenizi hatırlayın) ve Allah'a karşı görevlerinizi titizlikle yerine getirin.”*⁶⁴ Âyet-i kerimeden önceki cümlede dini tekliflerden söz etmektedir. Abdest,

⁵⁹ Mâide, 5/3.

⁶⁰ Razî, *Tefsîri Kebir*, VIII, 529.

⁶¹ İbn. Aşur, *et Tahrir ve't Tenvir*, IV, 106.

⁶² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 159.

⁶³ Mâide, 5/6.

⁶⁴ Mâide, 5/7.

güsül, teyemmüm; maddi ve manevi temizlik içeren bu emirler zahmet ve külfet değil nimettir.⁶⁵ İkinci büyük nimet ise “*iman*” sözüdür.

“*Ey İnananlar! Allah’ın üzerinize olan nimetini anın: Hani bir topluluk size tecavüze kalkışmıştı da Allah onlara mani olmuştu. Allah’tan sakının, inananlar Allah’a güvensinler.*”⁶⁶

Müfessirler bu âyetin nüzul sebebi olarak birçok olaydan söz etmişlerse de İbn Âşûr bunları tatmin edici bulmamakta ve âyetin Hendek Savaşı hakkında inmiş olan Ahzâb sûresinin 9. âyetine benzediğini ileri sürerek burada Hendek Savaşı'nın hatırlatıldığını ifade etmektedir. Orada şöyle buyrulmuştur: “*Ey İman edenler! Allah’ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu germişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi.*”

Hicretin 5. yılında Mekkeliler yanlarına bazı Arap kabilelerini de alarak müslümanları imha etmek amacıyla Medine'ye saldırdılar. Saldırımı önceden haber alan Hz. Peygamber Medine'yi savunmak için düşmanın girebileceği yerlerde şehrin çevresine hendekler kazdırdı. Kuşatma yaklaşık bir ay sürdü, sonunda -âyetle belirtildiği üzere- Allah’ın yardımı ulaştı, Hz. Peygamber ve ashabının uyguladıkları savaş taktikleri düşmanın bölünmesini ve birbirlerine olan güvenlerini yitirmelerini sağladı. Ayrıca şiddetli fırtına, yağmur ve yüce Allah’ın diğer yardımları neticesinde düşman çekilip gitti. Böylece savaş, müslümanların zaferiyle sonuçlanmış oldu. İbn Âşûr, âyetle bu olaya işaret edildiğini belirtmektedir.⁶⁷ Peygamber Efendimizin varlığı ve sünneti Müslümanlar için üçüncü büyük nimet olmuş, Kur’an’da olan şeriat sünnette “*minhac*”⁶⁸ olarak Müslümanlara sunulmuştur.

4.b-Diğer Milletlere Sunulan Nimetler

Hz. Muhammed'e karşı direnen Medine yahudilerinin ataları da geçmişte Hz. Musa'ya karşı direnmişlerdi.⁶⁹ O zaman Hz. Musâ kutsal toprakları işgal altında bulduran düşmana karşı savaşmak için kavmini psikolojik olarak hazırlamak ve savaştıkları tekdirde zafere kavuşacaklarına inandırmak maksadıyla yüce Allah’ın geçmişte kendilerine vermiş olduğu nimetleri hatırlatmış, bu nimetlerin unutulmaması ve Allah'a verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekmişti.⁷⁰ Âyet İsrâiloğulları arasından birçok peygamber gönderildiğini

⁶⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 175.

⁶⁶ Mâide, 5/11.

⁶⁷ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 184.

⁶⁸ Bkz. Rağıp el İsfahani, ŞR'A.; Zeki Duman, Beyanül Hak, III, 521.

⁶⁹ Mâide, 5/22-24.

⁷⁰ Mâide, 5/20-21.

ifade ettiği gibi, İsrâiloğullarının büyük bir siyasî güç kazanıp devlet yöneticiliğinde bulduklarına da işaret etmektedir.

Hız. Musâ İsrâiloğulları'na bu nimetleri hatırlattığı zaman onlar Mısır'dan ayrılmışlardı. Fakat henüz kutsal topraklara girip de burada kendileri için bir vatan edinmemiş oldukları, hükümdarlık dönemine de henüz erişmemiş buldukları âyetlerin akışından anlaşılmaktadır. Burada muhtemelen Hız. Musa'dan önceki peygamberler ve İsrâiloğullarından gelen Mısır'daki yöneticiler kastedilmiştir. Nitekim, “O, İçinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi” ifadesindeki geçmiş zaman kipleri nimetlerin geçmişte verilmiş olduğuna delâlet etmektedir. Bu nimetler gelecekte mutlaka verileceği için geçmiş zaman kipiyle ifade edildiği kanaatinde olanlar bulunmakla birlikte bizce bu tür bir yorum zorlama olur. Çünkü Hız. Musa'nın gelecek nesillere verilecek bir nimeti kendi zamanındaki insanlara hatırlatması, ibret almalarını ve şükretmelerini sağlamak amacı bakımından yetersizdir.

Öte yandan “Sizi hükümdarlar kıldı” şeklinde tercüme edilen cümle “Sizi hürler kıldı”⁷¹ anlamında da yorumlanmıştır. Buna göre âyet, yüce Allah'ın, İsrailoğullarını Firavun'un tebaası olarak buldukları Mısır'daki kölelik hayatından kurtardığını, hürriyetlerine kavuşturduğunu ve bağımsızlıklarını kazandırdığını ifade eder. Şüphesiz bireyler için özgürlük gibi milletler için de bağımsızlık dünyanın en büyük nimetlerindedir. Bu sayede İsrâiloğullarının itibarı yükselmiş ve yeryüzünün saygın milletlerinden biri haline gelmişlerdi. Allah, dünyada hiç kimseye vermediği nimetleri onlara vermiş; içlerinden peygamberler ve yöneticiler çıkarmıştı. Mısır'dan çıkışlarında denizi yarıp onları buradan geçirmiş, düşmanlarını yok edip bazı topraklarını onlara vermişti. bir defasında da onlar için taştan tatlı su fışkırtmış, yemeleri İçin kudret helvası ve bildircin göndermiş, kızgın çölde onları bulutlarla gölgelendirerek sıcaaktan ölmelerini Önlemişti. O tarihte bu kadar nimet başka milletlere verilmemişti; Özellikle insanlık tarihinde gönderilmiş beş büyük peygamberden biri olan Hız. Musâ o gün onların başında bulunuyordu.

Âyetler Hız. Musâ zamanındaki İsrâiloğulları'yla ilgili olduğuna göre gerek onların “âlemlerde hiçbir kimseye verilmemiş nimetlere mazhar olmaları” gerekse 21. âyette belirtilen “arz-ı mukaddesin onlara vatan olarak yazılmış bulunması” zamanlı ve şartlı idi. Yani o toplumun erdemli ve düzgün yaşamalarına, Allah yolunda doğru dürüst yürümelerine bağlı idi. Nitekim Enbiyâ sûresinin 105. âyetinde arza Allah'ın sâlih kullarının vâris olacağı bildirilmektedir, İsrâiloğulları da peygamberlerin gösterdiği istikamette yürüdükleri sürece yükselmişler, Hız. Dâvûd ve Hız. Süleyman zamanında güç ve iktidarın zirvesine ulaşmışlardı.

⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 212.

Ancak 12. âyetten buraya kadar anlatılanlar İsrâiloğullarının zamanla bu vasıfları yitirdiklerini, Allah'a verdikleri sözü bozacak, O'nun kelâmını tahrif edecek ve kendilerinin Allah'ın çocuktan olduklarını iddia edecek kadar sorumsuz davranır duruma geldiklerini göstermektedir. Bundan da öte peygamberleri öldürecek kadar gaddarlaşmışlar, bu sebeple Allah'ın gazabına uğramışlar, yukarıda zikredilen nimetler de ellerinden çıkmıştır.⁷²

*“Ey İnananlar! Aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihad eden, yerenin yeremesinden korkmayan bir millet getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kaplar ve bilir.”*⁷³

Yüce Allah'ın verdiği nimetlerin farkında olmayan, bunların kıymetini anlamayan, nimetin gereğini de yapmayan bir milleti değiştirip yerine sevilen, nimetin kıymetini bilen, yerenin yeremesinden korkmayan bir milletle tebdil edeceği uyarısı yapılmıştır.⁷⁴

Şimdi mü'minler bugün bu dini olgunluğa erdiklerinden ve böyle pisliklerden kurtulup temiz ve saf tam bir nimete erdiklerinden dolayı Allah'a teslim olmak ve bağlanmakla hamd ve şükretmeli, Allah'a itaatten çıkıp da harama meyletmemelidir.

B. TOPLUMUN SİYASİ HAYATI

1. MİLLET OLARAK TESLİMİYET

*“Onlara “Allah'ın indirdiğine ve Rasûle gelin denildiği vakit” “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter.” derler.”*⁷⁵

Allah'ın indirdiği ve Rasûlüne davet çağrısı, İslama ve Tevhide çağrıdır. Bu çağrı laf olsun diye söylenmiş bir söz hiç değildir. Teslimiyet ve bağlılık akdine bir çağrıdır. Bu davete icabet etmeyenlerin cevabı da cehalete ve körü körüne geleneklere bağlılık şeklindedir.

Mâide sûresinde Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'e bağlılık ve onlara itaat konusunda üç din mensubuna da uyarılar vardır.

*“And olsun ki Allah İsrailoğullarından söz almıştı...”*⁷⁶

*“Biz Hıristiyanız diyenlerden de kesin söz almıştık ama onlarda kendilerine verilen kitabın önemli bir bölümünü unuttular. Bu sebeple aralarına düşmanlık ve kin saldık.”*⁷⁷

Milletleri ayakta tutan, bekasını sağlayan şey onların Allah'a ve Rasûlüne olan bağlılıkları; verdikleri sözleri yerine getirme derecelerine, bu konuda ki samimiyetlerine bağlıdır.

⁷² Hayrettin Karaman (heyet), *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 195-197.

⁷³ Mâide, 5/54.

⁷⁴ İbn Aşur, *et Tahrir ve't Tenvir*, IV, 236.

⁷⁵ Mâide, 5/104.

⁷⁶ Mâide, 5/12.

⁷⁷ Mâide, 5/14.

Bunun tam tersini yapıp Allah'a ve Rasûlüne savaş açanların durumu ise aşağıda belirtileceği şekilde olacaktır.

*“Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri, ya da asılmaları, ya da ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesi veya o yerden sürülmeleridir. Bu onlar için dünyada ki rezilliktir. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”*⁷⁸

*“Ancak sizin onları yenip ele geçirmenizden önce ‘tevbe edenler hariç’ Biliniz ki kesinlikle Allah bağışlayan, merhamet edendir.”*⁷⁹

Allah Ve Elçisiyle Savaşanların Cezası:

Bu ayetler, Allah ve O'nun Rasûlü'ne savaş açanlar ve yeryüzünde fesat çıkarmak isteyenler hakkında yasal düzenlemelerle alakalı ve uyarma amaçlı bir açıklama kapsamaktadır. Şöyle ki bu ayetler bu iğrenç suça kalkışan kimsenin cezasını, ahirette çekecekleri büyük azaba ek olarak, ya öldürülmeleri, ya idam edilmeleri, ya el ve ayaklarının çaprazca kesilmesi veya buldukları yerden sürülmeleri şeklinde kesinleştirmiştir. Ancak yenilip yakalanmadan ve tamamen sindirilip kontrol altına alınmadan tevbe edenler istisna edilmiştir. Çünkü Allah'ın, rahmet ve bağışlamasını onlara ulaştırması mümkündür.

Müfessirler bu iki ayetin nüzul sebebi olarak pek çok rivayet aktarmışlardır. Bunlardan birine göre ayetler, Ehli Kitap'tan peygamberle kendi aralarında olan bir ahit ve sözleşmeyi bozup yeryüzünde fesat çıkararak bir kavim hakkında inmiş ve Allah, birinci ayette ifade edilen cezalardan herhangi biriyle onları cezalandırmayı serbest bırakmıştır. Bu rivayetlerden birisi de ayetlerin genel olarak müşrikler hakkında indiğidir. Yine bu iki ayetin Ukel ve Ureyne kabilelerinden bir grup hakkında nazil olduğu da bu rivayetlerden biridir. Bunlar gelip müslüman oldu ve Medine'de kaldı, sonra da Peygamber (s.a.), bir deve sürüsünü çobanlarıyla beraber onların emrine verdi ve Medine'den çıkıp aşağılara kadar develerin sütlerini de içerek (yaylaya) inmelerine izin verdi. Şehir dışına çıktıklarında çobanları öldürdüler. Bu rivayet küçük farklılıklarla Buhari'nin de rivayetleri arasındadır.

Bu konuda yapılan bir rivayete göre ise bu ayetler, Hilal b. Uveymirin kavmi hakkında nazil olmuştur. Buna göre Hilal, kavmi adına müslümanlardan birine karşı veya müslüman olmak isteyen herhangi bir kimseye karşı saldırıya geçip zulmetmeyeceklerine dair Peygamber (s.a.)'e güvence verdi. Daha sonra Kinane kabilesinden bir grup, müslüman olmak üzere oradan geçerken, onları yakalayıp öldürdüler, mallarını da aldılar. Bunun üzerine ayetler nazil oldu.

Allah ve Rasûlü ile savaş, açıkça görüldüğü üzere Peygamber (s.a.)'in peygamberliğine

⁷⁸ Mâide, 5/33.

⁷⁹ Mâide, 5/34.

inanmamak ve tuzak kurarak, eziyet vererek faaliyetlerini engelleyerek ve düşmanlarıyla dayanışma içinde olarak onunla savaşmaktır. Bu da Kur'an'ın; Bakara, Âli İmran ve Nisa sûrelerinin pek çok yerinde anlattığı gibi yahudilerin yaptığı şeylerdendir.

Zikredilen ayetler yasal düzenlemelerle ilgili mükemmel bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Ve açıkça görüldüğü gibi istisnasız herkesi kapsamaktadır. Te'vil ve fıkıh imamları birinci ayette yer alan suçlardan herhangi birinin kendilerinden meydana gelmesi durumunda, ayetlerin tüm fert ve cemaatleri kuşatan genel bir yasa olduğunu kabul etmişlerdir.

Bunlar dini, siyasi ve sosyal bakımdan tehlikeli, ciddi suçlardır. Ve açıkça görüldüğü gibi cezaları da bu suçların tehlike ve ciddiyetine uygun olarak gelmiştir.

Bu iki ayetin mânâ ve metinlerinde ilk bakışta göze çarpan, bahsi geçen suçların ancak kâfirler tarafından işleneceğidir. Bu konuda, ikinci ayetteki önemli bir nokta göze çarpmaktadır. Tek başına küfür sebep değildir. Burada Allah ve Rasûlüne savaş açmakla ve yeryüzünde fesat çıkarmakla küfür arasında bir bağ kurulmuştur. Bu; tuzak kurmayı, eziyet vermeyi, sözü bozmayı, Allah yolundan alıkoymayı, faaliyetlere engel olmayı ve İslam'a, onun Rasûlü'ne ve müslümanlara karşı bir araya gelip kuvvet oluşturmayı da kapsamaktadır. Bu sebepler Kur'an'ın cihadı emredip teşvik eden veya onun işaret ve açıklamalarını ifade eden her bölümünün devamında gelmişlerdir. Burada, sadece küfürlerinden dolayı bütün kâfirlere karşı savaşmak farz kılınmıştır diyenlere de bir cevap vardır.

Kur'an'ın ifadesinde bir istisna olmaması bu görüşü doğruluyor. Müslümanlık sıfatını taşıyanlardan bazı insanların sapmalarının, onlara Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş açanlar ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanlar sıfatının verilmesini ve onların Kur'an'ın bu hükmünün konusu olmalarını engellemez.

Görünen şu ki, bu iki cümlenin boyutları ve yorumları hakkında gelen rivayetler, müslüman veya gayrimüslim olsun, İslam'a karşı savaşan kimseye verilecek cezanın nasıl tatbik edileceği konusu etrafında dönüp dolaşmaktadır. İşte bu savaşçı suçlunun durumu, az önce anlattığımız gibidir. Allah en iyi bilendir.

2. ÜSTÜN OLAN MİLLET

Kur'an-ı Kerîm 'in evrensel mesajlarından biriside yaratılıştaki bütün insanların birbirine denk oluşudur. Takva dışında birleştikleri ortak payda Allah'ın kulu oluşlarıdır.

Dile, ırka, renge veya doğum yerine dayalı milliyet, çok fazla ilkindir. Çünkü bu noktada bir kader, bir çıkmaz, insanın hiçbir şekilde tercihinin bulunmadığı bir durum söz konusudur.

Hadislerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de de bu tür duygular cahiliye duygusu olarak tanımlanmıştır.⁸⁰

İnsanlar arasındaki tek üstünlük takva⁸¹, insana yakışan en güzel elbise takva⁸², rızkın en hayırlısı takva olunca⁸³ bunu bilen, bilinç haline getirmiş olan fertlerden oluşan toplumda takva toplumu olur. Kendini diğer toplumlar ve milletlerden üstün görme, âri ırk, yüceltilmiş millet görme yanılığını göstermez. Yahudi ve Hıristiyanlar dediler ki “*Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız*”. De ki: “*Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi neden cezalandırıyor*”? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız.”⁸⁴ Buyrulmuştur. Bu soru ve cevap çok manidardır. Kendini Allah'ın sevgilisi ve üstün gören bir millete haddini bildirmedi. Tarihi arka plana ve sûrede geçen kıssalara baktığımızda da onların bu sebepten çarptırıldıkları cezaları ve mahrumiyetlerini görebiliriz.⁸⁵

İşte iki salih adamın düşmanlara karşı şehre girme isteğine toplumun cevabı şöyle olmuştur: “*Ey Musa, biz o şehre, onlar o şehri ister savunsunlar isterse savunmasınlar orada oldukları sürece asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın! Biz burada oturacağız...*”⁸⁶

Hangi isyan bundan daha büyüktür? Hangi korkaklık bundan daha büyüktür? Hangi kötü ahlâk bundan daha düşüktür? Musa kendinin fâsıklar topluluğundan ayrı olduğunu söyleyerek şöyle dedi: “*Ey Rabbim, şüphesiz ben kendim ve kardeşim Harun'dan başkasına sahip değilim. Bizimle fâsık toplum arasını ayır.*”⁸⁷

Bu dua ile O, onlardan ve yaptıklarından uzak olmayı istemiştir. Çünkü onlar kesinlikle azabı hak etmişlerdir. Bu istek üzerine Allah ona şöyle cevap vermiştir: “O yer, yani mukaddes toprak onlara kırk yıl yasaktır. Onlar oraya girmeyeceklerdir. Ancak bu zaman süresinin geçmesiyle oraya girebilirler. Onlar bu zaman süresinde nasıl olacaklar? Yolculuklarında hayretler içerisinde şaşkın şaşkın dolaşacaklar ve nereye gideceklerini bilemeyecekleri gibi nereye döneceklerini de bilemeyecekler.”⁸⁸ “*Ey Rasûlümüz, sen buna üzülme ve bu fâsık kavmin yaptıklarından dolayı kederlenme! Çünkü bu, onlara, yaptıklarından dolayı hemen verilmiş bir cezadır. Şu halde bunu tatsınlar!*” Kendilerini üstün millet olarak nitelendiren tarihten günümüze kadar uğradıkları cezalar onların üstün millet olmasından mı yoksa Hak ve adaleti gözetmeyen,

⁸⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s.72; M. Sait Şimşek, *Kur'an 'ın Ana Konuları*, s.196.

⁸¹ Hucurât, 49/13.

⁸² A'raf, 7/26.

⁸³ Bakara, 2/197.

⁸⁴ Mâide, 5/18.

⁸⁵ Razi, *Tefsiri Kebîr*, IX, 9; Taberî, *Taberî Tefsiri*, III, 254; Süleyman Ateş, *Yüce Kurân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 501.

⁸⁶ Mâide, 5/24.

⁸⁷ Mâide, 5/25.

⁸⁸ Mâide, 5/26.

haddini aşan bir millet olmalarından mı? Hatta bu durumdan daha kötüsünü de Sûre haber veriyor “Kesinleşmiş bir ceza olarak” bundan daha kötüsü Allah’ın kendisine lanet ettiği, ona karşı gazaplandığı... tağuta tapan... dümdüz yoldan sapmışlardır.⁸⁹ Sözünde durmayan böyle bir millet için kıyamete kadar aralarında kin ve düşmanlık salmıştır.⁹⁰ Nimetlerin bütün milleti kapsadığı gibi cezalarında, uyarmalarında milletleri kapsadığını görüyoruz.

Sûre’de yüce Allah’ın razı olduğu “üstün kıldığı” millet 54. ayette açıklanmıştır. “Allah, sevdiği ve onların O’nu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihat eden, yerinin yermesinden korkmayan bir millet getirir. Bu, Allah’ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kaplar ve bilir.”⁹¹ Bu iltifata layık olmak da milletin şuur ve ahlakı, Kur’an’la inşa edilen bir toplum olmalarına bağlıdır.

C. TOPLUMUN HUKUKİ HAYATI

1. ADİL OLMA

Adaletin kelime manası; İstikamet, doğruluk, eşitlik, her şeyi yerli yerine koymak, zulmetmemek, aşırılıktan kaçınmak, doğru olan şeyi yapmaktır.⁹² Adalet hukuki bir nizam ve düzendir.⁹³

“Aralarında, Allah’ın sana indirdiği ahkâm ile hükmet. Sakın onların keyiflerine uyma ve Allah’ın indirdiği hükümlerin bir kısmından seni caydırmalarından sakın...”⁹⁴

“Ey iman edenler! Allah’ın yeryüzündeki şahitleri olarak adaleti titizlikle ayakta tutun. Herhangi bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletten ayrılmayın; çünkü bu Allah’tan sakınmanın (takvanın) ta kendisidir.”⁹⁵

Bu ayetlerde, adalet, insanlar arasında hüküm verirken veya şahitlik yaparken doğruluktan ayrılmama, hiçbir şeyi hakkın önüne geçirmeme emrolunmaktadır. Bunu insanlara tebliğ ile mükellef olan Allah Rasûlü (s.a.v.), aynı zamanda bu emirleri kendi hayatında da uygulayarak örnek olmuş ve başkalarından yapmalarını istediği davranışları sıkı sıkıya bizzat yapmıştır. Meselâ bir hırsızlık olayı ile ilgili olarak Rasûlüllah’a müracaat edilmişti. Bu işi yapan soylu bir kabileye ait olduğundan affi isteniyordu.

Hattâ araya hatırlı insanlar sokulmuştu. Ancak Allah Rasûlü böyle bir aracılık karşısında,

⁸⁹ Mâide, 5/60.

⁹⁰ Mâide, 5/14,64.

⁹¹ Mâide, 5/54.

⁹² Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, 336, 337.

⁹³ Reşit Rıza, *Tefsiru'l Menâr*, VI, 74.

⁹⁴ Mâide, 5/49.

⁹⁵ Mâide, 5/8.

kaşlarını çattı, yüzü renkten renge girdi ve daha sonra da şöyle buyurdu: “Sizden önceki milletlerin mahvolmasının sebebi şudur: içlerinden şerefli biri hırsızlık suçunu işlediğinde onu cezasız bırakırlar; zayıf biri hırsızlık edince de, onu cezalandırırlardı. Allah’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fatıma da hırsızlık etse, elini ben keserdim ve cezasız bırakmazdım.”⁹⁶

Güneş enerji ve ışınlarını yeryüzüne gönderirken şu toprak, bu toprak; şu ağaç, bu ağaç; şu bitki, bu bitki diye bir ayırım yapmaz. Ama her toprak ve ağaç, ya da bitki kendi isti'dadına göre ondan yararlanır ve nasibini alır. Toprak çorak olup bitki yetiştirmeğe elverişli değilse, güneşin kusuru ne? İlâhî rahmet de bir bakıma güneşe benzer: Bütün canlılara yönelmiştir. Ama her canlı kendi özelliğine ve insan ise, kalbinin manevî toprağına göre ondan payını alabilir. İnkâr fırtınasına yakalanmış bir kalp, çorak toprağına benzer, inen rahmetten bir şey alamaz.

İslâm, adaleti de güneşe benzettir. Her ülkede, özellikle İslâm ülkelerinde yasama ve yürütme organları bu güneşin enerji ve ışığını eşitlik ilkeleri doğrultusunda yaymakla görevlidirler. Dostları, yakınları, din kardeşleri ve kendi vatandaşları, ay'ın hep güneşten ışık alan yüzü gibi tutuluyor; bunların dışında kalanlar ay'ın ışık alamayan hep karanlık kalan yüzü gibi düşünülüyorsa, bu ülkeyi rahmet ve huzur havası içinde ayakta tutup uzun ömürlü yapan adalet güneşi karartılmış sayılır. Kur'an bunu büyük bir zulüm olarak niteler. Rasûlullah (a.s.) Efendimiz böyle bir uygulamadan Allah'a sığınmıştır.

İşte gerek Nisa Süresindeki emir⁹⁷, gerekse onu biraz daha açıklayan Mâide Süresindeki âyet⁹⁸, İslâm'ın adaletten anladığı mâna ve ölçüyü sergiler. Çünkü adalet takvaya çok daha yakındır. Takva ise, Allah'tan hakkıyla korkup her türlü kötülük ve haksızlıktan sakınmaktır. Adaletin hedefi işte budur...

Düşmana da Âdil Davranmak

“Ve bir kavme (veya millet ve topluluğı) olan kin (ve düşmanlığınız) sakın sizi adaletsizliğe itmesin...” İbn Zeyd der ki: Müslümanlar, Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı yıl Beytullah'ı ziyaretten alıkonulunca, umre yapmak isteyen bir takım müşrik kimseler yakınlarından geçti. Bunun üzerine müslümanlar: Bunların benzerleri bizi Beytullah'a gitmekten alıkoydukları gibi, biz de bunları alıkoyalım. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. “*Yani siz, bunlara herhangi bir saldırıda bulunmayın ve onlar sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye siz de onların benzerlerini, arkadaşlarını alıkoymayın.*” Bu âyet hüküm verme ve sorumluluğı paylaşma bakımından doğru ve tarafsız olma alanında Kur'an'ın en parlak

⁹⁶ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2277.

⁹⁷ Nisa, 4/58.

⁹⁸ Mâide, 5/8

âyetlerinden biridir. Hiçbir düşmanlık öfke ve kinden etkilenmeksizin sadece Allah'ın sınırlarının korunması hususunda en çarpıcı âyetlerden biridir.⁹⁹ Böylece Müslümanlara ister dost ister düşman olsun bütün insanlara karşı adaletli olma emredilmiştir.¹⁰⁰ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sana emanet bırakana, sen de emaneti geri ver. Fakat sana hainlik edene sen hainlik etme.”¹⁰¹

Hak ve adaleti ayakta tutmanın iki büyük mükâfatı vardır: Dünyada huzur ve güveni sağlar. Kötü insanların azalmasına, iyilerin çoğalmasına en müsait ortamı hazırlar. Âhirette ise Allah adaletle iş görenlere ve hayatını bu doğrultuda harcayanlara büyük mükâfatlar vaat etmiştir. Bunun için İslâm, cihan dini olma hüviyetiyle esas ve prensiplerini daha çok iki amaca yöneltmiştir: Adaletin -düşmana karşı olsa bile- aksamadan uygulanması; güzel ahlâkın kök salıp yeşeren ağacının gölgesinden toplumun yeterince yararlanması.¹⁰²

Burada İslâm'ın sosyal, hukukî ve ahlâkî amaçlarının önemli bir kısmı özetlenmektedir. “Ferdî ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan ahlâkî erdem” anlamına gelen “adalet”, sosyal hayatın en önemli denge unsuru ve teminatıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ mü'minlere adaletle şahitlik etmelerini, herhangi bir topluma karşı besledikleri öfke yüzünden onlar hakkında adaletten ayrılmamalarını emretmiştir. Âyet-i kerîme, insanların Allah katında en üstün değer olan takva faziletine erebilmeleri için adaletli olmaları ve düşmanları hakkında kalplerinde besledikleri öfkenin onlara karşı haksızlık yapmalarına sebep olmaması gerektiğini bildirmektedir. Mü'minler, haksızlığı ortadan kaldırarak yerine hakkı ve adaleti getirmek, bu husustaki faaliyetlere katkıda bulunmakla mükelleftirler. Kur'an'ın ana maksatlarından biri de adalet ilkesine dayalı ve hukuka güvenin hissedildiği bir sosyal düzen kurmaktır. Bu sebeple İslâm düşüncesinde, adaletin işleyişini ve hukuk güvenliğini sağlayan yönetime “peygamber uygulaması” denilmiştir.¹⁰³

Âyet-i kerîmenin, mü'minlere düşman topluluklara dahi adaletle muamele etmeyi emretmesi, ayrıca bu davranışın takva erdemiyle bağlantılı olduğunu vurgulaması son derece dikkat çekicidir,¹⁰⁴

Cana can buyruğu ile Tevrat'ta canlar arasında eşitlik gözetmiş olduğunu, fakat onların buna muhalefet ederek sapıtmış olduklarını beyan etmektedir. Nadiroğullarına mensup kimsenin diyeti daha fazla idi. Üstelik Nadiroğullarına mensup bir kişi, Kurayzaoğullarından birisine karşılık olarak öldürülüyor, ama Nadiroğullardan öldürülen bir kimse karşılığında

⁹⁹ M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadis*, VII, 153.

¹⁰⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, V, 2163; Taberî, *Taberî Tefsiri*, III, 240.

¹⁰¹ Ebu Davud, *Buyu* 79; Tirmizi, *Buyu* 38; Darimî, *Buyu* 57.

¹⁰² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, III, 1625-1626.

¹⁰³ Adalet hakkında bilgi için ayrıca bk. Nisa 4/58; A'râf 7/159,181; Nahl 16/90.

¹⁰⁴ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 183-184.

Kurayzaoğullarına mensup katil öldürülüyor idi. İslam gelince, Kurayzaoğulları Rasûlullah'a (sav)bu hususta başvurdular. O da aralarında eşitlikle hüküm verdi. Nadiroğulları; sen bizim hak ettiğimiz bir şeyi aşağıya çektin dediler. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu.¹⁰⁵

Adaletli olunuz; bu, takvaya en yakın olandır ve Allah'a karşı sorumluluk bilincinde olunuz. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir. Âyetin bu kısmı adaletle takva arasında ilişki kurmaktadır.¹⁰⁶ Âdil davranmak, sadece karşı taraftaki insana fayda temin etmemektedir; aynı zamanda âdil davranmanın manen gelişimini de temin etmektedir. Bu gelişimin boyutu ve yönü takvaya doğrudur. Muhammed Esed'in dediği gibi takva Allah'a karşı sorumluluğun bilincinde olmaktır. Takva denen bu bilinç ve ruh olgunluğuna çeşitli yollardan gidilmektedir.

Adalet başlı başına insanı eğiten bir okuldur. Adaleti hayata geçirenler bu okuldan takva elbisesini giyerek çıkarlar. Bakara sûresinin 197. Âyetine göre takva ruhun ve sosyal ilişkilerin gıdasıdır. Bu gıda ile beslenmenin en önemli ânı kinini yutarak insanlara âdil davranmaktır. Adaletin doğurduğu takva bir taraftan insanı olgunlaştırırken, diğer taraftan insanı Allah'a yaklaştırmaktadır.

Allah Teâlâ âyetin sonunda mü'minlerin davranışlarından haberdar olduğunu söylemektedir. Başkalarının bu hareketleri bilmesi ve değerlendirmesi önemli değildir; önemli olan Allah'ın haberdar olması ve değerlendirmesidir. Âyet mü'minlerin erdemli davranışlarının boşa gitmeyip Allah tarafından değerlendirileceğini beyan etmektedir.

Namazla ilgili âyetten sonra bu âyetin gelmesi de manidardır. Namaz dinin direği, adalet de mülkün direğidir. Siyasetin, sosyal ilişkilerin, hukukun direği adalettir. Bir toplumda adalet yaşadıkça toplum da yaşar. Siyasî, sosyal ve ekonomik dengeleri ifade eden adaletin en büyük düşmanı kindir. Allah, kinle adaletin arasını ayırma eğitimini vermektedir.¹⁰⁷

Burada İslam'ın sosyal, hukuki ve ahlakî amaçlarının önemli bir kısmı özetlenmektedir. “Ferdî ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan ahlâki erdem” anlamına gelen adalet, sosyal hayatın en önemli denge unsuru ve teminatıdır. Bu sebeple Allah Teala mü'minlere adaletle şahitlik etmelerini herhangi bir topluma karşı besledikleri öfke yüzünden onlar hakkında adaletten ayrılmamalarını emretmiştir. Âyet-i kerîme, insanların Allah katında en üstün değer olan “takva” faziletine erebilmeleri için de adaleti ön koşul olarak belirlemiştir.¹⁰⁸ Mü'minler, haksızlığı ortadan kaldırarak yerine hakkı ve adaleti getirmek, bu husustaki faaliyetlere katkıda bulunmakla

¹⁰⁵ Taberî, *Taberî Tefsîri*, III, 240.

¹⁰⁶ Razi, *Tefsîri Kebir*, VIII, 533; Said Havva, *el Esas Fi't Tefsîr*, III, 467.

¹⁰⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, V, 483-486.

¹⁰⁸ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 229.

mükelleftirler. Kur'an'ın ana hedeflerinden biri de adalet ilkesine dayalı ve hukuka güvenin hissedildiği bir sosyal düzen kurmaktır.

2. MUTEDİL OLMA

*“Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur’an’ı)doğru dürüst uygulasalardı... Onlardan aşırılığa gitmeyen (iktisatlı, mutedil)bir zümre vardır; fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür.”*¹⁰⁹

İktisad: Lügatte “işte ölçülü olma” “adaletli davranma” “tam adalet” demektir.¹¹⁰ ki “kasd” den alınmıştır. Çünkü istediğini iyi tanıyan bir kimse, onu hiç eğilip bükülmeden doğru bir şekilde kasteder. İstedisinin yerini ve mevkisini bilemeyen ise şaşkınlık içinde kalır. İfrat veya tefrit ile kâh sağa kâh sola bocalar, çabalar durur. İşte bu sebeple iktisad, maksada sebep olan iş (amel) demek olmuştur. Maliyeye ait işlerdeki iktisadın da esası budur. Buradaki “ümme-i mukteside” (orta yollu, ölçülü ümmet) hakkında müfessirler iki görüş naklediyorlar: Birinci görüşe göre maksad, Yahudilerden Abdullah b. Selam, Hıristiyanlardan Necaşi gibi kitap ehli arasından Rasûlullah’a iman edenlerdir. Diğerine göre de *“Kitap ehlinde öylesi vardır ki ona yüklerle emanet bıraksan, onu sana öder.”*¹¹¹ Âyetinin delaleti kitap ehli içinde kendi dinlerinde adaletli ve doğru olan ve Rasûlullah’a iman etmemiş olmakla beraber şiddetli inat ve kızgınlığı bulunmayıp, ölçülü ve tarafsız bulunan kimselerdir ki, öncekiler de bu gibi kimselerden ortaya çıkar. Bizce de açık olan ikincisidir.¹¹² Ayette Ehl-i kitaptan bir grubun sıfatı olarak kullanılan “mukteside” kelimesinin masdarı iktisaddir. İktisad: “mutedil davranma, orta yolu tutma” gibi anlamlara gelir¹¹³. İçlerinden orta yolu tutan bir ümmet vardı. Onlardan birçoğunun tapmakta oldukları şey ise ne kötüdür. Bu ayet-i kerime Allah Tealanın şu kavline benzemektedir; *“Musa’nın kavminden bir topluluk hakkı gösterirler ve onunla hükmederlerdi.”*¹¹⁴

Yine İsa’nın tabileri içinde *“onlardan iman etmiş olanlara ecirlerini verdik”*¹¹⁵

Onların makamlarının en üstünü olarak iktisat makamı kabul edilmiştir ki; İktisad, bu ümmetin makamlarının orta derecesidir. Bunun üzerinde sabıkların derecesi vardır. Nitekim Allah Teâlâ, bu ümmet hakkında şöyle buyurmuştur: *“Sonra bu kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmıştık. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi de orta olu tutar. Kimi de*

¹⁰⁹ Mâide, 5/66.

¹¹⁰ Mahmut Çanga, *Kur’an Kelimelerinin Anahtarı Mucemül Müfehres Tercümesi*, s.390.

¹¹¹ Al-i İmran, 3/75.

¹¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 284.

¹¹³ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur’an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 310.

¹¹⁴ Araf, 7/159.

¹¹⁵ Hadid, 57/27.

Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte büyük lütf budur. Bunlar Adn cennetlerine girerler."¹¹⁶

Sahih olan görüşe göre bu ümmetin her üç grubu da cennete girecektir. Ayetler buyruğunca ümmet şuuru içerisinde, hakkı kabul edip hakka ittiba, Rasûlullah'ın tebliğini ifa konusunda ifrat veya tefrite kaçmadan orta yolda gitmek şiarımız olmalıdır.

Konu ile ilgili bir diğer ayette(doğru yolun) ne olduğunu ve bunda uzaklaştıran sebepleri açıklayan âyettir.

"...*Kuşkusuz o dosdoğru yol'dan sapmıştır*"¹¹⁷ın anlamı, önce doğru yol'u bulmuşken, sonra onu yitirmiş ve helâk yollarına girmiştir, demektir.

'Seva es-Sebil'in anlamını vasat yol, ana yol, dosdoğru yol şeklinde tercüme etsek bile karşılığını tamamen vermiş olmayız. Bu yüzden ben Meâlde aynen bıraktım. 'Seva es-Sebil' kişiye tüm güçlerini, yeteneklerini ve melekelerini geliştirme imkânı veren; özlemlerini, arzularını, duygularını, bedeninin ve ruhunun isteklerini uygun şekilde gideren ve doyuran; başka insanlarla çok yönlü karmaşık ilişkilerini dengede tutabilmesi için kendisini doğruya götüren; tabîî kaynakları eşit derecede kendisinin ve insanlığın iyiliği için kullanma ve değerlendirmede, bireysel ve toplumsal hayatında onu yönlendiren hayat tarzıdır. Kısaca, bireyin ve toplumun manevî, ahlâkî, sosyal, fizikî, ekonomik, siyasal ve uluslararası sorunlarını doğru, düzgün, sağlam ve adaletli biçimde çözmesini sağlayan hayat tarzıdır.¹¹⁸

İnsanın, insanî sorunların hepsini izafî önemlerini ölçüp tartacak ve önündeki farklı yollar arasında yargıda bulunacak şekilde kavrayamayacağından, sınırlı güçleri ve zekâsıyla bu sorunları tek başına çözemeyeceği açıktır. Bu yüzden, ne zaman kendisi için hayatına bir yol çizmeye çalışmışsa, kendisi, tüm iş ve sorunlarını karmakarışık edip, her yerde kaos meydana getirmiştir. Çünkü insan dar görüşüyle pek çok ihtiyacın içinden temel bir ihtiyaca, pek çok sorundan tek bir soruna öylesine dalar ki, diğerlerini görmez ve bilerek veya bilmeyerek ihmal eder.

İşler bu durumda katlanılmaz hale gelince, ihmal edilmiş bulunan ihtiyaç ve sorunlardan biri insanı yakalar böylece hayat bir uçtan diğerine koşmaya devam eder ve çizdiği tüm yollar bir uçtan diğerine yanlış yönlerde gittiğinden insan dengeli orta yolu, yani Doğru Yol'u hiçbir zaman bulamaz.

Kur'an'da "*Seva es-Sebil*" ve "*sırat-ı mustakim*", doğru yol olarak nitelenmiştir.¹¹⁹ Yukarıda da belirtildiği gibi, insan kendisini sayısız yanlış ve eğri yolların çukurlarından kurtarıp götüreceği doğru yolu çizemez; bu bakımdan Allah büyük lütfuyla insanlığa doğru yolu

¹¹⁶ Fâtır, 35/32-33.

¹¹⁷ Mâide, 5/12.

¹¹⁸ Mevdûdi, *Tefhimül Kur'an*, I, 163.

¹¹⁹ Rağıp el İsfahani, *Müfredat*, s.258.

göstermek için düzenlemelerde bulunmuştur. İnsanlığı doğru yola, dünyada ve ahiret'te gerçek başarıya iletmek için rasûllerini hidayet'le göndermiştir. Kim bu yolu yitirirse burada yanlış düşecek ve yanlış davranacak, dolayısıyla kaçınılmaz olarak âhiret'te de Cehennem'e gidecektir. Çünkü bütün yanlış yollar Cehennem'e çıkar.

Yüce Allah haddi aşmayan, orta yolu tutan ve bu yoldan ayrılmayanları müjdeler. *“Allah rızasına uyanları bununla kurtuluş yollarına ulaştırır ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Onları dosdoğru yola iletir.”*¹²⁰

D. TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLER

Sûre'de müslüman toplum kendilerinden önce gelenlerin yanılırları karşısında uyarılmaktadır. Ahidlerini bozan, batıl yollara sapan, korkaklık ve gevşeklik gösteren Yahudi ve Hıristiyanları kötü örnekten sakınmaları gereği vurgulanmıştır. Ayrıca Yahudi ve Hıristiyan toplum da tuttukları yanlış yol ve İslâmî kabul etme konusunda uyarılmaktadır.¹²¹

Ehl-i kitap ve onların yanlış tutum ve uygulamaları konusunda Peygamberimize de bir takım uyarılar yapılmış, onlar hakkında hüküm verme veya yüz çevirme konusunda muhayyer bırakılmıştır.¹²² Muhayyer kılınmasının sebebi olarak ta zaten onların kutsal kitaplarında bu hükümlerin bulunmasıdır. Şayet hüküm verecekse de adaletinden şüphe olmayan Peygamberimizin adaletle hükmetmesi tekit edilmiştir.¹²³

Müteakip ayette İsrailoğullarının kendilerine gönderilen kutsal kitabı arkalarına atıp, inanmadıkları bir peygamberden “recm”le ilgili hüküm sormalarını imanla bağdaşmayan, samimiyetten uzak, kişisel heva ve heveslerini ilahi hükme tercih eden bir millet olmalarını beyan etmiştir. Böylece toplum karakterlerini de açıklamıştır.

Şayet Yüce Allah dileseydi insanları bir tek ümmet olarak yaratırdı. İnsanların milletler halinde yaratılmasının sebebi ise ¹²⁴bize verdikleri ile bizleri denemektir.¹²⁵ Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenleri; İşte onlar kafirlerdir!, İşte onlar fasıklardır!, İşte onlar zalimlerdir! Diyerek milletleri, toplumları Hakka, Hakkaniyete ve Kur'an'a, O'nunla amel etmeye çağırılmaktadır.¹²⁶

Mâide sûresin'de 82-85. ayetler toplumların genel karakterlerine dikkat çekerek, toplumsal hareketleri analiz ediyor. Müslüman Hıristiyan ve Yahudi toplumları arasındaki sosyal ilişkiler incelenmiştir. Müslümanlara karşı oluşmuş iki cephe vardır. Bunlardan birincisi Yahudi

¹²⁰ Mâide, 5/16.

¹²¹ Mevdûdî, *Tefhimül Kur'an*, I, 446.

¹²² Mâide, 5/42.

¹²³ Razî, *Tefsîru'l-Kebir*, IX, 97.

¹²⁴ Mâide, 5/48.

¹²⁵ Taberî, *Taberî Tefsîri*, III, 304; Razî, *Tefsîri Kebir*, IX, 97.

¹²⁶ Kutup, *Fizilâl İl Kur'an*, IV, 264.

ve müşriklerin olumsuz yaklaşımları, ikincisi Hıristiyanların daha ılımlı, ön yargıdan uzak yaklaşımları. Hıristiyanların bu şekilde olumlu yaklaşımlarının sebebi olarak onların içinde bulunan insafı, büyüklük taslamayan keşiş ve rahiplerin bulunması Yahudilere nazaran dostane yaklaşımlarını sağlamıştır. Yahudiler ise her fırsatta bir sorun çıkararak veya müşriklerle iş birliği yaparak türlü fitne kapıları açmışlardır.

Kısaca bu ayetlerde inanan toplumla inanmayan toplum arasında davranış farklılıkları dikkat çekicidir. Davranışlardan hareketle toplumsal karakterlerin analizi ve bu konuda temkinli olmaya bir çağrı yapılmıştır.

1-) Her şeyden önce toplumlar arasındaki ilişkilerde barışın esas alındığını görüyoruz.

İkinci ayette, Haram Aylar'da savaşmanın haram kılınmasının sebebi insanlara barış içinde yaşamak eğitiminin verilmesi olabilir.¹²⁷ Yüce dinimiz milletler arası ilişkilerde barışı esas alarak her türlü haksızlık, bozgunculuk ve tahakkümü yasaklamıştır.¹²⁸ Bununla birlikte savaşın bir vakıa olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Kamu vicdanının oluşmasında ve yılın üçte birinde insanların savaş karşıtı düşünce ve duygularla yaşamasında yeryüzü barışının sağlanmasında bu hükmün katkısının ne kadar büyük olduğunu açıkça görebiliriz.¹³⁰

2-) Savaş kaçınılmaz olduğunda uygun cezaların verilmesi:

*“Allah'a ve Peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıktan aşağılayıcı cezadır, Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna. Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”*¹³¹

Tefsirlerde bu âyetlerin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler vardır. Buhârî ve Müslim'in naklettikleri bir hadise göre Ukül ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Medine'ye gelerek müslüman olmuşlar, daha sonra da Hz. Peygamber'e buranın havası kendilerine iyi gelmediği için hastalandıklarını bildirmişlerdi. Râsûlullah da onları zekât olarak toplanmış olan beytülmâl develerinin otlatıldığı yere gönderdi; beslenme ve tedavi maksadıyla develerden yararlanmalarını tavsiye etti. Onlar da Hz. Peygamber'in tavsiyelerini uyguladılar. Fakat bir süre sonra sağlıklarına kavuşunca İslâm'dan dönerek çobanı ağır işkencelerle öldürdüler, develeri de sürüp götürdüler. Hz. Peygamber olayı haber alınca arkalarından adam gönderip onları yakalattı

¹²⁷ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, II, 207.

¹²⁸ Bakara, 2/205; Kasas, 28/83.

¹²⁹ Bakara, 2/30,251.

¹³⁰ Hüseyin Algül, *Haram Aylar*, DİA, XVI, 105.

¹³¹ Bakara, 33-34.

ve çobana yaptıklarının kısas yoluyla kendilerine uygulanmasını emretti¹³² Olay üzerine bu âyetler inmiş, Allah ve Rasûlü'ne isyan edip onların buyruklarına karşı savaş açan ve yeryüzünde fesad çıkarıcıların cezalarının âyette açıklandığı üzere olduğunu bildirerek Hz. Peygamber'in verdiği cezayı kaldırmıştır.

Yahudiler Hz. Peygamber'le yapmış oldukları anlaşmaları sürekli olarak bozmuşlar ve düşmanla iş birliği yaparak müşrikleri müslümanların aleyhine kışkırtmışlardı. Onların bu hareketleri Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş kabul edilmiş ve âyette geçtiği şekilde cezalandırılmışlardır.¹³³ Nitekim Medine yahudilerinden Nadîroğullan, hicretin 4. yılında anlaşmaları bozarak Hz, Peygamber'e suikast hazırladıkları için yurtlarından sürülmüş; 5. yılında İse Ahzâb Savaşı'nda düşmanla iş birliği yapan Kurayzaoğulları'nın erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları esir edilmiştir.¹³⁴

Nitekim İsrâiloğullarıyla ilgili olan bir önceki âyetle haksız yere bir kişinin öldürülmesini bütün insanların öldürülmesi gibi telakki ederek öldürme olayını insanlığa karşı işlenmiş suç sayan Kur'an bu âyetlerde de silâhlı eşkıyalığı ve yol kesiciliği, halkın huzurunu kaçırdığı ve düzeni bozduğu için, devlete (Allah ve Rasûlüne) karşı işlenmiş büyük bir suç olarak görmüş ve caydırıcı cezalar getirmiştir.

Allah ve Rasûlü'ne savaş açanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarıcılardan maksat, insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunanlardır. Allah ve Rasûlü'nün koyduğu ilkelere karşı düşmanca tavır alıp meşru nizama karşı çıkan; hırsızlık, eşkıyalık ve kanunsuzluk yapanlardır. Yol kesip insanlara korku salan, halkın emniyet ve asayişini bozup canlarına, mallarına veya namuslarına tecavüz eden şahıslar veya fiilleri örgütlenerek yapanlardır. Âyette kullanılan kelimededen hareketle İslâm hukukunda bu suç "hırâbe" olarak adlandırılmıştır.¹³⁵ Bunlar gayri müslimlerden olabileceği gibi müslümanlardan da olabilir. Fesad çıkarılan yerden maksat ise İslâm devletinin hükümran olduğu yurt veya yönetimiyle anlaşma yaptığı ülkelerdir. İslâm, getirmiş olduğu inanç ve ahlâk sistemine karşı düşmanca tavır almaya müsaade etmediği gibi yeryüzünde fesad çıkararak gerek çevrenin gerekse meşru devlet düzeninin bozulmasına da izin vermez. Zira o, sadece insanların değil, aynı zamanda çevrenin ve ekolojik dengenin de korunmasını, böylece insanların huzurlu ve mutlu bir hayat yaşayabilmelerini hedefler.

Sürgünü hapis cezası olarak yorumlayanlar da vardır. Onlara göre eşkıyayı yaşadığı belde veya ülkeden uzaklaştırmak şeklinde sürgün etmek çare değildir. Çünkü eşkıya sürgün edildiği

¹³² Buhârî, "Tefsir", 5; "Diyât", 22; Müslim, "Kasâme", 9.

¹³³ Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, XI, 214; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 514.

¹³⁴ İbn Sâ'd, *Tabâkât*, II, 57-59,74-78.

¹³⁵ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", DİA, XI, 463-466; "Yol Kesme", İFAV Ans., IV, 499..

yerde de aynı terörü yapıp oradaki insanları da huzursuz edebilir. Yurt dışına, gayri müslim bir ülkeye sürgün edilmesi ise başka problemlere yol açabilir. Bu sebeple böyle terör havası estirip insanları huzursuz eden kimseleri hapsedmek daha uygundur. Bu durumda suçlu serbest hareket edemeyeceği için sanki dünyadan sürgün edilmiş gibi olur Suçluların “buldukları yerden sürgün edilmeleri” dünyadan sürülmeleri anlamını içermez; bunu hapis cezası olarak anlamak daha uygundur.

Bu âyetleri geleneksel tefsirlerden tamamen farklı olarak “eşkıyanın gücünü yok etmek” şeklinde mecaz anlamına göre yorumlayanlar da vardır. Bu yorumun sahibi olan Muhammed Esed'e göre gramer açısından 33. âyetteki “öldürülme, asılma, kesilme, sürülme” mânalarına gelen fiiller geleneksel tefsirlerde belirtilen hükümlerin çıkarılmasına elvermez. Ayrıca âyet şer'î bir hüküm olarak alındığı takdirde suçluların yeryüzünden sürülmeleri de problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı müfessirler Esed'in ifadesiyle, âyette geçen bütün ifadeleri tam anlamıyla dikkate alan tek yorum şöyle özetlenebilir: “Onların ahlâkî yükümlülüklerine düşmanlıkları, bütün dinî/mânevî değerlerini kaybetmelerine yol açar ve sonuçta düştükleri uyumsuzluk ve sapıklık, aralarında dünyevî kazanç ve güç uğruna hiç bitmeyen bir çatışmayı teşvik eder; birbirlerinden çok sayıda insan öldürürler ve birbirlerine büyük ölçüde işkence eder ve sakat bırakırlar ve sonuçta bütün bir toplum silinip gider veya Kur'an'ın belirttiği gibi, yeryüzünden sürülürler.”¹³⁶

¹³⁶ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, I, 195.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL VE TOPLUMSAL KURALLARIN DEĞERLENDİRMESİ

A. FITRATA UYGUNLUĞU

1.HELALLER VE HARAMLAR

Mâide sûresinin başında helaller ve haramlar belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yeryüzündeki bütün imkânların insanlık için yaratılmış¹ göklerde ve yerde ne varsa hepsinin İnsanın emrine verilmiş olduğu bildirilmiş² bu sebeple İslâmiyet'te bu konudaki temel kuralın, aksi yönde delil bulunmadığı sürece helâllik olduğu anlayışı İslâm bilginlerinin çoğunluğunca benimsenmiştir.

Gerçekten de Kur'ân-ı Kerîm'de, yenmesi helâl olan etlerin ayrı ayrı belirtilmesi yönüne gidilmemiş, Allah'ın nimetlerini hatırlatmak ve müslümana yaraşan şeylerin yenmesi gerektiğini vurgulamak üzere “*iyi ve temiz şeylerin helâl kılındığı*” ifadeleri ile yetinilmiştir³. Bu cümleden olmak üzere 1. âyette yenmesi mûtat olan koyun, deve ve sığır gibi türlere (behîmetü'l-en'âm) işaret edilmiştir.

Kur'ân'da yiyecekler konusunda haramlıkla ilgili açıklamaların ortak noktası ise “habâis” (pis ve iğrenç) şeylerin yenmemesi hükmüdür. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin alınmaması İslâm'ın genel ilkelerindedir.⁴

Hız. Peygamber'in sünneti, Kur'ân-ı Kerîm'deki bu yasaklamaları teyit eden ifadelerin yanı sıra, “pis ve iğrenç” şeylerin özelliklerine ilişkin açıklamalar da içermektedir. Hayvanların etleriyle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'in, getirmiş olduğu sınırlamalar incelendiğinde bunların, mükellefleri bazı nimetlerden mahrum bırakarak cezalandırma yahut bazı yiyeceklere kutsallık verme amacına yönelik olmadığı, temel amacın müslümanları insana yaraşır davranışlara yöneltme, onların yararlarını gözetme ve onlardan zararı savma olduğu görülür. Bu konudaki yasakların her birinde -iyi bir tetkik sonunda kavranabilecek- birçok hikmetin bulunduğu söylenebilir. Bu yasakların her şeyden önce müslümanlara, onları diğer dinlerin mensuplarından ayırt edici özellikler sağladığı bir gerçektir. Fakat bütün bunların ötesinde, ilâhî buyruk ve yasaklar, Allah'ın iradesine canı gönülden boyun eğenleri diğerlerinden ayırt eden bir sınav oluşturma hikmet ve amacında birleşir. İslâm bilginleri, belirtilen amaç ve ilkeler

¹ Bakara, 2/29.

² Câsiye, 45/13.

³ Bakara, 2/172; Mâide, 5/4; A'râf, 7/32.

⁴ Bakara, 2/195.

ışığında ictehad ederek hangi hayvanların etinin helâl veya haram olduğunu ya tek tek veya gruplandırarak belirlemeye çalışmışlardır.

Tabiatın ve sağlam fitratın hoşlandığı bütün tayyîbat (hoş ve güzel şeyler) helal kılındı. Allah'ın tekliflerinin dayanağı da kulların iyilikleri ve menfaatleridir.⁵

Helaller ve haramları açıklamaya devam eden ayetlerde⁶Allahtan başkası adına kesilen...dikili taşlar üzerine boğazlanan (hayvanlar) ve fal oklarıyla kısmet aramanın haramlığı konusunda bunların (Tayyib veya habis) olması şartının ötesinde ahlak ve inanç noktasında sınırlar çizilmiştir.⁷ İman ve ahlâk ta fitraten var olan iki unsurdur.

2. KİŞİSEL ZAFİYETLERLE MÜCADELE

Korku, Öfke, İki Yüzlülük ve Kıskançlıkla Mücadele

*“..Bugün kâfirler, sizin dininizden ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayınız, benden korkunuz...”*⁸ Âyetin bu kısmı kâfirlerin, müslümanların dini olan İslâm'a karşı nasıl bir tavır içinde olduklarını ve mücadele verdiklerim gündeme taşımaktadır. Kâfirler müslümanların dinini yok etmek için çalışıyorlardı. İnkârcıların teşebbüsleri Kur'ân'ın son âyeti gelinceye kadar devam etti. Fakat Mekke'nin fethinden sonra onların ümitleri suya düştü ve Allah artık onlardan korkmanın bir anlamı kalmadığını belirtti.

Böylece Allah sosyal güçsüzlüğün insanda bir korku meydana getirmesini doğal görmektedir. Siyasî, sosyal ve ekonomik gücü olmayan toplumlar, dinlerini muhafaza etme konusunda korku taşıyacaklardır. Dinin korunabilmesi için, yukarıda sıralanan alanlarda güçlü olmak gerekiyor. Dinin kendi içeriği sağlam ve güçlü olabilir; ama onun hayattaki iş birliğinin gücü, yukarıdaki güçlere bağlıdır. Siyasî, sosyal ve ekonomik gücü zayıf olan toplumlar dinlerini korumada güçlük çekeceklerdir.

Kâfirlerin ümidini kestirecek kadar yukarıda belirlenen alanlarda yılmadan müslümanların çalışması zorunludur. Güçlü insanın gönlünde korku olmaz.

Korku zayıf insanın gönlünde meydana gelen bir olgudur. Onun için kâfirin İslâm'ı yok etmekten ümidinin kesilmesi, müslümanların gönüllerinden korkunun çıkmasını temin etmiştir. Artık o gönülde Allah korkusundan başka bir korkuya yer yoktur. Demek ki siyasî ve ekonomik bakımdan güçsüz olan toplumlardaki fertlerin

⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 146.

⁶ Mâide, 5/3.

⁷ Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*, I, 452.

⁸ Mâide, 5/3.

gönüllerinde Allah korkusunun yanında kâfir denen düşmanların korkusu vardır. Bu korku ilâhî korkuyu azaltmaktadır.

Neden et gıdası ve fal oklarıyla kısmet aramanın açıklandığı bir âyetin içinde böyle bir bölüm yer almaktadır? Bunun cevabını verirken haram lokma ile kumar, toplumsal erdemi, asaleti alıp götürdüğü için toplumu zayıflatmaktadır. Haram lokma ile kumar toplumun ahlâk, siyaset, ekonomik ve sosyal ilişkiler bakımından zayıflamasına sebep olmaktadır. Haram lokma ve kumar zayıflığa, zayıflık da korkuya götürmektedir. Allah bu ilişkiyi kurmak için birbirinden farklı görünen konuları bir arada zikretmektedir.

Hız. Adem'in oğulları Habil ve Kabil arasında geçen kıssanın anlatıldığı ayetlerde Kabil'in kıskançlık ve öfke nöbetiyle kardeşini öldürmesi akabinde pişmanlıklar içinde ve çaresiz kalışı o kadar eşsiz ifade edilir ki bu durum, kişisel zafiyetlerine yenik düşüp, suç işleyip hüsrana uğrayan herkes için ibret olmuştur.

Sûrede, nifak ve iki yüzlülükle de mücadele edildiğini görüyoruz.⁹Münafıkların kişisel menfaatleri her şeyin üstünde görmeleri hatta bu konuda dinî değerleri bile hiçe saymaları, kötülük ve düşmanlık konusunda işbirlikçi tavırları ve bütün bu saklamaya çalıştıkları şeylerin Yüce yaratıcı tarafından malum olduğunun ifade edilmesi “Kalbinde hastalık bulunanların” davranışlarının ve ahlaki yapılarının ne kadar bozuk olduğunu göstermektedir.

Hız Musa ve kavmi arasında geçen olayları anlatan kıssa da gerçekten kişisel zafiyetleri ve hastalıkların topluma yansımaları şeklindedir. Nimetin inkârı, tembellik ve gevşeklik gösterme büyük bir hastalıktır. Sadece bu mu? Kendilerine açık bir zafer ve müjde verilmişken işi serkeşliğe ve baş kaldırmaya kadar götürüp¹⁰, Allah'ın vaat ettiği nimetten mahrum kalırlar¹¹. Toplumsal erdem ve düzgün yaşam adına bu kıssa Ashabi Kiramî: “Ey Allah'ın elçisi! Biz sana İsrailoğullarının Musa'ya dediği gibi sen ve Rabbin gidin beraber savaşın, doğrusu biz burada oturacağız, demeyiz. Fakat sen ve Rabbin gidin beraber savaşın, biz de sizinle birlikte savaşacağız deriz.¹² Şeklinde ki söylemlerini Bedir savaşında eyleme dönüştürerek vaat ettiği zaferi nasip ve müyesser eylemiştir.

⁹ Mâide, 5/52,61.

¹⁰ Mâide, 5/22,24.

¹¹ Mâide, 5/26.

¹² Buhari, Tefsir, 5, 4.

B. SÜREKLİLİK GÖSTERMESİ

İslamî dinamizm bizzat Kur'ân'da, Kur'ân'daki dinamizm ise sûrelerde, Âyet ve hükümlerde bulunmaktadır. “Süreklilik ve İlahi kaynağa bağlı değişme” İslam'ın iki büyük hayati özelliğidir. Bu hayati özellikler hem vahyin bildirdiği hakikatlerin değişmezliğini sağlar hem de dinin asılsız geleneklere boğulmasını önler. Kur'ân'ın ve İslam'ın bu eşsiz özelliğini farklı örneklerle Mâide 'sûresin 'de de görmekteyiz.

Mâide Sûresinde bu belgelerin tümü, müslüman toplumdaki reel duruma ve Medine'de İslâm öncesinde mevcut olan çeşitli koşullara işaret etmekte ve aynı zamanda, müslümanlar ile yahudiler arasında belirli ilişkilerin olup olamayacağı meselesine ilişkin kesin bir görüş bulunmadığını göstermektedir. Buradaki Âyetlerde tamamen yahudilerden bahsedildiği, Hıristiyanlarla ilgili olaylardan ise söz edilmediği dikkat çekiyor. Ancak buradaki naslar, hem yahudileri hem de Hıristiyanları kapsar. Zira burada, müslümanlar ile kitap ehli ve (ilerde geleceği üzere) müşrikler de dâhil olmak üzere diğer cemaatler arasında, sürekli bir anlayış, sürekli bir ilişki ve sürekli bir davranış biçimi tesis edilmektedir. Gerçi peygamber döneminde, Hıristiyanların müslümanlara karşı tutumları, yahudilerin tutumlarından farklıydı. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir başka Âyette bu farklılık şöyle dile getiriliyor: “*İnsanlar arasında müminlerin en yaman düşmanı olarak yahudileri ve (Allah'a) ortak koşanları bulacaksınız. İnananlara sevgice ve en yakın olanları ise, 'Biz Hıristiyan'ız' diyenleri bulacaksınız.*”¹³ O günlerdeki bu tutum farklılığına karşın buradaki Âyette, yahudiler ile Hıristiyanlar aynı kategoriye sokulmaktadır. Nitekim bir sonraki Âyette de onlar ile kafirler yine aynı kategoriye sokulacaktır. Bu durum, dostluk ve anlaşma bağlamındadır. Zira bu meselede, temel bir prensip söz konusudur. Bu da, müslümanın ancak müslümanla dost olabileceği, müslümanla anlaşabileceğidir. Müslüman sadece ve sadece Allah'ı, peygamberi ve müslüman cemaati dost bilmelidir. Bu konuda, diğer gruplar, müslümanlara karşı takındıkları tutumlarda farklılık olsa da neticede tümü aynı kategoridedir.

Müslüman toplum için bu konuda böylesine kesinkes ve son derece net bir kural koyan Allah'ın ilmi, sadece Râsulullah'ın yaşadığı dönemi ve o dönemdeki konjonktürel durumları değil, tüm zamanları kuşatır niteliktedir. Tarihte, daha sonra yeryüzünün pek

¹³ Mâide, 5/82.

çok yerinde yaşanan olaylar, İslâm'a ve müslümanlara düşmanlık konusunda Hıristiyanların da, yahudilerden aşağı kalmadıklarını göstermiştir. İslâm'ı hoşgörülle karşılayan Arap ve Mısır Hıristiyanlarını bir yana bırakırsak, batıdaki Hıristiyan camiasının, tarih boyunca bu dine karşı kin ve düşmanlık güttüklerini, -yahudilerin her zaman kurdukları komplolardan, açtıkları savaşlardan- hiç de farklılık arz etmeyecek biçimde onların da İslâm'a karşı savaştıklarını, komplolar hazırladıklarını görüyoruz. Kralları müslüman muhacirlere ve İslâm'a kucak açan Habeşistanlıların bile, çok geçmeden, yahudileri hiç de aratmayacak biçimde, İslâm'a ve müslümanlara karşı amansız bir savaş başlattıklarını görüyoruz.

C. EĞİTİCİ OLMASI

Sûre kapsamında bireyin kendisi, ailesi ve toplumsal hayatı konusunda açık ve net bir eğitim verilmiştir. Vasiyetler ve hukuki alanda eğitimle ilgili olarak şu tarihi olay dikkat çekicidir. Benü Sehm'den bir kişi, Temimüd'-Dari ve Adiy İbnu Bedda ile birlikte yola çıktı. Es-Sehmi, hiç Müslüman bulunmayan bir yerde vefat etti. Terekesini Temin ve Adiy getirdiler. Ancak (Sehmi'nin yakınları vasiyette adı geçen) gümüş işlemeli bir kabı (teslim edilen mallar arasında) bulamadılar. (Şikâyet üzerine) Rasûlullah (sav) bu hususta ikisine (Temin ve Adiy'e) yemin ettirdi. Sonra kap Mekke'de bulundu. Kabın yanlarında bulunduğu kişiler: "Biz bunu Temin ve Adiy'den aldık" diye yemin ettiler. Sehmi'nin yakınlarından iki kişi de kalkıp Allah'a yemin ederek: "Bizim şahitliğimiz o ikisinin şahadetinden daha doğrudur, kap da arkadaşımıza aittir" dediler. İbnu Abbas der ki şu Âyet bunlar hakkında nazil oldu: "Ey iman edenler! Ölüm birinize geldiği zaman vasiyet ederken içinizden iki adil kimseyi, şayet yoklukta olup başınıza da ölüm musibeti gelmişse, namazdan sonra alıkoyacağınız, -şüpheleniyorsanız, "Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin eden- sizden olmayan iki kişiyi şahit tutun. Eğer bu şahitlerin günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa ölene kadar yakın hak sahibi diğer kişi bunların yerine geçer.¹⁴

"Bizim şahitliğimiz ikisinininkinden de daha doğrudur, biz aşırı gitmedik, yoksa şüphesiz zulmedenlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler.¹⁵ Bu, şahitliği gerektiği gibi

¹⁴ Buhari, Vesaya 35; Tirmizi, Tefsir, Mâide (3062); Ebu Davud, Akdiye 19, (3606).

¹⁵ Mâide, 5/107.

yapmalarını veya yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmesinden korkmalarını daha iyi sağlar. Allah'tan sakının, dinleyin, Allah fasık kimselere yol göstermez"¹⁶

Müslümanlara sosyal yaşamlarında kimi? Niçin dost edinecekleri eğitiminin verilmesi de dikkat çekicidir. "*Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılan, zekât veren, rükua varan müminlerdir.*"¹⁷ Âyet bu şekilde kesin ifadelidir. Bir demagojiye ve teville imkân bırakmamaktadır. İslâmî hareketin ya da İslâm düşüncesinin cıvıklaştırılmasına fırsat vermemektedir. Kimlerin dost edinileceği açıklanırken de bir taraftan iman, bir diğer taraftan da ibadet eğitimi verilmektedir. Görüyoruz ki Kur'an da olduğu gibi Mâide Sûresi'nde de insan ve toplumun eğitimi bütünlük arzeden komple bir eğitimidir.

Gerçekte işin böyle olması zorunludur. Çünkü sorun dediğimiz gibi özünde inanç sorunudur, bu inanca göre hareket etme sorunudur. Dostluğun bütünüyle Allah'a özgü olması için, mutlak anlamda O'na güvenilmesi için, "din" olarak İslâm'ın benimsenmesi için, sorunun müslüman saf ile İslâm'ı din edinmeyen, onu hayat düzeni olarak benimsemeyen, diğer sıfatların ayrılığı sorunu olarak algılanması için ve İslâmî hareket, ciddiyet ve düzen bulunması için. Biricik önderlikten ve yegâne sancaktan başka kimsenin dostluğu söz konusu değildir. Mümin topluluktan başkasıyla yardımlaşma mümkün değildir. Çünkü İslâm'ın hayat düzeninde işbirliği, inançtan kaynaklanmaktadır.

İslâm'ın sırf isimden ibaret olmaması, bir arma ve sembol olarak kalmaması, dille söylenen bir kelimedenden, nesilden nesile geçen bir kültür mirasından ya da herhangi bir bölgede oturanlara özgü bir sıfattan ibaret olmaması için, Âyetin akışı müminlerin belli başlı karakteristik özelliklerini de açıklamaktadır.

Belirgin sıfatlarından biri "namaz" kılmaktır. Sırf eda etmek değil namaz kılmaktan, eksiksiz eda edilmesi kastedilmektedir. Bu şekilde kılmaktan, yüce Allah'ın şu Âyette belirlediği sonuçlar doğmaktadır. "*Kuşkusuz namaz, insanı kötülükten ve çirkin şeyleri yapmaktan alıkoyar.*"¹⁸ Kıldırdığı namaz kişiyi kötülükten ve çirkin şeyleri yapmaktan alıkoymuyorsa bu, namaz dosdoğru kılınmamış demektir. Çünkü şayet Allah'ın söylediği şekilde kılınmış olsaydı, kuşkusuz onu bunlardan alıkoyardı.

¹⁶ Mâide, 5/106-108.

¹⁷ Mâide, 5/55.

¹⁸ Ankebût, 29/45.

Bir diğ er sıfatları da “zekât” vermektir. Yani gönül hoşnutluğu ve isteğiyle Allah’ın emrine itaat etmek ve O’na yaklaşmak amacıyla malın hakkını vermektir. Kuşkusuz zekât yalnızca mâli bir vergi değildir. O, aynı zamanda ibrettir de. Ya da ibadettir. Bu da bir tarzda değişik hedefleri gözet en İslâm düzeninin belirgin bir özelliğidir. Bir hedefi gerçekleştirirken, birkaç hedefi göz ardı eden yeryüzü düzenlerinin hiçbiri böyle değildir.

Toplumun durumunu düzeltmek için, uygar anlamda ve malın vergisini toplamak veya devlet adına, ya da halk adına yahut herhangi bir yeryüzü mercii adına zenginlerden alıp fakirlere vermek yeterli değildir. Bu haliyle sadece bir tek hedef gerçekleştirilmiş olur; ihtiyaç sahiplerine mal ulaştırmak.

Zekât ismi ve anlamı, amacını belirlemektir. Her şeyden önce zekât, temizlik ve gelişmedir. Allah’a yönelik bir kulluk şekli olmakla ve beraberinde fakir kardeşlerine karşı insana güzel duygular ilham ettirmekle, vicdan temizliğini sağlamaktadır. Allah için açılan bir kulluk olmasından dolayı, bu eylemi gerçekleştiren ahirette güzel bir mükâfat alma ümidini doğurmaktadır. Bereketle ve bereketli ekonomik düzenle, malının dünya hayatında artacağını ummasını sağladığı gibi. Sonra, zekâtı alan fakirlerin gönüllerinde güzel duygular uyandırır. Zenginlerin mallarında kendileri için bir hak belirlemekle yüce Allah’ın, kendilerine lütfettiğini anlarlar. Artık zengin kardeşlerine karşı kin ve çekemezlik duygularına kapılamazlar. Bununla beraber İslâm düzeninde zenginlerin helal yollarla mal kazandığını, maldan paylarına düşeni toplarken hiç kimseye haksızlık etmediklerini de hatırlatalım. Son olarak bu hoşnut, iyi, güzel atmosferde; zekât, temizlik ve gelişme atmosferinde malî bir vergiyi de yerine getirmiş oluyor.

Zekât vermek, müminlerin hayatî işlerde Allah’ın şeriatına uyduklarını gösteren en belirgin özelliklerinden biridir. Bu, aynı zamanda her işlerinde, yüce Allah’ın otoritesini kabul ettiklerini de göstermektedir. İşte İslâm budur.

“...*Rükûa varan müminler...*”¹⁹ Bu onların karakteristik durumudur. Sanki sürekli olarak asıl durumları budur. Bu nedenle, “namaz kılanlar” sıfatıyla yetinilmemektedir. Bu yeni özellik, daha genel ve daha kapsayıcı bir özelliktir. Çünkü bu gönüllerde sürekli

¹⁹ Mâide, 5/55.

durumları buymuş gibi bir düşünce uyandırıyor. Onların en belirgin özellikleri ve onunla tanındıkları bu özelliştir.

Yüce Allah, kendisine güvenmelerine, O'na sığınmalarına, sırasıyla yalnızca O'na, peygamberine ve müminlere dost olmalarına ve tamamen Allah için oluşmuş saffin dışında tüm saflardan bütünüyle ayrılmalarına karşılık, müminlere yardım ve galibiyet vaad etmektedir.

*“Kim Allah'ı, peygamberi ve müminleri dost edinirse bilsin ki, galip gelecek olanlar, yalnız Allah'ın tarafını tutanların grubudur.”*²⁰ Bu galibiyet sözü, imandan kaynaklanan bir kuralın açıklanmasından sonra yer almaktadır. Bu kural Allah'a, peygamberine ve müminlere yönelik dostluktur. Ayrıca bu, yahudi ve Hıristiyanları dost edinmemeye, bunun müslüman saftan ayrılıp yahudi ve Hıristiyanların safına katılmak olduğuna, aynı zamanda dinden dönmek anlamına geldiğine ilişkin bir uyarıdır.

Aynı şekilde Yüce Allah, kalplerini sağlamlaştırmak, onları karşılıklarına çıkan engellerden kurtarmak için, müslümanlara galibiyet vaad etmektedir. Bunlar çoğu zaman son derece çürük engellerdir. Sonuçtan emin olunca, sıkıntıları aşma ve zorlukları atlama konusunda kalpleri daha bir güçlenir. Allah'ın müslüman ümmete vaad ettiği galibiyetin, kendi elleriyle gerçekleşmesini isterler. Böylece bu uğurda yaptıkları cihadın, Allah'ın dinini yeryüzüne yerleştirmenin ve bu yerleştirmenin doğurduğu sonuçların mükâfatını hak etmiş olurlar.

Bu âyetin burada yer alması, o günkü müslüman kitlenin durumunu ve Allah'ın taraftarlarının oluşturduğu grubun galip geleceğine ilişkin kuralın hatırlatılması gibi müjdelere ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Sonuçta zaman ve mekânla bir ilişkisi bulunmayan şu kuralı öğrenmiş oluyoruz. Bu kuralın, Allah'ın değişmez yasalarından biri olmasıyla güven duyuyoruz. Kimi çarpışmalarda ve bazı konumlarda mümin topluluk bozguna uğramış olsa da, durum değişmeyecektir. Hiçbir zaman değişmeyen yasa; Allah'ın hizbini (taraftarlarını) oluşturanların galip olacaklarıdır. Kuşkusuz Allah'ın kesin vaadi, yolun kimi aşamalarında beliren durumlardan daha doğrudur. Allah'ı, peygamberi ve müminleri dost edinmek, yolun sonunda Allah'ın vaadinin yerine gelmesine bir araç konumundadır.

²⁰ Mâide, 5/56.

Kur’ân’ın sunuş tarzı, müminleri inançlarına karşı çıkan Kitap Ehli ve müşriklerin dostluğundan alıkoymak ve bu imana dayalı kuralı, vicdanlarına, duygu ve akıllarına yerleştirmek için, İslâm düşüncesinde ve İslâmî harekette, bu kuralın önemine işaret eden çeşitli yöntemlere başvurmuştur.

İnsanları sırat-ı müstagîm’e götürecek selamet yollarının öğretilmesi:

*“Ey kitap ehli! Muhakkak kitaptan gizlediklerinizin pek çoğunu açıklayan Rasûlümüz size gelmiştir ki pek çoğundan vaz geçiyor. Muhakkak size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.”*²¹ *“Allah kendi rızasına uyan kimseyi onunla selamet yollarına iletir ve onları izniyle karanlıklardan nura çıkarır ve onları dosdoğru bir yola iletir.”*²² dosdoğru bir yola iletir. Bu doğru yolun Fâtiha sûresinin 7. âyetinde ne olduğu açıklanmaktadır: Kendilerine nimet verdiklerinin, gazaba uğramamışların ve sapıtmışların yolu olmayan yoluna iletmektedir. Fâtiha’nın 6-7. âyetinde yapılan duanın karşılığı bu âyette verilmektedir.

*“De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin - sizin de onların da rızkını biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah’ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah’ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.”*²³

*“Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah’a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti.”*²⁴

*“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”*²⁵

Bu yol Allah hakkı, ana-baba hakkı, çocuk hakkı, toplum hakkı, yetim hakkı, tüketici hakkı, adalet ve ahde vefa değerlerinin oluşturduğu yoldur. Kısaca Allah’a götüren yoldur. Mâide sûresinin 15 ve 16. âyetlerinin özünden önemli bir eğitim metodu

²¹ Mâide, 5/15.

²² Mâide, 5/16.

²³ En’âm, 6/151.

²⁴ En’âm, 6/152.

²⁵ En’âm, 6/153.

çıkarmaktayız. Kur'ân başka bir dine mensup olan insanlara, dinini bırak da bu dine gel demeden önce, onlara Kur'ân'ın sahip olduğu özellikleri anlatmak, Kur'ân'ın amacının ve görevlerinin ne olduğu açıklamak sûretiyle onların kafasında ve gönlünde iyiden yana bazı oluşumlar meydana getirmektir. Dinlerini bırakıp İslâm'a girme kararlarını onlar vereceğine göre, bu karar için gerekli olan bilgi alt yapısını hazırlamak en doğru yoldur.

Onun içindir ki, yüce Allah yahudi ve Hıristiyanlara dinlerinizi değiştirin demeden, onlara yanlışlarını anlatmakta Hz. Muhammed'in ve Kur'ân'ın niçin gönderildiğini, görevlerini anlatmaktadır. Kur'ân ile onların inandıkları Tevrat ve İncil'in müşterek taraflarını ele almakta, gizledikleri, yani unuttukları konuların tamirini yapmaktadır.

Bütün bu çalışmaların amacı, yahudi ve Hıristiyanların müslüman olduklarını aynı kültürü ve aynı davranış biçimlerini Müslümanlığa taşımamaları ve kendilerinin Allah katında nasıl bir değerlendirmeye tâbi tutulduklarının bilgisini temin etmektir. Geçmiş bir dinin mensuplarının, dinlerine karşı işledikleri hataları ancak daha sonraki bir din anlatabilir. Kur'ân'dan sonra bir kutsal kitap gelmeyeceğindendir ki, bu kitabı, Hicr sûresinin 9. âyetine göre koruma görevini Allah Teâlâ üzerine almıştır.²⁶

D. GÖRSEL OLMASI

O her işten haberdar olan Allah, iman edip, temizlik, namaz, adalet ve takva gibi güzel ameller yapan ve akidlerini yerine getiren kimselere şöyle vaad etti:

*“Allah, iman eden ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir; Onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır.”*²⁷

*“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah onların ellerini sizden çekmişti.”*²⁸

Allah'ın nimetleri yalnız hayra ulaşmak kabilinden olanlar değildir. Şerden koruma şekliyle olan nice nimetler de vardır.²⁹ Bunun için Allah'ın size şu nimetini de unutmayınız, şükürünü eda ediniz, Hani bir kavim size ellerini uzatmak istemişlerdi de, Allah onların ellerini sizden menetmişti. O zaman bunu Allah'tan başka kim yapabilirdi? Şu halde müminler bunları unutmasınlar da ancak Allah'a tevekkül etsinler ve

²⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, V, 504-508.

²⁷ Mâide, 5/9.

²⁸ Mâide, 5/11.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 180.

dayansınlar. Dünyaya veya şuna buna meylederek ve dayanarak Allah'ın anlaşmalarını bozmaktan sakınsınlar, akitlerini yerine getirsinler ve ancak Allah'a dayanarak içte ve dışta adalet ve takva ile hükümleri icra ve İslâm'ı ilan etsinler.

Allah ve Elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası: (Ya) öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin, ayaklarının çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette ise onlara büyük bir azap vardır. Allah (c.c.) adam öldürmeye ve fesada aşırı cüretkâr yahudiler için farz kıldığı cezanın ağırlığını bildirdikten sonra, müslümanlarla harb eden ve memleketlerinde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezalarını da açıklamaktadır. Allah ve Rasûlüyle savaşan, îmân ettikten sonra inkâr eden, emandan sonra, yani normal olarak İslâmî konular içinde emniyet halinde yaşarken malları gasp eden, haksız adam öldüren ve adil yönetime savaş açanların³⁰ müslümanları korkutarak, yollarını keserek, mallarını alarak, ırz ve namuslarına tecavüzde bulunarak yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası, benim size bildirdiğim cezadır: Onlar ya Öldürülür, ya asılır, ya elleri ve ayakları çaprazlama kesilir veya buldukları yerden sürülürler. Bu ceza onlar için bu dünyada rezillik olmuş olur. Ahirette ise büyük bir azap, cehennem azabı vardır. Ancak sizin ele geçirmenizden önce tevbe edenler olursa, bilin ki, Allah esirgeyendir, bağışlayandır. Bu şu demektir: Eğer daha sonra müslüman olmuşsa İslâm kendinden öncekileri silip götürür ve âyette anlatılan bütün cezalar ondan düşer. Eğer elinde mevcutsa aldığı mallar sahiplerine iade edilir. Eğer öldürmüş, günah işlemiş ve had uygulanmayı isterse bu kişiye had uygulanır. Aksi durumda Allah'a bırakılır. Allah gafurdur, rahimdir.³¹

“O inkâr edenler var ya, eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onun bir katı daha kendilerinin olsa da, kıyamet günününün azabından kurtulmak için bunları fidye verseler, kendilerinden kabul edilmez. Onlar için acı bir azab vardır.”³²

“Ateşten çıkmak isterler, ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azab vardır.”³³

³⁰ Ebu Bekir Cabir el-Cezâiri, *En Kolay Tefsir*, II, 366-367.

³¹ Ebu Bekir Cabir el-Cezâiri, *En Kolay Tefsir*, II, 367-368.

³² Mâide, 5/36.

³³ Mâide, 5/37.

E. AHLÂKİ OLMASI

Ahlak kavramı kelime manası itibariyle huy tabiat seciye demektir. Terim manası olarak ta yapılan davranışların değerlendirilmesi demektir. Gerek kelime anlamı gerekse terim manası ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim' de, emirler ve yasaklar, helaller ve haramlar, öğüt ve tavsiyeler ahlaki ilkeleri koruma ve yaşatmaya yönelik olduğunu görüyoruz.

Sûre kapsamında ahlak ile ilgili 41. Ayette Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kişilerden bahsederken; kendilerini üstün gören Nadiroğulları ve Kureyzaoğulları arasındaki hak ve adalet ilkesine yakışmayan diyet anlaşmasına işaret etmiştir. Hicretten sonra Peygamberimize gelerek bu haksız anlaşmanın iptali ve adaletin temini için başvuran Yahudilere gerçek niyetlerinin ne olduğunun ve iki yüzlülüklerinin bildirilmesi üzerine, Kendi kitaplarında da zaten bu hükmün bulunduğu belirtilmiştir. Görüyoruz ki dinî, itikadi, hukuki bütün emirler ahlaki prensiplere dayanmaktadır.

Sûre kapsamında ahlakla ilgili olarak mükerrer ayetlerde geçen “takva” kelimesinin mânâ kapsamı Allah korkusu, sakınma, kötülüklerden uzaklaşma ve bunları bilinçli olarak yapma ifade edilmiştir. Takva kişisel bir davranış olarak nitelendirilse bile yansımaları; bireysel ahlaktan, toplum ahlakına geçişte açıkça görülmektedir.

Yine dikkate şayan bir yön de sûre de “müktesit”, “sevais-sebil” ve “sübülüs selam” kavramlarının geçmesidir. Orta yolda, selamet yolunda ve mutedil olmak ahlakın temel bir ilkesidir. Bunu temin etmek için Yüce Rabbimiz insanların anlayacağı, uygulayacağı emir ve hükümleri gerçek örneklerle sunmuştur.

Yine bir başka yön de insanların kendi aralarında ve peygamberlere karşı sergiledikleri sözlü ve fiili uygulamalarda ahlaki ilkelerle hareket etmelerinin emredilmiş olmasıdır.

Kur'an'da uygulanan ilâhî metot gereği, konudan konuya geçişler, diğer bir tabirle sık sık konuyu değiştirmeler çok belirgindir. Tarihî bir olayın özü ve ibretli noktaları sergilenirken hemen sonra dikkatler varlık âleminde hükümran olan ilâhî kudrete çekilir ve hemen sonra ruhlara canlılık veren âhirete çok duyarlı bir kapı açılarak sorumluluğun sınırı belirlenir. Sonra da şer'î hükümlerin bir bölümü işlenir, derken bunların amaç ve hikmeti yüksek ahlâk ve fazilet düzeyinde bir komprime biçiminde sunulur.

Sûrede hukukla ahlâk, hukukla sorumluluk, sorumlulukla fazîlet, hukukla adalet içiçe nadide bir örtü misali işlenmiştir. Bıkkınlık vermeden ilâhî hikmet, perde perde

gönüllere sunulurken akıl, irâde, zekâ, duygu ve başta hafıza olmak üzere diğer yetenekler mükemmel bir motorun ahenkli parçaları gibi çalışıp birbirini tamamlayıcı nitelikte sunulmuştur.

F. EVRENSEL OLMASI

Kur'ân, yüce ve hak hedefler için indirilmiş bir kitaptır. Bizzat Kur'ân'ın kendisi açık bir şekilde ne için indirildiğini yine kendisi bize haber veriyor.

Şu Âyet meâlleri bunun en çarpıcı örnekleridir: “*Elif. Lam. Mim. O kitap (Kur'ân); Onda asla şüphe yoktur. O, muttakîler için yol göstericidir.*”³⁴ “*(Ey Muhammed!) İşte bu (Kur'ân), Âyetlerini inceden inceye düşünsünler, akıl sahipleri (aklını kullananlar)da öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübârek (feyiz kaynağı) bir kitaptır.*”³⁵ Yani Kur'ân muttakîlere hidayet kaynağı olsun, insanlar üzerinde düşünsün ve düşüncelerini geliştirsin ve öğüt alsınlar için indirilmiştir. Bir başka deyişle Kur'ân, biz insanlardan şunları istemek üzere indirilmiştir:

Okunması, üzerinde düşünülmesi, anlaşılması, ihlâsla açıklanması ve ibret alınıp hayatta tatbik edilmesi.

İnsanın yaratılışından beri var olan ve çağımızda baş döndürücü bir hal alan değişim karşısında, 1400 küsur yıl önce inmiş olan Kur'ân, bugünün problemlerine çözüm getirebilecek ve çağımız insanını da bağlayacak prensiplere sahip bir kitaptır.

Bu prensipleri incelediğimizde, bunların genel prensipler olduğunu ve her zaman bütün insanların uygulayabileceği türden ilkeleri içinde barındırdığını görmekteyiz. Kur'ân'ın getirmiş olduğu bu evrensel prensiplerden, emir manasını teşkil eden, evrensel beş prensip üzerinde kısa kısa açıklamalarda bulunacağız.

Bu evrensel prensiplerden yerine getirilmesi emredilen beş şey şunlardır:

- 1) Çalışmak,
- 2) Adil olmak,
- 3) Doğru olmak,
- 4) Ahde vefalı olmak,
- 5) Emanetin hakkını korumak.

³⁴ Bakara, 2/1-2.

³⁵ Sâd, 38/29.

1) Çalışmak, Allah'ın ezeli kanunudur.

Yüce Allah, Kur'ân'ında çalışmanın önemini belirterek şöyle buyurmaktadır: *“İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Onun çalışması yakında görülecektir. Sonra ona tastamam karşılığı verilecektir.”*³⁶ Bu Âyetler insanın ancak çalışmak sûretiyle ilerleyebileceğini, dünya ve ahiret saadetinin anahtarlarının meşru yolda çalışmak olduğunu ifade etmektedir.

2) İslam'ın temeli adalettir.

Adalet, düzgün hareket etmek, hak yememek, dengeyi gözetmek, doğruluktan ayrılmamak, doğru yoldan sapmamak gibi insani ve sosyal değerlerin bir bileşkesidir. Kur'ân mutlak bir adaleti emreder. Bu hususta inanan inanmayan, yakın uzak, zengin fakir ayırımı yapmaz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“...Yakınınız dahi olsa söylediğiniz zaman adaletten ayrılmayınız...”*³⁷ *“Ey iman edenler! Allah için adaletle şahitlik ediniz. Kendinizin, ana, babanızın ve yakınlarınızın aleyhine bile olsa, (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayınız.) Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Onun için nefsinizin hevasına uyup da adaletsizlik etmeyiniz. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğip bükerseniz veya doğruyu söylemezseniz, muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*³⁸

3) Kur'ân'da bizlere emredilen prensiplerden bir diğeri doğruluktur.

Nitekim Kur'ân'da bu hususta şöyle buyrulmaktadır: *“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. (Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resulüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”*³⁹ *“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı da gitmeyiniz. Çünkü Allah, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir.”*⁴⁰

4) Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu evrensel prensiplerden biri de ahde vefadır.

Ahd, bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, söz vermek, emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz anlamlarına gelir. Kişinin verdiği söz ister Allah'a isterse insanlara karşı olsun, mutlaka kişi verdiği sözde durmalı ve sözünün gereğini yerine getirmelidir. Çünkü Yüce Allah, *“Ey iman edenler!*

³⁶ Necm, 53/39-41.

³⁷ En'am, 6/152.

³⁸ Nisa, 4/135.

³⁹ Ahzab, 33/70-71.

⁴⁰ Hud, 11/112.

*Yaptığınız akitlerin gereğini yerine getirin...*⁴¹ *“Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”*⁴²

5) Üzerinde duracağımız son evrensel Kur’ân prensibi ise, emanette olmaktır.

Genelde emanet, “bir kimseye koruması için bırakılan mal ve eşya” anlamında kullanılmaktadır. Fakat bu anlamın yanında insanın sahip olduğu ve kendisine geçici olarak verilmiş bulunan ruhî, bedenî ve malî imkânları da kapsar. İslam Hukukunda ise emanet, Allah-û Teâlanın gerek kendi hukuku, gerekse yaratıklarının hukuku ile ilgili olarak insana yüklediği vazifelerin tamamına verilen bir isim olarak tarif edilmektedir. *“Mü’minler, emanetlerini ve verdikleri sözü yerine getirirler.”*⁴³

Kur’ân’ın her zaman ve şartta insanların uygulayabileceği türden evrensel emirlerine örnekler verdik. Bu prensiplerin her birisi ister müslümanlar tarafından, isterse müslüman olmayanlar tarafından uygulansın fark etmez, o topluma mutlaka saadet getirir. Bu prensiplerin uygulanmadığı dünyada ise, -bu gün yeryüzünde olduğu gibi- insanlar mutsuz ve umutsuz olur. Kur’ân’a gönül vermiş insanlar olarak, önce bizim bu güzel prensiplere uygun bir hayat tarzına kavuşmamız ve insanlığa örnek olmamız gerekir. Çünkü hayrın ve iyiliğin insanlığa ulaştırılması, bizim görevimizdir.

G. YAPICI OLMASI

*“Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin”*⁴⁴ emri ile Akitlere riâyet etmenin; kişisel bir sorumluluk olmasının yanı sıra Hukuk Devleti olmanın en önemli yönüne de işaret etmiştir. Muasır devletlerde iki önemli vasıf vardır: “Sosyallik ve Hukukilik” Bunlardan birincisi devletin, yalnız fertlerin değil, toplumun da hak ve menfaatlerini gözetmesi, gerektiğinde toplum menfaatini fert menfaatine tercih etmesidir. Bu Âyette geçen emir devletin sosyal vası üzerindeki yapıcı etkisini de ortaya koymaktadır. İkincisi ise keyfiliğin, zorbalığın, fırsatçılığın yerine; hak, hukuk ve kanunların hâkim olması demektir. İşte Kur’ân-ı Kerimdeki bu Âyet ondört asır öncesinden beri bu iki mefhumu insanlık dünyasına tebliğ etmektedir.⁴⁵

“Ey mü’minler, içinizden biri ölmek üzereyken vasiyet edeceği zaman sizden olan iki sözüne güvenilir kişiyi şahid tutsun. Ya da eğer yolculuk sırasında ölüm olayı ile

⁴¹ Mâide, 5/1.

⁴² İsra, 17/34.

⁴³ Mü’minun, 23/8.

⁴⁴ Mâide, 5/1.

⁴⁵ Hayrettin Karaman (heyet), *Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s.105.

karşı karşıya gelirsiniz sizden (müslüman) olmayan iki kişiyi şahit tutarsınız. Eğer (bu gayri müslimlerin şahitlikleri konusunda) kuşkuya düşerseniz namazdan sonra onları alıkoyarak: “Söz konusu olan akrabalarımız bile olsa şahitliğimizi menfaat karşılığında satmayız; Allah’ın emaneti olan şahitliği saklamayız; yoksa günahkârlardan oluruz!” diye kendilerine Allah adına yemin ettirirsiniz.”⁴⁶

“Eğer daha sonra bu şahitlerin günaha girdikleri ortaya çıkarsa, şahitlikleri yüzünden hakları çiğnenen iki kişi onların yerine geçerek “Bizim şahitliğimiz onlarinkinden daha doğrudur; biz hiç bir hakkı çiğnemiyoruz; yoksa zalimlerden oluruz!” diye yemin ederler.”⁴⁷

“Bu işlem şahitlerin gerektiği gibi şahitlik yapmalarını ya da yapacakları yeminden sonra başkalarının yeminine başvurulmasından çekinmelerini sağlayacak en kestirme yoldur. Allah’tan korkun ve (O’nun direktifini) iyi dinleyin. Çünkü Allah fasıkları doğru yola iletmez.”⁴⁸

Şahadet, gözle görme ya da sezgi kaynaklı bir bilgiye dayanan sözdür: tanıklık etmek. “Aranızda” ifadesi, “birbirinize şahitlik etmeniz” anlamına gelir. Yani, eğer yolcu iseniz ikindi namazından sonra. O iki şahidin doğru söyleyecekleri, dürüst davranacakları konusunda kuşkuya düşerseniz. Eğer bu iki şahidin kendilerine emanet edilen gerçeklere ihanet edip yalan söylediklerinin farkına varılırsa. En yakın, yani, gerçekte olduğu gibi, aslına uygun olarak. Ne olduğundan fazla, ne de olduğundan az. Yani, Yüce Allah’ın ve Peygamberimizin emirleri ile yasaklarına aldırış etmeyenler, bunlara bağlılığı gerekli saymayanlar.

Kur’ân; mü’minlere yol göstermeye, onları olgunluğa ve mutluluğa erdirecek uygulamaların neler olduğunu öğretmeye devam ediyor.

Yüce Allah: “Bu işlem, şahitliklerini gerektiği gibi yapmalarını sağlayacak en kestirme yoldur,” diyor. Yani bu işlem, şahitlerin zulümden ve haksızlıktan uzak âdil bir şahitlik yapmalarını sağlamanın en kestirme yoludur. “Ya da yapacakları yeminden sonra başkalarının yeminine başvurulmasından çekinmelerini sağlayacak en kestirme yoldur,” ifadesi ise şu anlama gelir: Yani bu uygulama, söz konusu şahitlerin şahitliklerinin reddedilmesinden korkmalarını, rezil olmamak endişesi ile yalan söylememelerini sağlayacak en etkili bir yöntemdir.”Allah’tan korkun!” Yani: “Ey mü’minler, Allah’tan

⁴⁶ Mâide, 5/106.

⁴⁷ Mâide, 5/107.

⁴⁸ Mâide, 5/108.

korkun da O'na itaat çerçevesi dışına çıkmayınız “Ve O'nun emrini dinleyin!” Size verilen emri tutun ve o konuda Yüce Allah'ın çağrısına olumlu karşılık verin. Çünkü Yüce Allah, itaat çerçevesi dışına çıkan fasıkları iyilik ve olgunluk yoluna iletmez; öyleyse fasıklıktan uzak durun, ondan çekinin!⁴⁹

Hem de akitlere riayeti imanın bir gereği sayarak! Burada dikkati çeken bir hususta Âyetin hem kişisel hem toplumsal hem de toplumlararası ilişkileri düzenleyen yeniden yapılandırıcı özelliğinin de anlaşılmasıdır.

Mâide 90-93. Âyetlerde toplumu ve insanlığı ifsat eden içki, kumar, dikili taşlar, fal okları gibi başlıca zararlı şeyler etkili bir şekilde yasaklanmıştır. Bunlardan kaçınmanın insanın kurtuluşu için şart olduğu belirtilmiştir. 91.Âyette içki ve kumar yolu ile insanların arasına düşmanlık ve kin duygularının ekileceğini, yanı sıra bu alışkanlıkların Allah'ı anmaktan ve namazdan insanı alıkoyacağı belirtilmiştir. 92.Âyette artık vazgeçtiniz değil mi? sorusu ile de açık ve net bir şekilde insanlar taate davet edilmekte. 93.Âyetin sonunda ise bu buyruklara itaat etmenin sonucunda insanın iyi ve güzel davranışlarının mükâfatı olarak O'nun rızasını kazanacağını belirtmiştir. İnsan yaratılışı gereği acelecidir ve yaptıklarının karşılığını hemen görmek ister işte bu Âyette, günahlardan kaçınma, iman edip iyi işler yapma karşılığının ecri Allah rızası olarak hemen sunulmuştur.

⁴⁹ Ebu Bekir Cabir el-Cezâiri, *En Kolay Tefsir*, II, 449-450.

SONUÇ

Mâide sûresinde geçen *“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’dan razı oldum.”* ayeti bizleri harekete geçiriyor. Yüce Rabbimizin rızasını kazanma yollarına sevk ediyor. O’nun razı olduğu selamet yollarının neler olduğunu da yine O öğretiyor.

Çünkü Kur’an-ı Kerîm, bizim hayat kitabımızdır. Nasıl su geçtiği topraklara hayat vererek akıyorsa, Kur’an da onu öğrenen, onunla amel eden herkese huzur ve mutluluk bahşetmektedir ki bu Rabbimizin bize olan ihsanı ve lütfudur. Hayatımızın son demlerinde değil her zaman her safhasında başvurulacak bir rehberdir. Gerek iman, ibadet, ahlâk, muamelât gibi amaç konularda gerekse kişisel ve toplumsal olayları, geçmiş toplumların hayat hikâyelerini işleyen araç konularda sorumluluklarımızı öğreten bir rehberdir.

Toplumsal değişim ve gelişim bireyle başlar, topluma yansır ve evrenselleşir. Bu aşamada insana düşen görev *“işittik ve itaat ettik”* sözünün gereğini yapmaktır. Duygu, düşünce ve davranışlarımızdan başlayarak bütün hayatımızı O’na göre inşa ve ihya etmeliyiz. Kişisel ve toplumsal hastalıkların tedavisi teşhisle başlar. Teşhis konulmuş hastalıklar için uygun ilaç ve tedavi yöntemlerinin kullanılması etkili olmuştur. Bizler Kur’an’ın ilk muhataplarının, Kur’an’la değişimleri ve O’nunla hayat bulmaları, kişisel ve toplumsal marazları tedavi etmelerini göz önünde bulundurarak hayatımızda yeni bir ivme kazanmalıyız.

Maide sûresi çerçevesinde incelemeye çalıştığımız bireysel ve toplumsal kuralları ilk etapta bireysel, ikinci etapta toplumsal yönden sınıflandırmaya çalıştık. Bu kuralları dînî, sosyal, kültürel yönden inceleyerek genel bir panoramasını hazırlamış olduk. Bir taraftan da Mâide Sûresinin konumuzla ilgili kavram haritasını hazırlamış olduk. Bu haritada ;”Ahde Vefa”,”Takva”,Adalet”, “Mutedil Olma”, “Yardımlaşma”, “ Emri Bil Maruf, Nehyi Anil Münker” “Vesile” gibi kişisel ve toplumsal yaşamı düzenleyen Kur’an kavramlarının öne çıktığını gördük. Kur’an’ın ve Kur’an’ın her bir bölümü olan surelerin anlaşılmasında kapsamlı ve derinlemesine, bütüncül bakış açısı ile hazırlanmış bu tür konulu tefsir çalışmalarının ne kadar önem taşıdığını ortaya koyduk. Konumuzla ilgili olarak incelediğimiz ayetlerde gördük ki bir kısmı olumlu emir, bir kısmı olumsuz emir niteliği taşıyan her bir ayetin kişisel ve toplumsal pek çok soruna ışık tuttuğunu gördük. “Yalanla, cehaletle, iki yüzlülükle, korkaklıkla, haddi aşmayla mücadele için bizleri ve tüm insanlığı iş başına çağırdığına şahit olduk.

Bilinç haline gelmemiş bilgi, doğru olsa dahi etkisiz bilgidir. Etkisiz bilgi ise bilinci bulandırır, yanılgılara sebep olur. Müspet gelişmeleri engelleyebilir. Ama güvenilir ve tutarlı bilgiler üzerine kurulu düşünceler, insanın ahlaklı yaşamasına, iyi ve doğru olanı yapıp bunları hayatına katmasına vesile olur. Kişisel ve toplumsal sorumlulukların hatırlatıldığı; doğru bilgi, doğru inanç ve doğru davranış konusunda bilinç kazandırma talimatlarının sıkça vurgulandığı; Müslüman, Musevi, Hıristiyan tüm insanlığa ve milletlere ilahi mesaja kulak vermeleri ve iş başına geçmeleri konusunda çağrı niteliği taşıdığını gördük.

Çağımızda ihtisaslaşma yolu ile hız kazanan Kur'an, Sûre, Âyet çerçeveli Konulu Tefsir çalışmalarına örnek teşkil edebilecek bir çalışma olması konusunda elimizden geleni yaparak Mâide Sûresini Kur'an ışığında, Mâide sofrasında bireysel ve toplumsal sorumluluklarımızı anlamaya, hatırlamaya ve hatırlatmaya çalıştık. Böylece "Sure Çerçevesi Konulu Tefsir" çalışmalarına bir örnek sunmuş olduk.

Çağımızda Kur'an sayfaları arasında kaldığı ve günlük hayatta pratik uygulamasının olmayacağı düşünülen bazı temel kavramların vb. aslında "Hayatın ta kendisi" konumunda ve birbirimizle ilgili olduğunu göstermiş olduk.

Şu bir gerçek ki insanlar "tıval" uzun surelerin tefsirini okumak ve anlamak yerine "mufassal" kısa surelerin tefsirini okuma ve anlamada daha istekli davranmakta. Biz de uzun sûrelerden biri olan Maide Sûresini ele alarak konulu tefsir çalışmalarının Kur'an'ın okunması ve anlaşılmasındaki önemine dikkat çekmiş olduk.

İleriki dönemde Kur'an'ın ana konuları ve temel amaçları doğrultusunda konumuzun sınırlarını biraz daha daraltıp belirlenen konuda daha derinlemesine çalışmaların yapılabileceği kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, I-12 Cilt, Yeni Ufuklar Neşriyat, (İlahiyat Kütüphanesi, Ref: 297.21, A 84).
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî*, I-13 Cilt, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (Mücteba Uğur, M. Cemal Sofuoğlu), Gaye Matbaacılık, Ankara, 1987.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsîri*, I-13 Cilt, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2006.
- BAYYİĞİT, Mehmet, *“Dinin Ferdi ve Sosyal Rolü Üzerine Genelleme”*, SÜSBED, Konya, 1994.
- ÇANGA, Mahmut, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı Mu'cemü'l-Müfehres Tercümesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÇELİK, Celalettin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÇETİNER, Bedreddin, *Esbab-ı Nüzul*, 1-2 Cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Konulu Tefsîre Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis / Nüzul Strasına Göre Kur'an Tefsîri*, 1-7 Cilt, (Çev. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul, 1998.
- DUMAN, Zeki, *Beyânu'l Hak*, 1-3 Cilt, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2006.
- DUMAN, Zeki, *Beş Surenin Tefsiri*, Fecir Yayıncılık, Kayseri, 1999.
- EL-CEZÂİRİ, *En Kolay Tefsîr*, 1-10 Cilt, (çev. Ziya Eryılmaz, Vahdettin İnce, Ahmet Özdemir), Mektup Yayınları, İstanbul.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meal- Tefsîr*, (çev Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 2. Baskı, 1-3 Cilt bir arada, İstanbul, 1997.
- FAHRUDDİN ER-RAZÎ, *Tefsîru'l-Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), 1-22 Cilt, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988.
- FAZLUR RAHMAN, *Ana Konularıyla Kur'an*, Fecr Yayınları, Ankara, 1993.

- FROMM, Eric, *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*, (çev. Necla Arat), Say Yayınları 4. Baskı, İstanbul, 1992.
- GAZALÎ, Ebu Hamîd, *İhya-î Ulûm'îd-Dîn*, 1-6 Cilt, (trc. Ali Arslan) Arslan Yayınları, İstanbul, 1993.
- GÜNEŞ, Abdalbaki, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2005.
- GÜVEN, Şahin, *Çağdaş Tefsîr Araştırmalarında Konulu Tefsîr Metodu*, Şura Yayınları, İstanbul, 2001.
- HANBEL, Ahmet Bin, *El-Musned*, 1-6 Cilt, el Mektebetü'l İslâmiyye, Beyrut, 1985.
- IŞICIK, Yusuf, *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2008.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah el-Maruf, *Ahkamü'l-Kur'ân*, Dâru'l-İhya'il-Kütübi'l Arabiyye, 1.Baskı, 1957.
- İBN AŞUR, Muhammed bin Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1-15 Cilt, Dâru Sahnun, Tunus, 1997.
- İBNU'L-CEVZÎ, *Zâdu'l Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, 1-9 Cilt, Beyrut, 1384/1965.
- İBN KESİR, *Kuran-ı Kerim Tefsîri*, 1-16 Cilt, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner) Çağrı Yayınları, İstanbul, 1988.
- İBN SA'D, *es Siretü'-Nebeviyye mine't-Tabakati'l Kübra*, ez-Zehra Li'l İlamî'l Arabî, Kahire, 1989.
- KARAMAN, Hayrettin (Heyet), *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, 1-5 Cilt, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2 Baskı, Ankara, 2006.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 1-19 Cilt, (trc. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul, 1998.
- KUTUP, Muhammed, *İslam'da Fert ve Cemiyet*,(çev. Mehmet Süslü) Hikmet Yayınları,

İstanbul, 1985.

KUTUP, Seyyid, *Fizlâli'l-Kur'an*, 1-16 Cilt,(terc.İ. Hakkı Şengüler,Bekir Karlığa,M. Emin Saraç), Hikmet yayınları, İstanbul, 1968.

MEVDÛDÎ, Ebu'l A'lâ, *Tefhîmu'l Kur'an*, 1-7 Cilt, (trc. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

MUHAMMED EL-BEHİY, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*,(çev.Ali Turgut),Yöneliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

MUHAMMED HAMİDULLAH, *İslam'a Giriş*, (çev. Kemal Kuşçu), İrfan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1976.

MUKÂTİL BİN SÜLEYMÂN, *Tefsîr-i Kebîr*, 1-4 Cilt, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b.Haccâc el Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahih-i MüslimTercüme ve Şerhi*, (çev. Ahmed Davudoğlu) 1-11 Cilt, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1978.

OKUMUŞ, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.

PARLIYAN, Abdullah, *Sünen-i Nesâî Tercemesi*, 1-3 Cilt, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2005.

RÂGİB el-İSFEHANÎ, *el-Müfredât fi Garîbu'l-Kur'an*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2007.

REŞİT RIZA, *Tefsiru'l Kur'an'il Hakîm (Tefsiru'l Menar)*, 1-12 Cilt, Beyrut, trs.

ES-SABÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, 1-7 Cilt (çev. Doç. Dr. Sadretin Gümüş, Dr. Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995.

SADAK, Bekir, *Tâc Tercemesi (Büyük Hadis Kitabı)*, 1-5 Cilt, Sinan Matbaası, İstanbul, 1968.

SAİT, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.

SAİD HAVVA, *el-Esas Fi't Tefsîr*, 1-16 Cilt, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1989.

ŞATIBÎ, *El-Muvâfakât*, 1-4 Cilt, İz yayıncılık, İstanbul, 1990.

ŞİMŞEK, M.Said, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsîri*, 1-9 Cilt, (Terc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.

TİRMİZİ, *el-Camiu's-Sahih*, 1-3 Cilt, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007.

UYSAL, Veysel, *Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 1996.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1-10 Cilt, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

YÜKSEL, Nevzat, *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi*, 1 Cilt, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 1993.

ZUHAYLİ, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, 1-10 Cilt, Risale Yayınları, İstanbul, 1984.

ZUHAYLİ, Vehbe, *Tefsîrul Münir*, 1-15Cilt, (terc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Bilimevi Basın Yayın, İstanbul, 2005.

YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsîri*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1986.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Fatma Betül GÖZEN			
Doğum Yeri:	Gümüşhane			
Doğum Tarihi:	23/02/1972			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Aleaddin İ.O.	İlkokul	Konya	1983
Ortaöğretim	Konya İmam Hatip Ortaokulu	Ortaokul	Konya	1986
Lise	Konya İmam Hatip Lisesi	Lise	Konya	1990
Lisans	Selçuk Üniversitesi	İlahiyat	Konya	1995
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Temel İslam Bilimleri/Tefsir	Konya	2010
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:				
Aldığı Ödüller:				
Tel:				
E-Posta:	ftmgozen@hotmail.com			